ڕۆحی کورد لە بن دەستی
ناسیۆنالیزم, ئیسلامیزم و مارکسیزم دا

لێکدانەوەیەکی سایکۆپۆلیتیکانە ی چارەکە سەدەیەك لە ڕەوشی سیاسی کورد و
پێشنیارێك بۆکۆمەڵەی ڕەنجدەران

ئازاد قەزاز

2007

www.pertwk.com

ناوەڕۆك

سەرەتا
دەسپێك

1. **ڕۆحی كورد لە بن دەستی ناسیۆنالیزم دا**
نەتەوەی كورد و قوربانناسی
قوربانناسی چیە؟
قوربانی لە گۆشەنیگای سایكۆ-سۆسیۆوە
پرۆسەی پەیوەندی جەللاد و قوربانی

2. **ڕۆحی كورد لە بن دەستی ئیسلامیزم دا**
توندرەوی و كوردی ئیسلامی
ئاشنابونەوە بە خود
جیهانی ئیسلامی و دیموكراسیبوون

3. **ڕۆحی كورد لە بن دەستی ماركسیزم دا**
بۆچی ئاین لای ماركس بووە هۆشبەری كۆمەلگە؟
بۆچی ماركس ڕێبازی ماتەریالیستی هەلبژارد؟
كۆمەلەی ڕەنجدەران و ماركسیزم

4. **ئەنتیباوان**

پەراوێزەكان
سەرچاوەكان

www.pertwk.com

سەرەتا

چوونەوە بە مێژووی کوردا لە گۆشەنیگای سایکۆپۆلیتیکەوە, گرنگیەکەی لەچیدایە؟
بۆئەوەیە مرۆڤی کورد خۆی بناسێتەوە, چونکە خۆناسینەوە لە ئاراستەکردنی ژیانی سیاسی و کۆمەلایەتی تا بلێی فاکتەرێکی گرنگە. کورد تا هەنوکەش ستایشی ڕابوردوی خۆی دەکا, نەک ڕەخنە لەو ڕابوردووە بگرێت. کاری سەرەکی سایکۆلۆژیا دروستکردنەوەی تاکە و سایکۆپۆلیتیکیش لەگەل ئەو دروستکردنەوەیەدا ئاراستەی سیاسیش دیاریدەکات.
لە هاوینی ئیمسالدا (2007) کتێبێکم بە ناوی (سایکۆپۆلیتیک) بلاو کردەوە کە هەر بە هەمان ئاراستەدا دەروات و تا ڕادەیەکیش وەلامی ئەو پرسیارەی سەرەوەش دەداتەوە. واتە لە گۆشەنیگای مرۆڤبوونەوە لە نەتەوەی کورد دەروانم و دەمەوێ ئەوە بپشکنم, بۆ لە ناو نەتەوەی کوردا, تا هەنووکەش ڕێبازێکی لەو چەشنە_ ڕەخنە لە خۆ گرتن بە ئاراستەی مرۆڤبوون _ سەریهەلنەداوە؟ لەوێدا بەگشتی و بە شێوەیەکی تیژپەڕ بەگشت مێژووی کوردا دەچمەوە. دەمەوێت لەو کائینەی کە ناوی کوردە بکۆلمەوە و وەلامی ئەم پرسیارەش وەربگرمەوە: **بۆ ئەم نەتەوەیە لە سەرهەلدانیە وە تا ئێستاش لەبواری خۆناسین, ئەوا نزیکەی سێ هەزار سالە, گەر بە عەرەب و تورک و فارس بەراوردی بکەین, لە ئاستێکی نزمدایە؟**
ئەم کتێبەش کە ئێستا لەبەردەستتدایە, هەر بەو ئاراستەیەدا دەروات کە کتێبی پێشوتر پێدا ڕۆشتووە. بەلام ئەم کتێبەیان لە شوێنکاتێکی گچکەتر لە دۆخی بونیادی کورد دەکۆلێتەوە. دەتوانم بلێم ئەم کتێبەیان شرۆڤەکرنی ئەویدیە و نموونە هێنانەوەیەکە تا مەبەستی (سایکۆپۆلیتیک) ڕونتر بێتەوە و لەوە تێبگەین, چۆن ستراکتور و پێکهاتەی سایکۆلۆژی مرۆڤگەلی کورد, لە ململانێکانیدا بۆ خواستە ڕەواکانی, ئاراستەی سیاسەتێکی هەلەی گرتۆتەبەر. پێداچوونەوە بە خۆدا بە میتۆدی زانستی, هەم بۆ تاک و هەم بۆ کۆمەلیش تا بلێی گرنگ و بەنرخە, چونکە لەوێوە مرۆڤ خۆی دەناسێ و هەر لەوێوەشەوە ڕێگای ژیان دەدۆزێتەوە و جێبەجێکردنی خواستەکانیش مرۆیانە خەباتی بۆ دەکا. **واتە لە بەخۆدا چوونەوەدا یەکەم ناسنامە دەخولقێنرێت, دووەم گرفتە دەروونی و کۆمەلایەتیەکان دەسنیشاندەکرێن و سێیەم ئاراستەیەکی دروست بۆ ژیان دیاریدەکرێت.** بەمەرجێک ئەو بەخۆداچونەوەیە زانستیانەو مەعریفیانە بێت, نەک بۆ خۆستایشکردن و خۆ جوانکردن بێت. جا لەبەر ئەوەی هەلسوڕێنەرانی سیاسەتی کوردی و خولقێنەرانی ڕوداوە تراژیدئامێزەکانی کورد, هەر ستایشی خۆیان و ڕابوردویان دەکەن, ئەوا ناچارین ئێمەی زانستخوازان بە میتۆدی زانستی بەخۆماندا بچینەوە و ڕەخنەبگرین و خۆمان بەخۆمان بناسێنینەوە.
لەسەرێکی تریشەوە گەر لە ڕووی کەسێتی خۆمەوە لەم مێژووە بڕوانم, ئەوە مافی خۆمە بەم مێژووەدا بچمەوە, چونکە خۆیشم تێکستێکم لەم کۆنتێکستەدا و وشەیەکم لەو دێڕە مێژووییەدا.

www.pertwk.com

هەرچەند ئیمرۆ من خۆم ئەوەم کە ئێستا هەم, وەلێ خۆیشم بەرهەمی ئەم مێژووەم. واتە پێش هەرکەس ناسنامەی خۆم و هەلەکانی خۆم دیاریدەکەم.

بۆ ئەوەی بابەتیانە مێژووی کورد بخوێنمەوە, دەبێ ساتی خوێندنەوە و ئۆبسەرڤێرەکردن لەو مێژووە بچمە دەرەوە و هەرکاتێ لەو کارە بوومەوە بێمەوە ناوەوە, تا بتوانم دەسکاری پارچەکانی ئەو ڕۆحە شپرزەیەی کورد بکەم و خۆی بە خۆی بناسێنمەوە و بەخۆی ئاشنا کەمەوە. هەست دەکەم تا ئەم بە خۆدا چونەوەیە ئەنجام نەدەم, ناتوانم هەنگاوی پراکتیکی بۆ گەیاندنی ئەو پەیامەی لەلام گەلالە بووە, بنێم. ئەم کتێبەو کتێبەکەی پێشووش تاڕادەیەکی باش مەبەستی منی لە مەڕ نەتەوایەتی ئاشکرا کردووە. کتێبی داهاتووش مەبەستم لەمەڕ ئاین و خودا ئاشکرا دەکات. چەمکی خوا لای من هەنوکە ئەو چەمکە تەقلیدیە نیە کە لە ناو کۆمەلگەی ئیسلامیدا باوە, چونکە ئەم چەمکە بۆ من بەتەواوەتی ترانسفۆرمێرە (گۆرانێکی بنەڕەتی) بەسەردا هاتووە.

لە کتێبی سایکۆپۆلیتیکدا بە شێوەیەکی گشتی گفتوگۆمان لە مەر ناسنامەی کورد کرد. لەم کتێبەدا گفتوگۆکەمان تایبەتیتر کردۆتەوە. هەولدەدەم لە کتێبی داهاتودا سەبارەت بە ئاین تایبەتیتر قسە لەسەر خودی خودا بکەم و کەسێتی کورد بەو ئاراستەیەدا چۆن خۆی بنیاد بنێتەوە. لەوێدا ئەم پرسیارە دەوروژێنین: **داخۆ لەم سەردەمەدا کورد دەتوانی لە دەرهاویشتەی خۆیەوە لە چەمکی خوایەتی بڕوانیت و لەو بوارەدا مەعریفەیەکی بەرزتر لە چاو تورک و فارس و عەرەب بهێنێتە کایەوە**؟ لە هەمانکاتدا هەولدەدەین لەو هۆکارانەش وردبینەوە بۆ پرۆژەی کۆمەلەی ڕەنجدەران لە ناو کوردی باشوردا دەسەوسانە و پێشنیارێکیان بۆ دەکەین تا بتوانن لەو گیرخواردنە دەربازبن.

www.pertwk.com

دەسپێك

جگە لە مرۆڤ گشت بوونەوەرێکی دی ئاراستەیەکی یەک ڕەهەندی دەخوازێ, ئەویش ڕەهەندی ماددی یان بە زمانێکی تر ڕەهەندێکی غەریزی, بایەلۆژی, فیسیۆلۆژیە.ئەم ڕەهەندە ئەخرێتە ژێر کۆنترۆلی تاقیگاوە و دەکرێ لە دیدی زانسێک لە زانستەکان مامەلەی لەتەکدا بکرێت. مرۆڤ جیا لەم بوونەوەرانە جگە لەو ڕەهەندە ماددیە, ڕەهەندێکی دی سەرتاپای ژیانی داگیرکردووە و دەتوانین بە زمانی سایکۆلۆژی وشەی هەست و نەست و بە زمانی ئایین وشەی ڕوح و بە زمانی فەلسەفەش وشەی مەعریفەی بۆ بەکاربهێنین. ئەم ڕەهەندە هێندە کاریگەرە دەتوانم بلێم ئاراستەی ژیانی سیاسی و کۆمەلایەتی و بگرە ئابوری مرۆڤایەتیش دیاریدەکات.

ئەم کاراکتەرە ڕۆحیە, هەست و نەستی مرۆڤ پێکدەهێنێت و چۆنێتی مرۆڤبوونی ئەو مرۆڤە و چارەنوس و هەنگاوەکانی ژیانی دیاری دەکات. ئەم کاراکتەرە ڕۆحیە شتێک نیە هەروا لە خۆیەوە بەخشرابێت, بەلکو لە ناو پرۆسەیەکی مێژووییدا دەخولقێت. گرفت و ئالۆزی ئەم هەست و نەستە کە دوو ڕەهەندی سەرەکی پێکهاتەی مرۆڤبوونی مرۆڤن بە هێلێکی ڕاست و یەک ئاستدا ناڕوات, بەلکو بە هێلێکی پێچاوپێچ و بەرزو نزمدا تێدەپەڕێت. چونکە مرۆڤ هەلگری کاراکتەرێکی ڕوحی و دەروونی ئەوتۆیە کە بەبەردەوام لە گۆڕاندایە, واتە هەلگری کاراکتەرێکی دینامیکییە. بە بەردەوام ژینگە , دەوروبەر, ڕوودا و سروشت ئەو کاراکتەرە دەخاتە ژێرکاریگەری خۆیەوە. ئەو کاراکتەرەش هەمیشە لە هەولی ئەوەدایە سروشت و دەروبەر و ڕووداو بەو ئاراستە و ئاقارەدا بەرێت کە خودی ئەو مرۆڤە خۆی تێیدا هەست بە ئارامی و ئاسودەیی و حەوانەوە دەکات. هەرکاتێ مرۆڤ بەو کاراکتەرە ڕۆحیەی خۆی نەزانێت, یان لەوە هۆشیار نەبێت کە ئارامی و ئاسودەیی ڕاستەقینە لە کوێدایە , ئەوا ئارامی و ئاسودەیی درۆینە بۆ خۆی ساز دەکات و لە ڕێگەی وەهم و خەیالەوە دەیڕازێنێتەوە. وەلێ هێندە نابات واقع هەموو ئەو خەیالپلاوانەی هەلدەوەشێنێتەوە. بە کورتیەکەی دەمەوێ ئەوە بدرکێنم کە مرۆڤ و کەلتووری مرۆڤ و کۆمەلگە, هەلگری کاراکتەرێکی ڕوحی و هەست و نەستێکە, گەر هۆشیارانە مامەلەی لەتەکدا نەکرێت, هێندە نابات ئەو مرۆڤگەلە ناهوشیارە دووچاری شکستێکی تۆقێنەر دەبێتەوە.

لێرەدا ئەمەوێ ئەوە بلێم کورد لەو ڕۆژەوەی کە وەک بونەوەرێکی کوردی لە مێژوودا سەری هەلداوە, هەتا هەنووکەش نەیانتوانیوە ئەو ڕەهەندە, ئەو کاراکتەرە نادیارە, هەموار و لەبار بکات و بتوانێ هۆشیارانە مامەلە لە تەک واقعدا بکات. گشت جارێک کە هەلێک بۆ کورد هەلدەکەوێت و دەشێ ئەگەرێک بێت تا لەوێوە بتوانێ هەنگاوێکی جددی بنێت و بەرەو ئاسۆی هەقیقەت هەلکشێت و سەرەتایەک بێت بۆ خۆدامەزراندن , کەچی بە پێشڕەوی سەرکردەکانی هەنگاوی ناواقعی دەنێت و ژینگەیەکی درۆینە و ئاسودەیەکی ساختە دەخولقێنێت. دەرەنجام شکستهێنانەو, ئەمجا پرسەگرتنە و هەلسەنگاندنیش تاوانبارکردنی ئەویدیە و بەزەیی هاتنەوەیە بە خود و سەرهەلدانی هەستی بەقوربانیبوونە.

www.pertwk.com

بێ ئەوەی زۆر دوور کەوینەوە و بە ناو مێژووی دێرینی کوردا بچینەوە, دەشێ واقعی ئەمڕۆی کوردی باشوور ئەگەر بێتوو بە چاوێکی ووردبین و زانستیانە لێبڕوانین, زەمینەیەک بێ بۆ تێگەیشتن لەم دەستپێکە. مەبەستم ئەو واقعەیە کە لە کۆتایی سەدەی ڕابردووەوە کورد خۆی تێدا دەبینێتەوە. واتە ئەو سەردەمەی کە پارتی و یەکێتی و پارتەکانی تری کورد گەمەی خۆیانیان تێدا کردووە و تا هەنوکەش ئەو گەمەیە بەردەوامە.

دیارە گەڕانەوە بۆ مێژووی پێش ڕاپەڕین, تیشکێک دەخاتە سەر ئەوەی ئەمڕۆ لە کوردستانی باشوور لە خوانە. دامەزراندنی کۆماری ئیسلامی ئێران بە چەند لایەکدا لەسەر کوردی باشووری کوردستان ڕەنگدانەوەی بووە. لێرەدا مەبەستی من ئەوە نیە باس لە چاکی و خراپی سیاسەتی کۆماری ئیسلامی ئێران بکەم, هێندەی ئەوەم مەبەستە کە باس لەو تێوەگلانەی کورد لەو سیاسەتە و بە چ ئاراستەیەکدا کوردی باشووری بردووە, بکەم. بزاڤی نەتەوەیی و ئیسلامی کورد کە ئێستە لە گۆڕەپانی باشووری کوردستان چالاکن, گشتیان لە سیاسەتی ئەو کۆماری ئیسلامیە تێوەگلان و تێوەی ئالان. ئەم تێوەگلانە لە کۆتاییدا زیانێکی گەورەی بەئاراستەی سیاسەتی کوردی باشوور گەیاند. مەبەستیشم لە کوردی باشوور هەموو تاکەکانی ئەو ناوچەیەیە بە ئیسلامی سیاسی و ئیسلامی جیهادی, ڕێبازی چەپ و بزاڤی نەتەوەییەوە. مەبەستم ئەوە نیە لێرەدا پەیڕەو و پرۆگرامی ئەو پارتانە هەلسەنگێنم. نەخێر, تەنها مەبەستم ئەوەیە ئەو پارت و گروپانە تا چ ڕادەیەک سودیان بە پڕۆژەی نەتەوەیەک گەیاندووە. پڕۆژەی نەتەوەیەک مەبەستم ئەو پڕۆسە سروشتی و ئاساییەیە کە نەتەوەیەک بەرەو نەتەوەبوون بەرێت و تاکەکانی ئەو نەتەوەیە لە ناو ئەو چوارچێوە نەتەوەییەدا, هەست بە ئاسودەیی دەرونی و ئارامی ڕوحی بکەن.

نەتەوەبوون قۆناغێکە لە قۆناغەکانی بە مرۆڤ بوون. واتە تاکێک هەست بە بوونی خۆی دەکات وەک تاکێک, و دەیەوێ خۆی لە هەموو کۆت و بەندێک ئازاد بێت. هەر ئەم تاکە لە هەمان کاتتدا هەست بە بوونی ڕاستەقینەی خۆی لە ناو گروپێکدا دەکات کە سنوور بۆ ئەو ئازادیە دادەنێت. ئەم نەتەوەبوونە لە ئەنجامی هۆشیاریەکی ڕاستەقینە سەرهەلدەدات, چونکە بە بێ هۆشیار بوونەوەی تاکێک لە خودی خۆی و دەروبەر و ئەوی دی, ئەو نەتەوەیە بونێکی سەرەتاییە کە ناتوانرێ هیچ جۆرە پڕۆژەیەکی سیاسیانەی ئالۆزی لەسەر بنیات بنرێ. کاتێ ئەم نەتەوە بێپرۆژەیە و سەرەتاییە دەکەوێتە بەر تەوژمی نەتەوەیەکی خاوەن پڕۆژە و خاوەن پەیام, تاکەکانی ئەو نەتەوە سەرەتاییە لە گەل خۆیدا ڕاپێچ دەکات. مرۆڤ دەبێ بە پرۆسەیەکی سایکۆلۆژی قولدا تێپەرێت تا بتوانێ لەو لەگەل خۆبردنەدا هوشیاربێت و هوشیارانە مامەلە لە تەک دۆخی بەنەتەوەبوونیدا بکات.

لێرەوە هەول دەدەین ئەوە شیبکەینەوە, تا چ ڕادەیەک پڕۆژەی کوردی, لە کوردستانی باشور لەو سەردەمەی کە کۆماری ئیسلامی سەری هەلداوە هەتا هەنووکە, بە گشت لایەن و پارت و گروپەکانیەوە توانیوێتی ئاراستەی نەتەوەبوونی کورد بپارێزێت. ئەوەی پێویستە بیلێم ئەوەیە کە ئەم تێڕوانینەی نوسەر پشت نابەستێت بە هیچ ئامار و لێکۆلینەوەیەکی مەیدانی, بەلکو پشت

www.pertwk.com

ئەستووره بەو پاشخانە ڕۆشنبیریەی کە تا هەنووکە بۆی ڕەخساوە و بەو پێیە دیاردە و ڕووداوەکان دەخوێنێتەوە, ئەمەو سەرەرای ئەوەی کە نوسەر خۆی لەو سەردەمە و شوێنکاتەکاندا واتە لە کوردستانی باشوردا ژیاوە و ئەم ڕوداوانە گشتی سەرنجی ڕاکێشاون.
تاکەکانی کورد لە ڕووی سیاسیەوە بەم شێوەیە پۆلێن دەکەم :
1- کۆمەلێک تاکی کورد بانگەشەی نەتەوایەتی دەکەن, کە دەتوانین پارتی و یەکێتی لەم کۆمەلەدا پۆلێن بکەین.
2- کۆمەلێک بانگەشە بۆ ئیسلام دەکەن. کە لە یەکگرتووی ئیسلامی کوردستان و بزوتنەوەی ئیسلامی و کۆمەلەی ئیسلامی دا پۆلێن دەکرێن.
3- کۆمەلێک بە چەپگەرا ناسراون. چەپگەرایی گشت ئەو پارتانە دەگرێتەوە کە بیری مارکسیزم کاریگەری لەسەریان جێهێشتووە.
ئەم پۆلێنکردنە بۆ ئەوە نیە کە لەم پارت و ڕێبازانە بکۆلمەوە, هێندەی مەبەستمە لە ڕوانگەی نەتەوایەتی و ئاییندارى و مارکسیەتەوە بارودۆخی ئەمرۆی کورد بخوێنمەوە و بەو ڕابردوەی ببەستمەوە کە نزیکەی چارەکەسەدەیەکی بەسەردا تێپەڕیوە.خوێندنەوەکەمان بەم پرسیارە دەست پێدەکەین:
ئایا ئەو پارتانەی بانگەشەی نەتەوایەتیان کرد بۆ گەیشتنی کورد بە ئامانجەکانی, ڕێبازی نەتەوەییان گرۆتەتە بەر؟ ئایا پارتە ئیسلامیەکان ڕێبازی ئایینیان گرتۆتە بەر ؟ ئایا چەپەکان ڕێبازی مارکسیزمیان لەمەڕ ئاین و فەلسفە گرتۆتە بەر؟ واتە جەوهەری ئەم ڕێبازانە بزوێنەر بووە یان لاسایی کردنەوە؟ لەناو ئەم ڕێبازانەدا خودی مرۆڤ ئامانج بووە یان عەقیدە؟
لەو کاتەی کە کۆماری ئیسلامی و ڕژێمی ئێراق لەگەل یەکدی لە جەنگدا بوون, پارتی دیموکراتی کوردستان (پ.د.ک) و یەکێتی نیشتمانی کوردستان (ی.ن.ک) چالاکی خۆیان دەست پێکرد بۆوە. مەبەستم لە چالاکی چالاکی جەنگاوەرانەیە نەک شۆڕشگێڕانە. جگە لەوەی وەک هەمو لایەک دەیزانن, پارتی و یەکێتی هێندەی دژ بە یەک جەنگاون و لە یەکتریان کوشتوە و یەکتریان ئەشکەنجەداوە, هێندە زەبریان بە ڕژێمی ئێراق نەگەیاندووە و تا ئێستەش ئەو دژایەتی کردنە بە شێوازێکی تر هەر بەردەوامە. ئەوەی گرنگە ئاماژەی پێبکەین و تیشکی بخەینەسەر ئەو پەیوەندیەیە کە ئەم دوو پارتە لەگەل کۆماری ئیسلامیدا بوویانە, و تا چ ڕادەیەک ئەو پەیوەندیە سود یان زیانی بە پرۆژەی نەتەوەبوونی کورد گەیاندووە.
لەو سەروبەندەدا ئیسلامیەکانیش بە جیهادی و سیاسیەوە لە ئێراندا دەژیان و پەیوەندی ئەوانیش هەروەک پارتی و یەکێتی دژ بە ڕژێمی ئێراق پەیوەندیەکی ئۆپۆزسیانە بوو. هەرچی مارکسیستەکانە کە دەشیا لە ڕێگەی فکری مارکسیەوە -وەک فەلسەفەیەکی واقعی- مرۆڤی کورد لە واقعی ئەو ڕۆژگارە هۆشیاربکەنەوە, کەچی بە ئاقارێکدا ڕۆشتن بە هیچ جۆرێک تێبینی پێکهاتەی مرۆڤی کوردیان پێنەکرا و لە بری ئەوەی پرۆژەی نەتەوەیی و ئاینی بە ئاقاری مرۆڤ دۆستیدا بەرن, بە پێچەوانەوە, ئاینداری و نەتەوایەتیان بە پرۆژەیەکی دروست نەدەزانی.

بەشی یەکەم

ڕۆحی کورد لەبن دەستی ناسیۆنالیزم دا

هەروەک لە هەموومان ئاشکرایە, زیاتر لە سەدەیەکە کورد لەوە هۆشیار بووەتەوە کە مافی ئەوەی هەیە خاوەنی دەسەلات و بوونی خۆی بێت. مرۆڤی کورد هەست بەوە دەکات کە سنووری جوگرافی و زمان و مێژووی تایبەت بە خۆی هەیەو لە نەتەوەکانی تری دەوروبەری جیای دەکاتەوە. ئەم هەستە هەستێکی سەرەتایی و سادە و سۆزداریە, بۆیە گەر ئەم هەست و سۆزە گەشە نەکا و پەرەی پێنەدرێت بە سێ ئاقاردا مەترسیدارە. یەکەم ئەم هەستە ناچارت دەکات بەبەردەوام بەرامبەر بە کاری دوژمنانەی ئەویدی, کاردانەوەیەکی ڕوکەش و سۆزداری و هەلچووانەت بێت, ئەمەش زۆرجار ئاکامەکەی خراپ بەسەر خودی خۆتدا دەشکێتەوە و پرۆژەی بە نەتەوەبوون بەرەو دواوە دەبات و مالوێرانی و شکستی لێدەکەوێتەوە. دووەمیان مەترسیەکەی لەوەدایە ئامانج کە نەتەوەبوونە لەنێوەند هۆکارەکاندا -کە دەکرێ لە خزمەتی ئەو ئامانجەدا بێت- وون دەبێت و پێوەرەکە لینگەوقوچ دەبێتەوە, لەبری ئەوەی خەم لە مرۆڤبوونی مرۆڤی کورد بخورێ, مرۆڤی کورد بە بەردەوام دەکرێتە قوربانی بۆ دروشم و جوگرافیا و مێژوو و ڕابردوو. سێهەم مەترسیەکەی لەوەدایە کە ئەو جۆرە هەست و سۆزە نەتەوەییە گەر پەروەردە نەکرێت مرۆڤ بەرەو ڕەگەز پەرستی و شۆڤێنیەت دەبات. کە دەسەلاتیشی دەسکەوت -بە هەر شێوەیەک بوبێ- هەمان تێڕوانینی دوژمنەکەی_ بێ نرخکردن و ناشرینکردنی ئەویدی_ لەگەل خۆیدا هەلدەگرێت. ئەم حالەتە سۆزدارییە پەرچەکردارەی کورد, کە لەسەرەوە تیشکمان خستە سەر, تا هەنوکەش بەردەوامە و هیچ گۆڕانێکی بەسەردا نەهاتوە. لێرەوە هەولدەدەین ئەو حالەتە لە ناو سیاسەتی کوردی و لەم چارەکە سەدەی ڕابردوودا دەست نیشان بکەین.

تێکشکانی جەنگی بارزانی سالی 1975 بواری بۆ تالەبانی خۆشکرد کە جارێکی تر بانگەشە بۆ بۆچونەکانی خۆی بکاتەوە. هەموو ئاگادارین لەوەی کە تالەبانی پێشتر لە ئاست بەرزانیدا شکستی خوارد و بێ دەنگ و کپکرابووەوە. هەرچەن بە بۆچوونی من بۆچوونەکانی تالەبانی تەنها بە ووشە و دروشم لە بیروبۆچوونی بارزانی جیاواز بوو, دەنا لە ناخ و ناوەڕۆک و ئامانج و خەیال و خۆزگەکانیەوە, جیاوازیەکی قول و بنەڕەتی بەدی نەدەکرا. چونکە تالەبانی و بارزانیش کوڕی هەر هەمان مێژوون کە سالەهای سالە مرۆڤی جەنگاوەر وەبەر دێنێت. ئەم جەنگاوەرانە یەک لە دوای یەک دەسەلاتیان گرتۆتە دەست و تەنها لە ڕووخساردا لەیەک جیاوازبوون و لە ناوەرۆک و نەستیاندا یەک خۆزگە و مۆتیڤ بزواندوونی. ناخیان تەنراوە بە خۆزگە و حەزی دەسەلات, حەزی قۆرخکردنی گشت سیمبۆلەکان, ئەو سیمبۆلانەی کە

www.pertwk.com

دەسەلاتی ئایین و دەسەلاتی سیاسی لەخۆگرتووە. ئیدی هەرچی دروشم و ووتە و ڕەفتاریان هەیە دەمامکن بۆ شاردنەوەی ئەم ناخە, پەرژەوەندی ئەوان لە کوێدا بێ کوردایەتیش لەوێدایە. تا بەرژەوەندی ئەو سەرکردانە لە شاخ و چەکداریدا بوو بێ, ئەوا کوردایەتی لە وێدا بووە. هەرکاتیش بەرژەوەندیەکانیان کەوتە لای حکومەتی ناوەندیەوە, ئەوا کوردایەتیش دەگوێزریتەوە و هەزار و یەک بڕ وبیانوو بۆ ئەو سیاسەتەیان دێننەوە.

ئا لێرەدا پرسیارێک خۆی قوت دەکاتەوە: ئایا چۆن دەکرێ ئەم سەرکردانە ئەم بیانوو و پاساوانەیان بۆ بچێتە سەر؟ بۆ وەلامی ئەم پرسیارە دێینەوە لای جەماوەر و ڕووی ڕەخنەمان لەو دەکەین, وەلامەکەش ئەوەیە: نەزانی جەماوەری کورد لەوێدایە کە دەرک بەو نەستەی سەرکردەکانیان ناکەن. لەمەش گرنگتر ئەوەیە کە کوردایەتی بۆتە دۆگمایەک, هەرکاتێ دروشم و سیمبول و سروتەکانی ئەو عەقیدەیە بوترێتەوە, ئەوە دەکرێتە گەواهیەک بۆ ڕاستگۆیی ئەو کەسە یان ئەو سەرکردەیە, بێ ئەوەی لە دەرەنجامی کار و کردەوەکانی ئەو سەرکردەیە بکۆلرێتەوە. هۆی ئەوەش یان نەزانیە یان زۆربەی ئەو جەماوەرەش هەلگری هەمان سیفات و کارەکتەری ئەوانن. ئەم دۆخە ناو دەنێین دۆخی بەندبوون لە بەندیخانەی ڕابوردو, کە ناهوشیاری لە خودی لێدەکەوێتەوە. ناهوشیاری لە خود واتە خودشەیدایی و خۆپەرستی.

دیارە سەرکردەکانی کورد لە چاوی جەماوەرەکەیانەوە شۆڕشگێڕن. وەلێ ئێمە گەر بە چاوێکی زانستیانەوە لەم سەرکردانە بروانین, هەر لە شێخ عوبێدوللای نەهریەوە, قازی موحەمەد, شێخ مەحمود و بارزانی و تا دەگاتە تالەبانی و بارزانی, ئیمرۆکە گشتیان دەکەونە خانەی جەنگاوەرەوە. چونکە شۆڕشگێڕ قۆناغێکی پەرەسەندووی بەرز ترە لە جەنگاوەر. جەنگاوەر بەرهەمی سەردەمی جەنگەلە و چالاکیەکانی بریتین لە کۆمەلێک کاردانەوەی سادەو ساکار و کورتبڕ و ئامانجێکی گچکەی وەک نێچیرگرتنێک. شۆڕشگێڕ ئاستێکە مرۆڤ تێیدا دەیەوێت پێویستیە ڕۆحی و دەروونیەکانی وەدی بهێنێت. شۆڕشگێڕ هەلگری مەعریفە و عیرفانە. شۆڕشگێڕ هەلگری ڕق و کین و ئامانجی تاکە کەسی و وەدەستهێنانی مەرامی تایبەتی خۆی نیە. شۆڕشگێڕ هەروەک خەمی خۆی دەخوا, خەمی ئەوتریش دەخوات کە بەرامبەری وەستاوە و داوای مافی لێدەکات. شۆڕشگێڕ مرۆڤدۆست و جیهانبینیەکی فراوانی هەیە. ئامانجەکانی تەنها لە خودی خۆیدا کۆنابێتەوە, بەلکو لە جۆری خۆشیدا دەیبینێتەوە. تەنها خەمی تاک هەلناگرێ, بەلکو خەمی کۆ و مێژووی ئەو مرۆڤانەش هەلدەگرێت. هەروەک تاکەکانی نەتەوەکەی خۆی فێری ڕەوشت بەرزی ئەکا , هەول ئەدات تاکەکانی ئەوانی دیش فێری ڕەوشتی پێکەوەژیان و مرۆڤدۆستی بکات.

ئەگەر جەنگاوەر بە چەند قۆناغێکدا تێپەڕێت تا ئەو ساتەی دەگۆڕێت بۆ پاش جەنگاوەری ئەوسا دەشێ بگاتە قۆناغی شۆڕشگێڕی, ئەوا تا هەنووکەش کورد بە سەرکردە و جەماوەریشەوە, قۆناغی جەنگاوەرییان تێنەپەڕاندووە. دەشێ تاکی کوردی ڕۆشنبیر هەبن ئەم قۆناخەیان بریبێت, وەلێ بەپەنجەی دەست دەژمێرێن و خاوەنی هیچ دەسەلاتێکیش نین.

www.pertwk.com

ئەگەر تەمەنی نەتەوەی کورد بچوێنین بە تەمەنی مرۆڤێک لە منالیەوە تا کامل بوون, ئەوا کورد هێشتا تەمەنی هەرزەیی نەبڕیوە. کێشەکەش لەوەدا نیە کە نەتەوەیەک هەرزە بێ, بەلکو لەوەدایە کە ئەو نەتەوەیە خۆی بە کامل بزانێ. جگە لەوەش ئەم هەرزەکارە هەتا هەنوکەش لە باوەشی ناسنامەی نەتەوەکانی تردا تەپاوتلی بێت. هێندە بوێر نیە بتوانێ سەربەخۆ و ئازاد بیرکاتەوە و نەتەوەکانی تریش لەوە ئاگادار کاتەوەو بلێت وا منیش هەرزەکاریم بڕی و کامل بووم. ئەوە بدات بە گوێی نەتەوەکانی دی و بلێ واخۆم بۆ خۆم بیردەکەمەوە و خاوەنی جیهانبینی خۆمم و ژیان و مردنم خۆم بۆخۆمی دیاری دەکەم. گەر کورد بگاتە ئەم ئاستە لە بیرکردنەوەدا, لەگەل ئەوانی تردا بە ئاراستەیەکی تردا دەڕوات و ئەوانی دی ناچار دەکات لە کۆتاییدا ملکەچی فەلسەفە و پرۆژەی مرۆڤدۆستی ئەم کوردە کاملە ببن. وەلێ هەتا هەنووکە ئەو سەرکردانە بەرگر و ڕێگرن لەبەردەم کامل بوونی ئەم نەتەوە هەرزەیەدا. کورد لە قۆناغی هەرزەکاریدا گیری خواردوە, شپرزەیە و چاوەڕوانی سەرکردەیەک دەکات لەو قۆناغە ڕزگاریان بکات, تا بتوانن ناسنامەی خۆیان بە دەستی خۆیان پێکبهێننەوە.

دەتوانین لێرەدا بە نموونەیەک باسەکەمان زیاتر ڕوونکەینەوە. دامەزراندنی یەکێتی نیشتمانی کوردستان و خۆدامەزراندنەوەی پارتی دیموکراتی کوردستان لە پاش شکستی بارزانی, لە بەرامبەر سیاسەتی ڕژێمی ئەو کاتەی عێراق, خالی دەستپێکردنیان ئەوە نەبوو ئەم پرسیارە جەوهەریە لە خۆیان بکەن: **هۆی چییە چەندینجار کورد ئەو دەرفەتەی بۆ هەلکەوت و دەشیا هەلێک بوایە بۆ دامەزراندنی کورد, کەچی کۆتاییەکەی شکستهێنان بوو**؟ ئەم پرسیارە گەر مرۆڤ لە خۆی بکات, واتای هوشیاریەکی بەرز دەگەیێنێت. چونکە بە دوای هۆکاری ڕاستەقینەی دیاردەیەکدا دەگرێت و خۆی بە گەمەی کات بەسەربردن خەریک ناکات. گشت ڕێبازێکی مەعریفی لەو پرسیارە جدیەوە سەرهەلدەدات کە وێلی هۆکاری یەکەمە.

ئەوان توانای دامەزراندنی ڕێبازێکی فەلسەفی پەروەردەییان نەبوو تا تاکەکانی کوردی پێ هۆشیار بکەنەوە, کە تاکەکانی کورد فێری جیاکاریان لە نێوان ڕەگەزپەرستی و ڕەگەزناسیدا پێبکەن, تا تاکەکانی کورد فێری نیشتمان پەروەری و هاونشتمانیەتێکی ڕەوشت بەرز بکەن, ئەوە نەبوو تاکەکانی کورد فێری ئەوە بکەن کە بەرژەوەندی بالا بخەنە پێش بەرژەوەندی تاکەکەسی تا ببنە جێگا سەرنجی تورک و عەرەب و فارس. لێرەدا مەبەستم دانانی وەزارەتی پەروەردەو مافی مرۆڤ نیە, بەلکو ڕێکخستنی بزاڤێکی شۆرشگێرانەی ئازادگەری و عیرفانیە, لەبری وتنەوەی دروشم و لێدانی دەهۆلی ئالاو خاک و جوگرافیا. بە پێچەوانەوە هەردوو پارتەکە پێشبڕکیان بوو لەسەر ئەوەی لە چ وولاتێک کۆمەکی ماددی و چەک وەدەست بهێنن, لەکاتێکدا پێش ئەوەی ئەو چەکە دژی ڕژێمی بەغدا بەکارهێنرابێت, دژی یەکتر بەکاریان هێناوە. چونکە ئایدۆلۆژیای جەنگاوەر لەسەر ئەوە بەندە کێ لە ڕووی ماددی و چەکەوە خاوەن بازوویەکی ئەستووربووە, ئەوە سەروەری وەدەست دێنێ و دەبێتە دەسەلاتدار. ئامانجی گەورەی جەنگاوەران ئەوەیە چۆن بگەنە لوتکەی هەرەمی دەسەلات. تەنها ئەو شوێنە دەیانحەوێنێتەوە بۆیە ئامادەن پەلاماری گشت شتێکی نامەشروع بدەن و لە پێناوی مانەوە لەو لوتکەیەدا هەموو

جۆره سیمبۆل و دروشمێکی نەتەوەیی و ئایینی و سیاسی بخەنه کار بۆ سڕکردنی جەماوەر, بێ ئەوەی ویژدانیان تۆزقالێک خورپەی پێدا بێت و ئاوڕێک له ڕەهەندی ڕۆحی مرۆڤی کورد بدەنەوه. لەگەل ڕێزمدا بۆ مرۆڤی جەنگەل که ئەوان لەو سەردەم و شوێنەدا جەنگاوەری مانەوەی پێبەبەخشیون. وەلێ گوێزانەوەی سیفاتی جەنگاوەر بۆ شار, هەمیشه دەبێته خولقێنەری شپرزەیی بۆ خود و بۆ ئەویدیش. لەم کەشه گرژو ئالۆزەدا مرۆڤ نایپەرژێته سەر مافه ڕوحی و مرۆییەکان و پرسیاره جەوهەریەکانی ژیان .

ئەم جەنگاوەرانه هەمیشه ئەو هەلانه دەقۆزنەوه که بەرژەوەندی تاکەکەسی خۆیان دابین بکەن. هەرگیز دووربینانه له بەرژەوەندی بالای نەتەوەکەیان ناڕوانن. بۆ نموونه له جەنگی ئێران و ئێراقدا پارته کوردیەکان به تایبەتی پارتی و یەکێتی بوونه ئۆپۆزسیۆن له ناو ئێراندا. گەر ئۆپۆزسیۆنێکی ئاسایی بوونایه قەیدی نەبوو, بەلام ئەوان به تۆپەکانی ئێران بۆردومانی شاروشارۆچکەکانی کوردستان بکەن تا بلێی جێگەی لۆمه و ڕەخنه و گلەیی و گازندەیه. ئەویش لەبەر سێ هۆ :

یەکەمیان که زۆر گرنگه, ئەوەیه که کێشەی ڕەوای نەتەوەیەک تێکەل به کێشەو جەنگی نێوان دوو دەولەتی بێویژدان دەکەن. ئەم کارەیان زیانێکی مەزنی به ڕەوتی سیاسی و چارەنوسی کورد گەیاند. مرۆڤی دلسۆز و ڕاستگۆ به بەردەوام له هەولی ئەوەدایه ئامانجی سەرەکی پرۆژەکەی له گشت خەوش و کەلێنێک بپارێزێت و بەبەردەوام مافی سروشتی خۆی به جوانترین شێوه و شێواز بۆ دۆست و دوژمن بخاته ڕوو. ونکردنی ئەو ئامانجه سەرەکیه زەبرێکی مەزنه به رۆحی نەتەوەی کورد گەشتووه.

دووەمیان بیانوویەکی زۆر دیار و ئاشکرا بوو به ڕژێمی ئێراق بەخشرا, تا به بێ شەرم و ترس لەبەر چاوی هەموو جیهان و جیهانی عەرەبیش دەست له کورد نەپارێزێ و کاری ناڕەوای ئەنفال و کیمیایی جێ بەجێبکات. گەر من له رۆحی ئەم جەنگاوەرانه تێگەشتبم, زۆر خۆشحال بوون بەو کارەساته, چونکه پشتیوانیان بۆ خۆیان زیاد دەکرد. وەلێ شۆرشگێر بەبەردەوام کارەسات له مرۆڤ دووردەخاتەوه و خۆشگوزەرانییان بۆ دابین دەکات.

سێیەمیان ئەوەیه, ئەو ڕەوته سیاسیەی سەرکردەکانی کورد گرتویانەته بەر هەمیشه وای لێکەوتۆتەوه که گەلی کورد بەسەر دوو سیستەمی جاشایەتی و پێشمەرگایەتیدا دابەش بێت و جەستەی کورد به هۆی ئەم سیستەمەوه خۆی خۆی بخوات, وەک چۆن مۆرانه جەوال هەلدەوەشێنێت. سەیر لەوەشدایه هەمیشه ژمارەی جاش له پێشمەرگه زۆر زیاتر بووه. ئەم دابەشبوونه کەلتورێکی تا بلێی سەیره و مێشک و دەروونی گشت کوردێکی تەنیوەتەوه. وەک عەقیدەیەکی لێهاتووه که هەرچی سیفاتی جوان هەیه پێشمەرگه هەلگریەتی و هەرچی سیفاتی ناشرینه جاش هەلگریەتی. زۆر سەیرتر لەوەش ئەوەیه که ئەم دوو گروپه ئەوەنده له خالی لاوازی یەکتری شارەزان, تا ئێستەش جاش له ناوناتۆری جاشایەتی خۆی شەرم نایاگرێ. چونکه ئەوه لای ئەو روونه که ئەوەی بەناوی پێشمەرگەوه دەدوێ, زۆر له خۆی دەچێت, ئیدی شەرم له چی بکات! ئەم سیستەمه هەروەک سیستەمی کافر و موسولمانەکەی ناو کەلتوری موسولمانەکان

www.pertwk.com

لێهاتووه. موسلمان هەرچۆن بێ هەر جوانە و دەچێتە بەهەشتەوە, پێشمەرگەش هەرچۆن بێت هەرجوانەو شەهید دەبێت. جاش و کافر ئەو دوو مرۆڤە ناشرینەن هەرگیز جوان نابن و خاوێن نابنەوە. نارِەوایی سیستەمێکی لەم جۆرە بۆ ئەم سەردەمە لەوەوە دێ کە ئەم سەردەمەی ئێمە ئەم جۆرە دوالیزمانە هەلدەوەشێنێتەوە و دیالەکتیک لە جێگەی دادەنێ. واتە لە نێوان شتەکان و دیاردەکاندا کارلەیەککردن هەیە, ئەم هۆکاری دروستبوونی ئەویترە, ئەویتریش هۆکاری دروستبوونی ئەمی ترە. بەم بۆچونە موسلمان, کافر دروست دەکات و پێشمەرگەش جاش دروست دەکات, بەپێچەوانەشەوە هەر راستە.

تێکەل کردنی رەوتی سیاسی کورد بە جەنگی ئێران و ئێراق, دۆزی کوردی لە چاو گشت عەرەبێکدا- ئەمە لە کاتێکدا جێی شەرمە کە کورد لە لایەکی ترەوە هەر خۆی فرێدەداتە باوەشی عەرەبەوە- کردە خیانەت بە نیشتمان. مرۆڤ هەرچەندە نەشاز و درِندە بێت گەر بیانوویەک یا ساختەش بێ بۆ درِندایەتیەکەی نەدۆزێتەوە, ناتوانێ وا بە ئاسانی ئەو درِندایەتیە ئەنجام بدات (بە تایبەتی کەنەتەوە سەردەستەکانی دەوروبەرەکەشی هەق نەناس و نەزان بن). جگە لەوەش تۆ وەک ماف خوراو, دەبێ کاراکتەری بەرامبەرە کەت باش بناسی و حسابی بۆ بکەیت, هەر بۆیە زۆر جاریش قوربانی وەک دەروونناسان دەلێن خۆی بەشدارە لە دروستکردنی ئەو بیانوەی کە دەیدا بەدەست جەللادەکەیەوە, بە تایبەتی ئەگەر قوربانیەکە ناهۆشیار بێ.

لەو بارودۆخەدا کە جەللاد و قوربانی تێکەل دەبن, جەللاد خۆی بە قوربانی دەزانی و قوربانی وەک جەللاد دەخرێتە پێش چاوی جیهان, بە تایبەتی جیهانی عەرەب. ئەم دیاردەیەمان تایبەتی لە پرۆسەی دادگاییکردنی سەددام و دار و دەستەکەیدا بینیەوە. لەو دادگایەدا بە ئاشکرا ئەوەمان دەدی کە چۆن ئەوان واتە جەللادەکان بەرگریان لەخۆیان دەکرد, بەوەی دژ بە ئێران جەنگاون و هەولی ئەوەیانداوە کە نیازە خراپەکانی ئێران سەبارەت بە ناوچەکە, پوچەل بکەنەوە. وا پاساویان دەهێنایەوە کە ئەوان بەرگریان لە ئێراق کردوە, نەک دژ بە کورد جەنگا بن. ئەوان لە خەیالێکدا بوون کە کورد و فارس- بە هۆی مێژوو و رەگ و رِیشەی هاوبەشیان- بوونەتە بەرەیەک دژ بە ئێراقی خاوەن مێژووی عەرەبی و ئیسلامی. خۆیان وەک قوربانی دەخستەروو نەک شانازی بەوەوە بکەن کە ئەوان جەللاد بوبێتن.

ئیتر دۆزی نەتەوەی کورد لەم کەین و بەینەدا لە کوێدا باس و خواسی هەیە؟! کێ لەم لینگەوقوچکردنە بەرپرسە. لێرەدا بازنەیەکی خولگەیی دێتە کایەوە کە بە هیچ شێوەیەک ناتوانی قوربانی لە جەللاد جیا کەیتەوە, بەلکو خاوەن دەسەلات بە ویستی خۆی جەللاد و قوربانی دیاری دەکات. تا بەعس دەسەلاتدار بوو, ئەوا خۆی وەک قوربانی و کوردیشی وەک جەللاد نیشان دەدا. بەلام هەنووکە قوربانیەکانی ئەمرِۆ -جەللادەکانی دوێنێ بە بۆچونی رژێمی بەعس- کە دەسەلاتیان بە دەستەوەیە, قوربانیەکانی دوێنێ -بە بۆچونی رژێمی بەعس- ئیمرِۆ دەکرێنەوە بە جەللاد و سزای خۆیان وەردەگرن. لەم سەروبەندەدا دۆزی رەوای کورد کە کێشە جەوهەریەکەیە, لە نێوان کێ قوربانیە و کێ جەللادە, لە نێوان تۆلە و تۆلەسەندنەوە و چەندین کێشەی تر, ونبووە. ئەو کێشە جەوهەریە ئەوەیە کە کورد نەتەوەیەکی سەربەخۆیە و مافی

www.pertwk.com

خۆیەتی وەک گشت نەتەوەکانی دی چارەنوسی خۆی, خۆی دیاری بکات. کێشەی حەزی دەسەلات گرتنە دەست لە لای سەرکردەی پارتە کوردیەکان, بە تەواوی بۆتە ئامانجێکی سەرەکی وئامانجە سەرەکیە ڕاستەقینەکە کە سەربەخۆیی ڕۆحی و ماددی نەتەوەی کوردە کەنارخراوە.
هەرچەنیش جەماوەری کورد بە ئامانجە سەرەکیە مەزنەکە دنەدراوە, بەلام کۆتاییەکەی هەتا هەنووکەش ئەوە دەرنەچوە کە چاوەڕوانکراوە. هۆی ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی هۆکانی وەدیهێنانی ئەو ئامانجە مەزنە بە بەردەوام لەگەل ڕوحی ئامانجەکەدا نەگونجاوە. کورد دەبێ بۆ ئەم ئامانجە مرۆییە ململانێیەکی مەعریفی و فەلسەفی و ڕەوشتی لەبەرامبەر نەتەوە سەردەستەکانیدا بوروژێنێت. نەک بە سیاسەتی ڕووت و خەباتکردن بە چەکی فارس دژ بە عەرەب, بە چەکی عەرەب دژ بە تورک و بە چەکی عەرەب دژی فارس, فوو بە بزاڤی نەتەوایەتی کوردا بکات. ئەم ڕەوتە سیاسیە ستەمێکی مەزنە لە کورد کراوە و ڕەنگە جارێکیدیش بکرێتەوە.
هەمیشە ووتومە کورد دەبوایە وانەیەکی باش لە جولەکەوە فێربوایە. جولەکە بۆ بەرگری لە مافەکانی خۆی وەک مرۆڤ, فەلسەفە و مەعریفەیەکی قولی خولقاندو کە زۆرێک لە ڕۆشنبیرانی ڕۆژئاوا لە ژێر کارگەری ئەواندا بیریان دەکردەوە. جولەکەیەکی بێ خاک چۆن توانی کیان و دەولەت بۆ خۆی بنیات بنێ, کەچی کورد لەسەر خاکی خۆی ئەوەی پێناکرێ و بگرە ڕۆژ بە ڕۆژیش سنوری خاکی تەسکتر دەبێتەوە. کورد دەبێ لەو ئایدۆلۆژیایە خۆی ڕزگار بکات کە چەک و شاخ پالپشتیەتی. چەک و شاخ بووەتە ئایدۆلۆژیایەک تا ئێستەش بە شێوەیە لە شێوەکان لەنەستی کوردا هەر بەردەوامە. هەرچەندە ئێستا لە باشووری کوردستاندا بە هۆی سیاسەتی نێودەولەتیەوە هەلێک بۆ کوردی باشوور هەلکەوتووە کە ببێتە هۆی کپکردنەوەی ئەو ئایدۆلۆژیایە, بەلام لە ڕاستیدا ئەو ئایدۆلۆژیایە پێکهاتەیەکی دەروونی ئەوتۆیە تا هەنووکەش لە نەستی نەتەوەی کورد و سەرکردەکانیدا کاری خۆی دەکات. جگە لەوەش شانازیکردن بە چەک و شاخ کە گوایە بۆتە هۆی ڕەخسانی ئەو هەلە, ڕۆژانە تا ئێستاش گوێبیستی دەبین. ئەوەش شتێکی ئاساییە, چونکە ئەلتەرناتیڤی ململانێی سیاسی و چەک کە ململانێیەکی مەعریفی و فەلسەفی و ڕەوشتیە, هێشتا لە ئەقلیەتی کوردا, دروست نەبوە و پەرەی نەسەندوە.

سیاسەتی چەوتی کورد بەرامبەر دڕندەیەکی وەک ڕژێمی بەعس چەندین ئاکامی سەختی لێکەوتۆتەوە و تا ئێستەش ئاسەوارەکانی هەر ماون و کورد پێوەی دەتلێتەوە. کارەساتەکەش لەوێدایە کە کورد خۆشی بەشداریەکی ڕاستەوخۆی لەو تراژیدیایەدا هەبووە. هەروەک چۆن ڕژێمی بەعس داخی خۆی بە کورد لەبەر ئەو هۆیانەی کە پێشتر باسمانکرد دەڕشت, ئەوهاش ئەو کوردانەی کە لە خانەی جاشێتیدا بوون داخی خۆیان بەوانە دەڕشت کە لە خانەی پێشمەرگایەتیدا بوون. ئەویش بە هۆی ئەو دابەشبونە خێلەکی و عەشیرەتگەراییەوە بووە کە کورد خۆی لە پێش هەموو کەسێکەوە لێی بەرپرسە. تراژیدیای ئەنفال و کیمیاباران ئاکامی ململانێی دوژمنکارانەی نێوان کورد و عەرەب نیە بە تەنها, بەلکو ململانێ و کێشەی نێوان خێلە کوردیەکانیش ڕۆلی گرنگی تێدا بینیوە. لەم نێوەندەدا جەستە و ڕۆحی نەتەوەیەکە پارچە پارچە

www.pertwk.com

ئەبێ و لە ناخەوە خۆی ئەخواتەوە. جگە لەوەی کە بە ناڕاستەوخۆش بە هۆی سیاسەتی کورتبینی و چەوت و هەلپرۆزاوی سەرکردە و پارتەکان سەبارەت بە سەرسەختترین دوژمن, هەر بەشێک لە بەرپرسیارێتی مێژووی خۆی هەلدەگرێ. بۆیە لەوێدا نازانین چۆن کورد ناوبنێین قوربانی کە زۆرینەی چەکدارەکانی کوردی باشور لە خانەی جەللادی عەرەبیدا دەبینرێنەوەو, کەمینەی چەکدار کوردی باشووریش لە خانەی جەللادی فارسیدا دەبینرێنەوە. دەنا چۆن لە چ لۆژیک و فەرهەنگێکدا دەگونجێ کە دوژمنی کوردی عێراق ببێتە دۆستی کوردی ئێران و هەروەها بە پێچەوانەشەوە. ئەوەی قوربانی ڕاستەقینەیە ئەو توێژ و چینەیە کە لەم کەین وبەینە ناگات و بە مال و بەگیان دوای دروشم و سیاسیەتی بێ سەروبەری ئەم پارتانە دەکەون و بەرهەمی قوربانی بوونەکەیان, دەسەلاتدارەکان دەیچننەوە.

پاش کۆتایی جەنگی ئێران و ئێراق و پاش تراژیدیای ئەنفال و کیمیا باران, چەکدارانی خانەی پێشمەرگە گەشتنە ئەوپەڕی بێ ئومێدی و شکستی و بێ دەسەلاتی. دۆزی کورد هێندە تێکەلی بەرژەوەندیە ناکۆکەکانی نێوان ئێران و ئێراق بووبوو, هیچ نرخ و بەهایەکی تێدا نەما بوو, تا قسە و باسی لەسەر بکرێ. دەرئەنجامی دروونەوەی سیاسەتی چەوتی سەرکردەکانی کورد , سەربەخۆیی و ئازادی نەبوو. بە لکو تراژیدیای ئەنفال و کیمیاباران و ڕەهێلەی بێ ئومێدی و شکستی بوو.

هێندەی نەخایاند, جەنگی کەنداو بەرپا بوو, بووە هۆی شکستی حکومەتی ناوەندی بەرامبەر هێزی نێودەولەتی و لاوازبوونی دەسەلاتی بەعس لە باشووری کوردستان. ئەم ڕووداوە ئومێدێکی بە کورد بەخشیەوە و هەلێکی ڕەخساند کە ڕاپەڕین ئەنجام بدەن و زۆربەی ناوچەکانی کوردستان کەوتە دەرەوەی دەسەلاتی بەعس. ئەم ڕاپەرینەش هێندەی نەخایاند نائومێدیەکی تری لێکەوتەوە و تراژیدیایەکی تری لێوەدەست هات, ئەویش کۆڕەوە سێ ملیۆنیەکە بوو. دیسانەوە ئاکام و بەرهەمی ئەو ڕاپەرینە لە بری ئازادی و وولاتێکی سەربەخۆ و پتەو بێ, کەچی کۆڕەو و براکوژی نێوان پارتەکان بوو. ململانێی و هەلپەکردن بۆ دەسەلات بە تایبەتی پارتی و یەکێتی, ئەو دورشمانەی کە چەندین سال وەک سیمبۆلێک دەوترانەوە, لە چەند ساتێکی کورتدا وەک بلقی سەرئاو تەقینەوە. هەرچی پارتەکانی تریش هەبوون بە ناچاری سەرچاوەی پارە و دەسەلات لە کوێدا بوایە ڕووگەیان بۆ ئەوێ وەردەچەرخان. دەرئەنجامەکانیش بریتی بوون لە شەڕی ناوخۆی زۆربەی لایەنەکان و ڕێکەوتنەوە لەگەل حکومەتی ناوەندی لە پێناوی دەرپەڕاندنی ئەوی تر و ئاوارەبونەوە و پارچە پارچەکردنی ئەو بەشە خاکەش کە بە هۆی ڕاچلەکینی جەماوەریەوە کەوتبووە ژێردەستی کورد و دروستکردنی دوو ناوچەی بەڕێوەبەرایەتی و فەرهودکردن و دابەشکردنی سەروەت و سامانی نیشتمان. گەندەلی بەڕێوەربردن و کۆمەلایەتی و ئابوریش جەستەی ئەم بەشەی باشوری بە تەواوی نەخۆش خست و لە بری دە هەنگاو بۆ پێشەوە دەیان هەنگاو بۆ دواوەی بردنیەوە. گەر بەرژەوەندیەکی بالاو و ڕەوشتێک و کەلتورێکی لەیەکگەیشتن و خودڕەخنەیی نەبێ, ئەوا

www.pertwk.com

هەموو دژی هەموو دەجەنگێت و شیرازەی هەموو بوارەکان لەیەک دەترازێن و هەرکەس بۆ بەژەوەندی خۆی لە تاک و لە کۆمەل هەلپە و پەلەقاژە, دەبێتە خووی.

ئەمانە هەمووی – بە هۆی سیاسەتی نێودەولەتی و بوونی ئەمەریکا لە عێراق – تێپەڕدەبن و لێرە و لەوێ هەندێ ئاو بەسەر ئاگرەکاندا دەکرێ و چارەسەریەکی ڕووکەش و وەختی بۆ گرفتەکان دەکرێ و هەموو لایە تەسلیم بە ئەمری واقعی دیموکراسیەت دەبن و ڕووی خۆیانی پێ بۆیاخ دەکەن. دوای قەیرانی دابەشکردنی کوردستانی گەورە لە مێژوویەکی دوردا بەسەر چوار بەشدا, قەیرانی دابەشکردنی کوردستانی بچوک بەسەر سێ بەشدا, دێت و دوای ئەوەش دابەشکردنی دەسەلات لە لایەن سەکردایەتی پارتی و یەکێتیەوە بۆ سەرۆکی هەرێم و سەرۆکی کۆمار و لاوازی گوتاری کوردی لە ئاستی سونە و شیعەدا, دیسانەوە قەیرانێکی تریان, نەک تەنها بۆ کوردی باشوور بەلکو بۆ سەرجەم نەتەوەی کورد, خولقاند . کە دەلێم لاوازی مەبەستم لاوازی قسەکردن نیە دەنا زوو زوو لێرە و لەوێ هەڕەشە و گوڕەشە بە با دەدرێت, بەلکو مەبەستم لاوازی مەعریفی و ڕوحی و پڕۆژەی نەتەوەییە کە زۆرجار وا لە کورد دەکات لە ئاست نەتەوەکانی تردا هەستی خۆ بەکەم زانینی تێدا دەرکەوێ.

سیاسەتی کورد هەتا هەنووکەش هەر بەو ئاراستە چەوتەدا دەڕوات کە چارەکە سەدەیە لەمەوبەر پێیدا دەڕۆیشت. ڕەنگە هەمان ئەزموونی شێخ مەحمود لە بەرزانی دووبارە بێتەوە. کە ئینگلیز شێخ مەحمود دەکاتە مەلیکی کوردستان و کەچی بەرژەوەندی شێخ وا سەروبن دەبێ کە بچێتەوە بە گژ ئینگلیزدا. بەرزانیش بە هۆی دەستێوەردانی ئەمریکاوە دەبێتە سەرۆکی هەرێمی کوردستانی باشوور, بەلام هەرکە دەسەلاتی ناوەندی خۆی گرت و چەسپا و وا ڕێکەت کە بەرژەوەندی بەرزانی و حکومەتی ناوەندی بەرەوڕووی یەکدی بوونەوە – ئیتر بەرژەوەندیەکە هەرچیەک بێ, دارایی یان دەسەلات یان هەر گرفتێکی تربێ – ئەمیش دیسانەوە بەرگی بەرژەوەندی نەتەوەیی بە بەردا دەکات و لە ژێر باری حکومەتی ناوەندی دەردەچێت و دژ بە بەرژەوەندیەکانی ئەمریکا دەوەستێتەوە و بۆ ئەمەش دەشێ لەگەل ئێران پێکبێتەوە. هەروەک چۆن شێخ لەگەل تورکیا پێکهاتەوە. ئا ئەمەش ناکرێ گشتی ناوی پڕۆژەی نەتەوەیی لێبنێێن بەلکو ناوی پڕۆژەی دەسەلاتی تاکێک یان پارتێکی لێ دەنرێ.

لەگەل ئەو ڕاستیەشدا کە بە تەنها گەمەی سیاسی دادی مەسەلەی نەتەوەی کوردی نەداوە و ناشیدات, بەلکو وەک لە پێشەوەش ئاماژەم پێدا ململانێیەکی مەعریفی ڕوحی دەبێ لە پشت ئەو سیاسەتەوە بێ. کەچی نەشیتوانیوە گەمەی سیاسی لەم چارەکە سەدەیەدا بە ئاراستەی خۆیدا بەرێت و تیایدا کارابێت. بە درێژای مێژوو ئەم مەسەلە نەتەوەییە لە پێناوی دەسکەوتنی دەسەلاتی ئەم سەرکردە و ئەو سەرکردەدا هەر کێشمە کێشی پێدەکرێت, واتە بەرژەوەندی خۆیانی تێدا بەدی دەکەن, ئەوەندە هەیە ئەو بەرژەوەندیە بە سیمبۆلی نەتەوەیی و شۆڕشگێڕی چوارچێوەیەکی تێدەگرن و دەهۆلی بۆ لێدەدەن تا ئەو کاتەی هەست بە مەترسی لەدەستدانی

www.pertwk.com

دەسەلاتی خۆیان دەکەن, جا گەر سەرچاوەی ئەو مەترسیە لە ناوخۆی کوردەوە بێت, ئەوا یان پیلانێکی بۆ دەگێڕن یان بە ئاشکرا بە گژیدا دەچن, زۆر دووریش نیە پەنا بەرنەوە بەر دەسەلاتی ناوەندی یان هەر بێگانەیەکی تر. ئەگەر سەرچاوەی مەترسیەکەش لە دەسەلاتی ناوەندەوە بێت ئەوا ئالای شۆڕشکردن بە بارێکی تردا هەلدەکەن و شپرزەکردنی کۆمەلگا ناو دەنێن شۆڕش و زیان دەکەن بە قازانج و چوونە بن دەستی عەرەب و فارس و تورک ناو دەنێن پێشمەرگایەتی.

سەرەڕای ئەو قوربانیەی کورد داویەتی و ئەو خەباتەی کردویەتی لە پێناو مافی ڕەوای خۆی, لای من هەر ئەوە دەمێنێتەوە کە ئەو ئاراستە سیاسیەی کورد وەک گوێزی پوچ بێ کاکلە بووە. ئەویش لەبەر نەبونی ناوەڕۆک و جەوهەرێکی فەلسەفی مەعریفی ئەخلاقی لە پشت ئەو خەبات و سیاسەت و جەنگکرنەوە.

تا ئێستە قسەمان لەسەر ڕەوتی سیاسی ئەو گروپانە کرد کە باسی ڕەهەندی نەتەوایەتی دەکەن و گوتاری خۆیان بەو ئاراستەیەدا پێشکەش دەکەن. ئەوەشمان ئاماژە پێدا کە لە هەمو بارێکدا هێشتا نەبووەتە خاوەنی فەلسەفەیەکی ڕوحی و جیهانبینی تایبەت بە خۆی, بۆیە هەر هەولێک دەدات دەرئەنجامەکەی شکست هێنان یان دەسکەوتێکی زۆر لاوازە کە لەئاستی سەختی بە قوربانیبوونیدا نیە. ئەگەر تا چەند سەدەیەک کورد توانیبێتی لایەنی ڕوحی و جیهانبینی خۆی لای عەرەب یان نەتەوەکانی تر بە هۆی ئیسلامەوە دابین کردبێ, ئەوا لەم سەردەمەدا ئەو قەرز کردنە داد نادات. چونکە عەرەب خۆشی لە شکستدا دەژی و پێویستی بە نوژەنکردنەوەی ڕۆحی خۆی هەیە. هەر لەوکاتەی کورد هەست بەوەدەکات کە قوربانی دەستی عەرەبە_هەرچەندە ئەم هەستە بەڕەوانابینم چونکە ناکرێ هەموو عەرەب بە جەللادی کورد بزانین- کەچی ئەم قوربانیە کە کوردە, ناتوانی سەرچاوەی ڕۆحی خۆی لە جەللادەکەی کە عەرەبە جیاکاتەوە. چونکە کورد ئەو هەرزەکارە لەرزۆکەیە ناتوانێ سەربخۆ بژی, ئەو هەرزەکارەی ناتوانێ خۆی مالی خۆی جیاکاتەوە و سەربەخۆ خێزانی خۆی پێکەوەنێت. **ئاخۆ کورد خۆی دەستی نەبێت لە قوربانیبوونی خۆیدا؟ وەلامی ئەم پرسیارە دەبێت لە قوربانناسی ((victimology) وەرگرینەوە.**

نەتەوەی کورد و قوربانناسی

هەر تاکێکی کورد ئاگاداری مێژووی خۆی بێت, ئەو هەستەی لادروست بووە کە خۆی بە قوربانی و ژێردەستە و ستەملێکراو بزانێت. ئەم هەستە نەوە لە دوای نەوە بۆ تاکەکانی کورد دەگوێزرێتەوە. ئەم هەستی قوربانیبوونە لە ناخی تاکەکانی کوردا, لە نەستەکۆی جەماوەری کوردا درێژە بە هەستی خۆبەکەم زانین دەدات. مەترسی بەردەوام بوونی ئەم هەستە لەوەدایە کە ببێتە بەربەستێک لە گەشەکردنی دۆخی سایکۆلۆژی کورد و نەتەوەی کورد لە قۆناغی هەرزەکاریدا گیربخوات و دەرنجامەکەشی مانەوەی بێت بە ژێردەستی. بۆ کردنەوەی گرێی هەستی قوربانیبوون و ڕێکردنەوە بۆ گەشەکردنێکی باشی سایکۆلۆژی جەماوەری کورد,

گرنگه لە ڕووی زانستیەوە لە قوربانناسی بکۆڵینەوە و پاشانیش لەو ڕوانگەیەوە دۆخی سایکۆلۆژی سیاسیانەی کورد بخوێنینەوە.
لە هەموومان ئاشکرایە کە نەتەوەی کورد یەکێکە لەو نەتەوانەی کارەساتی زۆری بەسەردا هاتووە و مالوێرانی زۆری دیوە و بووەتە قوربانی سیاسەتی ناوچەکە. ئەگەر ئیمڕۆ بمانەوێ مێژوویەکی دووروددرێژی قوربانی گەلێکی وەکو کورد بگێڕینەوە, ئەوا کاتێکی زۆر و گفتگۆیەکی دوورودرێژ و لێکۆڵینەوەی تایبەتی دەوێ. بۆیە لەم بابەتەدا خۆمان وا بەستەی کوردی باشوور دەکەین و وەک مشتێک نموونەی خەروارێک بۆ قوربانیبوون بەکاریدەهێنین. لەوێشدا ڕەوتی سیاسی ڕێبازێکی تایبەتی کە ڕێبازی نەتەوایەتیە بۆ پارێزگاری لەو قوربانیە, بەرامبەر ڕژێمی بەعس وەک جەللادێک کە چ کاردانەوەیەکی دڕندانەی نواندوە, دەخەینە ڕوو. لە هەمانکاتدا ئاماژە بەو ململانێ سیاسیەی ناوچەکە وەک کۆنتێکستێک کە کوردی تێدا ژیاوە, دەدەین.
دەرئەنجامی خەباتی کورد لە پێناو ئازادی و سەربەخۆیی, قوربانی زۆری لێکەوتۆتەوە. وەلێ ئەم ڕاستیانە چەند پرسیارێک دەوروژێنێ. **ئایا کورد ئەو ڕێبازە سیاسیەی کە گرتوتیەبەر بۆ ئەو دەوروبەرەی کە تێیدا دەژی, گونجاو بووە؟ ئایا کورد تێکستێکی وای لەو کۆنتێکستەدا نوسیوە کە مانابەخش بێت بۆ ئەو ژینگەیەی کە کورد داوای مافی خۆی تێدا دەکات؟ ئایا کورد تا چ ئاستێک توانیویەتی وا لە مافخۆرەکەی بکات دان بەو شێوازی تێکۆشانەیدا بنێ ؟ ئایا ئەو قوربانیەی کە کورد لەو پێناوەدا داویەتی, لە ئاستی ئەو ئامانجەیە کە کوردی باشوور لەمڕۆدا پێیگەیشتوە؟ ئایا دەکرا کورد بە کەمتر قوربانی, ئامانجێکی باشتری بهێنایەتە دی؟**
بۆ ئەوەی وەلامی ئەم پرسیارانە بدەینەوە, سەرەتا پێویستمان بەوە هەیە, چەند پرسیارێکی تر بوروژێنین و بپرسین ئایا قوربانی لە ڕووی زانستیەوە کێیە و چیە؟ جەلاد کێیە؟ پەیوەندی نێوان ئەم دووانە چۆنە, ئایا زانست دەتوانێ یارمەتی قوربانی بدات بۆ ئەوەی جارێکی تر نەبێتەوە بە قوربانی؟ ئایا زانست دەتوانێ ئاراستەی سیاسەتێکی چەوت بەرەو سیاسەتێکی دروست بگۆڕێ؟ ئایا باکگراوەندی زانستی کاریگەرە لەسەر ئاراستەی کاری سیاسی؟

قوربانناسی چیە؟

قوربانناسی ئەو زانستەیە کە لە بارو و دۆخ و ڕۆلی قوربانیەکە لە پێش ڕوودانی بە قوربانیبوونیدا, دەکۆڵێتەوە, تا لەوە تێبگات خودی قوربانی لە قوربانیبوونی خۆیدا چ ڕۆلێکی گێڕاوە. ئەگەر وایە ئەو ڕۆلە تاچ ڕادەیەک کاریگەرە؟ چونکە ئەم زانستە پێی وایە کە قوربانیبوون هەروا ڕوداوێکی هەلکەوت و سادە و هەڕەمەکی نیە, هەروا لە خۆڕا ڕوودات. دەشێ قوربانیەکەش هەلگری چەند کاراکتەرێکی سەرنجڕاکێش بێت و جەلاددەکە بەرەولای خۆی کێشکات و روداوی قوربانیبوونەکەش سازکات. ئەم زانستە لەو باوەڕەدایە کە زۆربەی جار ئاشنایەتیێک یان جۆرێک لە پەیوەندی لە نێوان قوربانی و جەللادا بەدی دەکرێت. بۆیە ئەم

www.pertwk.com

زانستە بۆ تێگەیشتن لە قوربانیبوونی هەر قوربانیەک, بەلایەوە گرنگە سەرەتا لە پەیوەندی و ئاشنایەتی نێوان قوربانی وجەللاد, بکۆلێتەوە. لە هەمانکاتدا ئەم زانستە هەولی ئەوە ئەدات ئەو هۆکارانە بناسێتەوە کە قوربانی دەخولقێنن. چونکە تێگەیشتن لەو پەیوەندیە و ناسینەوەی هۆکارەکانی قوربانیبوون, بەرچاو ڕوونیەک بۆ مرۆڤ دروست دەکات, تا بتوانێ دیاردەی ئەو قوربانیبوونە کەمکاتەوە.[1]

پرسەکەی ئێمەش لێرەدا ئەوەیە ئاخۆ نەتەوەی کورد هەلگری چ کاراکتەرێک بێت وا لە مێژووی تەمەنیدا چەند جارە و دوبارە دەبێتە قوربانی. ئەمەش مانای ئەوە نیە کە هۆکاری دەرەکی و مێژوویی ڕەتبکەینەوە. وەلێ ئەگەر زانستیانە لەم قەیرانە مێژوییە گەورەیەی کورد بکۆلینەوە ئەوا ناکرێ لایەنی چۆنیەتی بیرکردنەوە و کاراکتەری کورد پشتگوێ بخرێ. بۆیە بە بۆچونی من هۆکارەکانی بەقوربانیبوونی کورد لەم چارەکە سەدەیەدا لە م خالانەی خوارەوەدا کۆدەبنەوە:

1. **جیۆپۆلۆتیک**: (شاخ , ململانێی ئێراق و ئێران)

لە ڕووی جوگرافیاوە کورد لە نێوان چەند ولاتێکدا بەشکراوە و لەسەر سنووری ئەو ولاتانە بۆ داوای مافەکانی خۆی چەندین جار خۆی جەنگی هەلگیرساندووە و بەجەنگی ولاتانی دراوسێش تێکەل بووە. کورد نەتەوەیەکی سەرنج ڕاکێش بووە بۆ جەللادەکەی چونکە هەمیشە بەوە ناسراوە کە بە پالپشتی دوژمن دژ بە حکومەتی خۆی دەجەنگێت. جگە لەوەی کە ولاتە دراوسێکان هەمیشە دانایان بۆ کورد ڕۆکردووە کە گوایە یارمەتی دەدەن تا مافی خۆی وەرگرێت. نمونەشمان بۆ ئەم دیاردەیە جەنگی ئازاری 1975 نێوان بارزانی و حکومەتی ناوەندی بوو. سەختی و بەرزی شاخەکانیش دانێکی سروشتی تر بووە کە بۆ کورد ڕۆکراوە, تا بتوانی لە وێدا خۆی پەنابدات. ئەم دوو فاکتەرە واتە دانی سیاسی و دانی سروشتی وای لە کورد کردووە زۆر عەقل بە کارنەهێنێت. لە بری جەنگ و ململانێی خوێناوی کە کۆتاییەکیشی هەمیشە و تا هەنوکەش بە شکستی کورد کۆتایی هاتوون, هەولی نەداوە بۆ دامەزراندنی پرۆژەیەکی مەعریفی شرۆشگێرانە. لەم نێوەندەدا ئامانجی نەتەوەیی کورد تێکەل بە بەرژەوەندی سیاسیانەی ولاتانی دراوسێ بووە. سەرەڕای ئەمانەش لە ڕووی مێژووییەوە کورد پەیوەندیەکی کۆمەلایەتی و عەقیدی لەگەل عەرەبدا هەیە و جەللادەکەشی لەوێوە سەرهەلدەدات.

2– سایکۆپۆلۆتیک :(پێکهاتەی ئەقلی و نەستەکۆی کورد و بڕیاردانی سیاسی)

زۆر گرنگە شۆرشگێر هوشیار بێت, لەوەی کە لە چ هەل ومەرجێکدایە و چ هەنگاوێک بگرێتە بەر تا بەکەمترین تێچوون زۆرترین دەسکەوتی بێت. ئەم چەشنە بیرکردنەوەیە لەلایەن ئەو دۆخە سایکۆلۆژیەوە دیاریدەکرێت کە ئەو نەتەوەیە خۆی تێدا دەبینێتەوە. گەر ئەو دۆخە سایکۆلۆژییە لە دۆخێکی دۆگماییدا بێت و بەرژەوەندی چەند کەسێکی لە پشتەوە بێت, زۆر جیاوازە لەو دۆخە سایکۆلۆژییەی مەعریفەیەکی لە پشتەوە بێ و بیرکردنەوەیەکی دینامیکی کاریگەری بەسەریانەوە هەبێت. واتە دروشم و سروود و ئالاو جوگرافیا لەم پرژەیەدا نابنە ئامانج, بەلکو مرۆڤ و بەهاکانی مرۆڤ دەبنە ئامانج.

www.pertwk.com

کاتێ مرۆڤ بەرەوڕووی هەڕەشەیەک دەبیتەوە, وەلامدانەوەیەکی دەبێت کە ڕێک پەیوەندی بە باری سایکۆلۆژی ئەو کەسەوە دەبێت. ئەو هەڕەشەیە ترسێک دەخولقێنێت و چەند ئەگەرێک ئامادە ئەبێت بۆ وەلامدانەوە. ئەو ئەگەرانەش پەیوەندی پتەوی پشوەختیان بەو دۆخەسایکۆلۆژیەوە هەیە کە ئەو مرۆڤە یان ئەو گروپە خۆی تێدا دەبینێتەوە. ئەو حالەتەی تۆی تێدایە هۆکارێکی گرنگە یان ڕۆلێکی گرنگ دەبینێ لە شێوەی وەلامدانەوەی ئەو هەڕەشەیە. کورد کاتێ پشتی بە شاخ قایم بووە ڕاستەوخۆ بۆ وەلامدانەوە پەنا دەباتە بەر شاخ. شاخ یان سروشت بتەوێ و نەتەوێ دۆخێکی سایکۆلۆژی بۆ ساز کردووی. هوشیاربوونەوە لەم دۆخە کە مرۆڤی تێدەکەوێت پرۆسەیەکی سایکۆلۆژی دەخوازێت. وەلامدانەوەی لەم چەشنە وەلامدانەوەیەکی سادە و بێ بیرکرنەوەیە, واتە بە ئاستێکی هۆشیاری و بیرکردنەوەیەکی بەرزەوە وەلامی ئەو هەرەشەیە نەدراوەتەوە. زۆر دووبارە بوونەوەی هەڕەشە و وەلامدانەوەی سادەی لەم جۆرە, پەیتا پەیتا پەیوەندی نێوان جەللاد و قوربانی دەئالۆزکێنێ و جەللاد توشی نیرۆنیەت (عوسابیەت) دەکا و دەست لە هیچ ناپارێزێ و قوربانیش بەناوی بەرگری کردن لە خۆ و بێ بیرکردنەوەیەکی قول هەرچی لەدەست بێت بۆ وێرانکاری دەیکات. ئا لێرەدا گەمەکە لە گەمەی سیاسی و ماف و ئەرک دەچێتە دەرەوە و دەبێتە گەمەی تۆلە و تۆلەسەندنەوە, گەمەی مشک و پشیلە, گەمەی هەرەشە و پارانەوە, گەمەی پرسەو لاواندنەوە, گەمەی توڕەبوون و چەوساندنەوە, گەمەی گریان و بەزەیی پێداهاتنەوە, گەمەی تازێباری و دلدانەوە. وەلێ ئامانجەکە چیەو, بۆ کێیەو کەیە, لەبیردەچێتەوە.

3- ڕادەی بەریەککەوتنی جەللاد و قوربانی

دووبارە بوونەوەی هەڕەشە و وەلامدانەوە, هەرەشە لەلایەن جەللادەوە و وەلامدانەوە لەلایەن تاکێک یان گروپێکەوە, کاریگەری دەبێت لەسەر پەیوەندی نێوان جەللاد و قوربانی و دوبارەبوونەوەی قوربانیبوون ئاسانتر دەکات. قوربانیەکە دەبێتە هەلگری کاراکتەرێکی دوالیزمانە. لەدورەوە هەرەشە دەکات و لە نزیکەوە واتە لە نزیک جەللادەکەوە دەپاڕێتەوە. ئەم سیفاتە لە سەرانی کوردا بەدیدەکرێت. لەسەرەتادا هەرەشە دەکەن و لە کاتی بەرەوڕوبونەوەدا پاراناوەیان پێوە دیارە. مرۆڤی دروست, دروستانە پرۆژەی خۆی دادەمەزرێنێت و لە کاتی بەرەوروبونەوەدا بەرگەی ئەنجامەکانیشی دەگرێت. بۆنمونە لەمەر کێشەی هەنوکەی تورکیاو کوردا, سەرانی کورد هەرەشەیان دەکرد و شەری کورد و کوردیان ڕەتدەکردەوە, هەروەک بلێی شەڕی کورد و کورد هێندە تابۆ بووە لە ناو کوردا هەرگیز شەری وا ڕوویندەداوە. وەلێ لە کاتی بەرەوروبونەوەدا ڕەفتاری سەرانی کورد تەواو پێچەوانەبۆوە. ئەوان دەیانتوانی هەر لەسەرەتاوە دەست لەگەل پەکەکەدا تێکەل نەکەن, چونکە ئەوە زیان بە دۆخی ئێستایان دەگەێنێت. ئیدی لە کاتی هەڕەشەی تورکیادا هێندە پێویستی بە پارانەوەش نەدەبوو. ئەم جۆرە گەمەیەی کورد لەم بارودۆخەی هەنوکەی ئێراقدا سومعەی سەرانی کوردی زۆر خراپ بریندار کردووە.

4- ڕادەی ئینتمابوون:

ڕادەی ئینتمابوون بۆ گروپ یان نەتەوەیەک, کاریگەری دەبێت لەسەر قوربانیبوونی بەکۆمەل. کاتێ گروپێک بەرژەوندی خۆی وا دەبینێت کە جۆرێک ململانێ هەلبژێرێت و ئەو جۆرە ململانێیە بە ئاستێکی ئایدیۆلۆژی وادا بەرێت, کەسانی تریشی تێوە گلێنێت, رەفتارێکی بێ مۆراله و سیاسەتێکی دزێوە, نە ک تەنها بۆ دوژمنەکەی بەلکو بۆ نەتەوەکەی خۆیشی ڕەنگدانەوەیەکی نێگەتیفی دەبێت. بۆنمونە پارتێکی کوردی تێروانینی خۆی وا دەخاتە ڕوو کە ئەمە بۆ هەموو کوردە و داخوازی گشت کوردێکە, بێگومان جەللادەکەش وا لێدەکات کە سزای خۆی گەر بەسەر هەموو تاکەکانی ئەو نەتەوەیەدا نەسەپێنێت, ئەوا سزای بەکۆمەل دەتوانێ ئەنجام بدات, هەروەک لە ئەنفال و کیمیاباراندا بەدیمان کرد. بەپێچەوانەشەوە هەر ڕاستە کە قوربانیش قین و ڕقی خۆی ئاراستەی گشت تاکەکانی ئەو گروپە یان ئەو نەتەوەیە دەکات کە جەللادەکەی لێوە هاتووە. لەم پرۆسەیەوە گشت ئەدگارە دزێوەکانی وەک ڕەگەزپەرستی, شۆڤێنیەت, سادیەت و نیرۆنیەت لەم زەلکاوەدا گەشە دەکات. وەلێ گەر بمانەوێ زانستیانە لە تەک ئەو ئایدیۆلۆژیایەی کە پارتێک هەلیدەگرێت مامەلە بکەین, ئەوا دەلێین تێروانینێکە لە و تێڕوانینانەی کە دەیەوێت کێشەی نەتەوەیەک چارەسەربکات. ناکرێت و تاوانیشە دەرهەق بە نەتەوەی کورد کە ئایدیۆلۆژیای پارتێک بکرێتە ئایدیۆلۆژیای نەتەوەیەک. بەپێچەوانەوە, دەبێت نەتەوە کۆمەلێک پرنسیپی خۆی هەبێت, کە ئەو ئایدیۆلۆژیایانەی پێبپێوێت, بۆ ئەوەی بزانن تا چ ڕادەیەک ئەو ئایدیۆلۆژیایە لە خزمەتی نەتەوەی کوردایە. وەک ئەم پێوەرەمان نیە, کەچی هەر گۆرانیش بە بالایاندا دەوترێت.

جەللاد و قوربانی لە گۆشەنیگای سایکۆ-سۆسیۆوە

گەر لە گۆشەنیگای سایکۆ-سۆسیۆوە لە کۆمەلگا بڕوانین, ئەوا دەلێین مەبەستمان لەو دۆخەیە ک تاک و کۆمەل کار لە یەکتر دەکەن و هەلسو کەوتی یەکدی ئاراستە دەکن. لەم زانستەدا هەلسوکەوتی مرۆڤ جێگەی لێکۆلینەوەیە. وەلێ هەلسوکەوتێک کە پەیوەندیدار بێت بە کەشوهەوای کۆمەلگەوە.[2]

گەر پەیوەندی جەللاد و قوربانی لەوێدا بخوێنینەوە, ئەوا بنەڕەتی کۆمەلگا لە سەر پەیمانێک بەئاگا یان بێئاگا دامەزراوە. ئەو پەیمانە هەوێنێکە بۆ مەیین و ڕاگرتنی ئەو کۆمەلگەیە و ڕۆحێکیشە بۆ زیندوو ڕاگرتنی جەستەی کۆمەلگە. ئەو پەیمانەش ئەوەیە کە گشتمان لە گەل یەکدی دەبێ ڕاستگۆ و سەرراست و خاوێن و بەخشندە بین تا کۆمەلگە ببێتە ژینگەیەکی خۆشگوزەران. گەرەکە , هەموو تاکێکی ئەم کۆمەلگەیە ئەم پەیمانە کەم تا زۆر جێبەجێ بکەن و بیپارێزن. ڕاگرتنی ئەو پەیمانە کۆمەلایەتیە لە لایەن تاکەکانەوە جۆرێک لە ژیان دەخولقێنێ, پێی دەوترێ ژیانێکی دروستی بەهادار کە هەمووان بەو حالەتە بەختەوەر دەبن. هەر مرۆڤێک ئەو متمانەیەی کە هەوێنی مانەوەی کۆمەلگەیە لەبەرچاو نەمێنێت و باوەڕیشی بەوە نەمێنێت کە دوو لایەنەی ئەو پەیمانە کۆمەلایەتیە بە دروستی ماوەتەوە و هەر کە زانی پەیمانی

www.pertwk.com

کۆمەلایەتی ڕوخێنرا وە و شکستی هێناوە, ئەوا ئەندامانی ئەو کۆمەلگەیە لە مرۆڤی ئاسایی دەردەچن و توانستی ئەوەیان نامێنێ کاری خۆیان وەک کائینێکی دروست ئەنجام بدەن. کەش و هەوایەکی مەترسیدار و ناخێکی نادروست و ترسێکی ڕووخێنەر لەو کۆمەلگایەدا خۆی پەخش دەکات. ئەو کارەی وا دەکات کە متمانە بەو پەیمانە نەمێنێت, تاوانکردنە دەرهەق بەتاکەکانی کۆمەلگە, شێواندنی کەش و هەوای ئارامی کۆمەلگایە, شکاندنی ملی یاساکانە لەپێناو بەرژەوەندی دەسەلاتدار.[3]

لێرەوە مەبەستی ئێمە ئاشکرا دەبێت کە بلێین هەر تاوانێک ڕوودەدات مانای بریندارکردن و شکستهێنانە بەو پەیمانەی کە کۆلەکەی دروست ڕاگرتنی کۆمەلگەیە. لەم حالەتەدا تاکەکانی ئەو کۆمەلگەیە گشتیان ترسیی هەلوەشاندنەوەی ئەو پەیمانە دوولایەنەیان لێدەنیشێت. ئەم ترسەش لەوەوە دێت چونکە بە هەلوەشاندەوەی ئەو پەیمانە, کۆمەلگە دوچاری شپرزەیی و شێواوی و داڕوخان دەبێ و هیچ کام لەو تاکانە ئاسوودە و ئارام نابن. بۆ ئەوەی ئەم شکستە چارەسەر بکەن و ئەم شکاویە بخەنەوە جێگەی خۆی, سزا بۆ جەلاد و تاوانکار دادەنرێت. واتە لە ڕێگەی سزادانەوە پەیمانە کۆمەلایەتیە شکاوەکە چاک دەکرێتەوە. هەر ئەم حالەتە سایکۆلۆژیەی تاکەکان بە تەنها سزای تاوانکارەکە نادات, بەلکو قوربانیەکەش سەرزەنشت دەکات. چونکە ژیانێکی دروست و بەهادار تەنها بە ڕێگرتن لە تاوانکار یان جەللاد نیە, بەلکو ڕێگرتنە لە قوربانیش کە نەبێتە قوربانی و بەرپرس دەکرێت لەوەی بۆچی دەبێتە قوربانی. جگە لەوەش ئەو کۆمەلگەیە نایەوێ باوەڕ بەوە بهێنێت لە ناو تاکەکانیدا تاکێکی وا هەبێت کە ئەوەندە دڕندە و شێوا و توڕە بێت بتوانێ تاوانی وا ترسناک ئەنجام بدات, چونکە ئەمە مەترسیەکی گەورەیە بۆ هەموویان, بۆیە هەندێکیش خەتا دەخەنە ئەستۆی قوربانیەکە. لەدیدی ئەم زانستەوە قوربانیەکەش ڕێگەی بۆ جەللادەکە خۆش کردووە تا ئەو جەللادە تاوانی خۆی ئەنجام بدات. پاراستنی ئەم هاوسەنگیە لە نێوان بەرپرسیارێتی جەللاد و بەرپرسیارێتی قوربانی لە ئەنجامدانی تاوانێکدا, دەبێتە هۆی هێورکردنەوەیەکی سایکۆلۆژی و ڕوحی تاکەکان, تا بتوانن لە ژیانێکی دروست و بەهاداردا هەست بە ئارامی و ئاسودەیی بکەن. بیانوو هێنانەوەیەکە بۆ خۆدلخۆشکردن بەوەی ئەگەر ئەم قوربانیە خۆیشی هەندێک خەتای نەبێت, ئەوا ئەو پەیمانە کۆمەلایەتیە دەڕووخێت و کۆمەلگە دەکاتە کۆمەلگەیەکی تۆقێنەر و مەترسیدار و نابێتە لانەی حەوانەوە بۆ مرۆڤ. ئەم سەرزەنشتکردنەی قوربانی جگە لەوەی هەندێک ڕاستی لە خۆی گرتووە, لە هەمانکاتیشدا ئازارشکێنێکی سایکۆلۆژیشە بۆ کۆمەلگە. دەنا هەروا لە خۆرا نیە کە نەجیهانی عەرەبی و نەجیهانی ئەوروپیش ئەو سۆزەیان بۆ قوربانیبوونی کورد وەک پێویست نەنواند. هەر بۆیە زۆرجار دەبینین ئەو بەزەییەی کە قوربانیەکە چاوەڕێیەتی ,ئیتر ئەو قوربانیە تاکێک بێ یان گروپێک زۆر کەمترە لەوەی کە بە تەمای بووە.[4]

www.pertwk.com

پرۆسەی پەیوەندی جەللاد وقوربانی

ژینگەیەکی نادروست و نائاسایی بە بەردەوام مرۆڤگەلێکی دەرون چەوت و ڕۆح شکست دەخولقێنێ. دەرئەنجامی ئەم چەوتی و شکستیە, وەبەرهێنانی دووبەرەی, تاوانکار و تاوانلێکرا و, ستەمکار و ستەملێکراو جاش و پێشمەرگەیە, واتە جەللاد و قوربانی. مەرجیش نیە لە کۆمەلگەدا جەللاد هەمیشە بە جەللادی و قوربانیش هەمیشە بە قوربانی بمێنێتەوە, چونکە کۆمەلگە هەلگری سیفاتێکی دینامیکی گۆڕاوە, دەشێ جەللاد بێتەوە بە قوربانی و قوربانیش بێتەوە بە جەللاد. سایکۆلۆژیا پێی وایە کاراکتەری جەللاد و کاراکتەری قوربانی لە هەندێ ڕووەوە لەیەکدی دەچن. بۆ نموونە لە هەردووکیاندا ترسێک بەبەردەوام وەک پالنەرێکی نەستی کارایە و لەسەر ڕەفتار و ڕەوتی ئەو دوو مرۆڤە ڕەنگ دەداتەوە. دوور لە داخوازی یاسا و سیاسەت, سایکۆلۆژیا پێی وایە ئەم ترسە هەم لە جەللادا و هەمیش لە قوربانیدا دەبێ چارەسەر بکرێت. لەسەر ئەم بنەمایە لە بیروبۆچونی مرۆدۆستانی ئەم سەردەمە لە ئەورپادا چەند گرنگی بە قوربانی دەدەن, هێندەش گرنگی بە جەللاد دەدەن. ئەوان باوەڕیان وایە کە جەللاد و قوربانیش هەردووک هەلگری جیهانبینیەکن سۆز و خۆشەویستی تێیدا شکستی هێناوە. واتە بە گوێرەی زانست هەردووکیان, ئەو دۆخە دروست و سروشتیەیان لە کیسچوە و ناتوانن بە ئاسانی بوونی خۆیان لە بارێکی دروستدا ڕاگرن و هەلچوونی دەروونی کۆنترۆل بکەن و بە ئاستێکی ئەقلانی و پتەو ململانێکانیان ئەنجام بدەن.[5]

خالێکی تری هاوبەش لە نێوان جەللاد و قوربانیدا کە زۆر گرنگە, ئەوەیە هەردوولا خاوەنی ستراتیژیەتێکی ڕوون و ئاشکرا نین, تا بتوانن پلانێکی درێژخایان بۆ پرۆژەیەک داڕێژن و ڕووداو دروست کەن و ڕەوتی مێژوو بگۆڕن. بەلکو بەبەردەوام ڕووداوی هەنووکەیی سەرقالیان دەکات و ڕاپێچیان دەکات. لە هەمانکاتدا هەرگیز خۆیان بە بەرپرسیاری دەرئەنجامی کارەکانیان نازانن, هەمیشە ئەویدی تاوانبار دەکەن. لەوەش سەیرتر ئەوەیە کە زۆربەی جەللادەکان خۆیان بە قوربانی کۆمەلگە دەزانن. لە تێروانینی قوربانناسیەوە جەللاد و قوربانی هەردووک حالەتی بوونی خۆیان ونکردووە. لای ئەوان هۆکار , ڕۆژگار , شوێن زۆر گرنگ نیە, گرنگ ئەوەیە لەو کاتەی ئەو جەللادە یان ئەو قوربانیە کە روبەروی ترسێک دەبێتەوە, بێ بیرکردنەوەی قول, وەلام بداتەوە. سیفاتێکی دی هاوبەشی زۆر گرنگ لە نێوان جەللاد و قوربانی ئەوەیە کە نایانەوێ بە مێژووی خۆیاندا بچنەوە و کەلێن و کەلەبەری ڕەفتارەکانیان بدۆزنەوە و لێی بکۆلنەوە. هەردووکیان لە ئاستێکی هۆشیاری وادا نین تا بتوانن هەست بە ئازارەکانی ئەوانی دی بکەن. ئەم سیفەتانە زیانی گەورەش بە پەیوەندی تاکەکان دەگەیێنێت و ناتوانن پێکەوە بژین و یەکانگیربن , هەرکاتێ ناکۆکیەک ڕوو بدات, گەر لەهەمبەر تاکێک بێت, گروپێک بێت یان پارتێکدا بێت لە بری ئەوەی بەخۆیا بچێتەوە, بەبەردەوام بەرامبەرەکەی تاوانبار دەکات.[6]

هەردووک جەللاد و قوربانیش دەبێ وەک یەک فێری چەشنێک لە ژیان بکرێن, تا ئەو حالەتە شکستیە تێپەڕێنن و سەرلەنوێ دروستبکرێنەوە. دروستبوونەوە یانی پێکهاتنەوەی پارچە هەلوەشاوەکانی کەسێک, تا هەست بە یەکبوونەوەی خودی خۆی بکات. ئەو مرۆڤانەی لە

دۆخێکی ترسێنەر و تۆقێنەر و بێ سەرپەرشتیدا دەگوزەرێن, چانسی ئەوەیان زۆرە کە دووچاری شکست وپوکانەوە بن. دەکرێ چارەسەری ئەم حالەتە بکرێ بە هۆی میتۆدێکی زانستیەوە کە پێی دەوترێ **میتاکۆگنیتیڤ**. ئەم میتۆدیە پارچە هەلوەشاوەکانی تاکێک یان گەلێک بە ئاراستەیەکی دیاریکراودا دەبات و مرۆڤ ئامادە دەکات کە هەست بە یەکبوونی خۆی بکات و ئەو کائینەی لێدروست بێ کە بتوانێت خودی خۆی(حالەتی بوونی) لە ڕووداوەکاندا, کۆنترۆل بکات. ناسنامەیەکی دامەزراو و پتەوی دەداتێی و بەرژەوەندی بالای لا دەخولقێنێ.
(حالەتی بوون) ئاماژەیە بۆ یەکبوونێکی تێکهەلکێش و پێکەوە بەستراوی دابەش نەبووی هۆشیاری, سۆز, جەستەیی و ڕەفتار. ئەم حالەتی یەکبوونە ئاستێکی هۆشیاری بەرز دەخوازێت بۆ ڕاگرتن و کۆنترۆلکردنی و ئەمەشیان گەشەکردنێکی دروستی دەروونی و ڕوحی و جەستەیی دەخوازێت, تا بزانێ دۆخێکی کۆمەلایەتی, دۆخێکی تایبەتی حالەتی بوون دەخوازێت . پەروەردیارێکی هەستیار زۆرگرنگە بۆ دروستبوونی ئەم حالەتە. جەللاد و قوربانی زۆربەی جار ئەم دۆخ و بارە دروستەیان لە دەست چووە. هەرکاتێ مرۆڤ ژیاننامەی جەللاد و قوربانی بخوێنێتەوە, دەبینێ کە جەللاد و قوربانی لە کەش و هەوایەکی دروستدا گەشەیان نەکردووە.[7] گەر مێژووی ئەم چارەکە سەدەیەی کوردی باشوور بەچاوێکی زانستیانە بخوێنینەوە, هەلبەتە ئەم پەیوەندیەی نێوان جەللاد و قوربانی, واتە کوردی قوربانی و عەرەبی جەللاد یان بەعسی جەللاد و پارتی و یەکێتی قوربانی بەدی دەکەین. بەبارەکەی تریشدا چۆن کورد لە پاش ڕاپەرین ئەبن بە جەللاد و عەرەبیش ئەبێتەوە بە قوربانی. ڕونتر بلێین چۆن پارتی و یەکێتی لە ئاستی یەکتر دەبنەوە بە جاش و پێشمەرگە. ئەمانە بەلگەن لەسەر پەیوەندی دینامیکیەتی نێوان جەللاد و قوربانی.
خالێکی تری زۆر گرنگ لەمەڕ پەیوەندی نێوان جەللاد و قوربانی, ئەوەیە کە بەجەللاد بوون یان بەقوربانیبوون, پرۆسەیەکی مێژووییە, نەک ڕووداوێک بێت کتوپر سەرهەلدات. ڕووداوێکە خالی دەستپێکردنی هەیە و هێدی هێدی حالەتێکی دەروونی سەخت دەخولقێنێت و سایکۆلۆژیا ناوی نیرۆنیەت (عوسابیەت) ی لێناوە. بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم مەبەستە, زانایەکی جولەکە بە نموونە دەهێنمەوە, کە چۆن پەیوەندی نێوان جولەکەو مەسیحی وەک پرۆسەیەکی مێژوویی دەگێرێتەوە و دەگاتە ئەو ئاستەی هیتلەرێکی عوسابی وەبەر بێنێت و هۆلۆکۆست ئەنجام بدات.[8]

ئەم زانایە مێژوونوسێکی ئیسرائیلیە بە ناوی یاکوب تالمون. یاکوب لە بارەی هۆلۆکۆستەوە دەلێ : هۆلۆکۆست ڕێگە دان بوو بە توندڕەوی, واتە نەمانی هیچ جۆرە بەربەستێکی ڕەوشتی و مرۆیی. یاکوب پێی وایە توندڕەوی هەروا ڕووداوێکی کتوپڕ نیە و لە خۆڕا سەرهەلنادات, بەلکو پرۆسەیەکی درێژخایانی هێمنە. هۆلۆکۆست بە بۆچوونی ئەو دەرئەنجامی پەیوەندیەک بووە لە نێوان مەسیحی و یەهودیدا کە هەر لەسەرتاوە پڕبووە لە توخمی نیرۆنی (عوسابی).
عوسابی لەو حەز و خۆزگە توند و ناچارەکیەوە سەرهەلەدات و دەبێتە پالنەرێکی بە تین و ئەوتۆی پڕ لە سۆز و هەلچون و وروژاندن کە بە چەشنێکی ناسروشتی وەلامی ئەزموونێکی

www.pertwk.com

قەیراناوی پڕ شۆک کە زووتر ڕوویداوە, دەداتەوە. واتە مێژوویەک بەسەر ئەو حالەتە قەیراناویەدا تێپەڕیوە و بە بەردەوام هەلگری حالەتێکی پەنگ خواردوو بووە, کە لە ناکاودا بە چەشنێکی ناسروشتی دەتەقێتەوە.
یاکوب ئەو عوسابیەتەی ناو مەسیحیەکان لەوە وە دەبینێ کە ئەوان واتە مەسیحیەکان یەهودیەکان بە بکوژی مەسیح دەزانن. ئەو مەسیحەی کە لە چاوی ئەوانەوە فریادڕەسێکی مرۆڤایەتی مەزن بووە. لەوەش گرنگ تر مەسیحێک کە خوا بوە و هاتۆتە سەر زەمین, کەچی یەەهودیەکان ئەو خوایەیان ئەشکەنجەداوە و کوشتویانە. لە هەمانکاتدا ئەوەش لە زیهنی مەسیحیەکاندا چەسپاوە کە یەهودیەکان پیاوکوژبوون, بۆیە مەسیحیەکان لێیان جیا بوونەتەوە. ئەمە بە شێوەیەکی گشتی حالەتی دەروونی مەسیحیەکان بووە بەرامبەر یەهودیەکان. وەلێ لە ناو مەسیحیەکانی ئەلمانیا ئەم حالەتە دەروونیە ئاستێکی پتر ئالۆز وەردەگرێت. لای ئەلمانەکان ئەو ئایدیۆلۆژیایەش دروست ببوو کە دوو کەلتوور لە ئارادایە : کەلتورێکی پیر و کۆن کە یەهودیەتە و کەلتورێکی نوێ کە کەلتوری ئەلمانیە. لە ناو ئەلمانیەکاندا لەسەردەمی هیتلەردا ئەو بۆچوونەش هەبوو کە ئەوەی بێ باوەڕبێ, لاوازو پاشکۆش دەبێ. بۆیە لای ئەوان پرسیارێک سەری هەلدا بوو: بۆ دەبێ یەهودیەکان کە هێندە لاواز و پارێزگار و سوک بن, کەچی هێشتا هەر لەڕیزی باوەڕداراندا مابن؟ مەسیحیەکان ڕێگەیان بە خۆیان دابوو جولەکەکان دەرکەن و ڕسوایان بکەن, وەلێ بۆیان نەبوو بیانکوژن, چونکە ئایەتێک لە ئینجیلدا هەیە ئەلێ: *نابێ ئەوەی لە پەناتایە بیکوژیت.*
سەرباری ئەمانەش هەمووی لەسەدەی هەژدە و نۆزدەوە, چەند هۆکارێکی دی ئابوری و بگرە فەلسەفیش هاتنە سەر ئەو فاکتەرە مێژوویيەی پێشوو و بوونە فاکتەری خەستکردنەوە و پتەوکردنی ئەم جۆرە عوسابیەتە لە ناو ئەلمانیەکاندا. لەو سەرەمەدا ئەلمانیەکان جۆرێک لە هەرەشە یان ترسێکی ئایدۆلۆژی داگیریکردبوون, ئایین و بەگزادە و سەرمایەداری بە سەرچاوەی ئەو هەڕەشەیە لە قەلەم دەدرا. یەهودیەکانیان بە سەرچاوەیەکی گرنگی ئەم هەڕەشەیە دەزانی, چونکە یەهودیەکان هەمیشە لەگەل ئەو لاوازی و بێدەسەلاتیەدا, سەرمایەدار بوون و جێگە و ڕێگەیەکی باشیشیان لە ئەلمانیادا وەدەست هێنا بوو, سودی زۆریشیان لە سەردەمی مۆدێرنە وەرگرت بوو. تەنانەت فەیلەسوفێکی وەک نیتچە باوەڕی وا بوو کە ڕەنگە لە داهاتوودا جولەکە لەگەل بەگزادەکاندا یەکگرن و چینێکی ئابووری پتە و لە ناو کۆمەلگەی ئەلمانیدا پێکبهێنن و هەموو بوارە ئابووریەکانی دی داگیر بکەن. هەروەها نیتچە پێی وا بوو کە تا ئەوکاتەی ئەویش ڕەگەزی یەهودیەکان, سەرباری ئەو هەموو کارەساتەی بەسەریاندا هاتووە, بە خاوێنترین ڕەگەزن ماونەتەوە. لەولاشەوە تەشەنەکردنی تیۆری پەرەسەندنی داروین کە پێی وایە مانەوە بۆ بە (هێزەکانە) هێندەی تر ئەلمانەکانی دنە دابوو بۆ لەناوبردنی گەلێک ڕەنگە هەرەشە بێت بۆیان. لای هیتلەریش ئەو ئایدیۆلۆژیایە دروست بووبو کە ڕەگەزی ئاری دەبێ خاوێنترین و بالاترین ڕەگەز بێت. دەرەنجامی ئەم فکتەرانە ئایەتی (*تۆ نابیت کەس بکوژیت*) لە ناو مەسیحیەکانی ئەلمانیادا هەرەس دەهێنێت.

www.pertwk.com

ئەم تێروانینەی ئەلمانەکان سەبارەت بە یەهودیەکان هەروا ژێربەژێر و هێدی هێدی سترەکتوری نەستی ئەوانی پێکهێناوە و نەوە بەنەوە وەک کەلتورێک گوێزراوەتەوە, تا دۆخێکی وا دژواری لە ئەلمانیادا بەرامبەر یەهودیەکان خولقاند کە لە هیچ ولاتێکی تری مەسیحیدا ئەو دۆخە بەو دژواریە نەخولقابوو. ئەوە بوو کارەساتێکی ناسروشتی وەک هۆلۆکۆستی بە ئاسانی لێکەوتەوە.

گەر هەر بەم چاوەوە لە مێژووی پەیوەندی کورد و عەرەب بڕوانین, لەوە تێدەگەین چۆن ڕژێمی بەعس توانی تاوانی ئەنفال و کیمیاوی بە ئاسانی ئەنجام بدات. لەوەش تێدەگەین تا چ ڕادەیەک ئەو پەیوەندییە مێژووە خوێناوییەی کورد و عەرەب یان کورد و حکومەتی ناوەندی لە ئێراقدا کاریگەری بووە لە ڕوودانی کارەساتی ئەنفال و کیمیاوی. تەنانەت لەوەش تێدەگەین بۆ سەرانی بەعس لە دادگایی کردنیاندا زۆرجار دەیانتوانی پاساو بۆ تاوانێکی لەو جۆرە بهێننەوە و خۆیان بە جەللاد نەدەزانی بەلکو خۆیان وەک قوربانی دەخستە بەرچاوی جیهان.

www.pertwk.com

بەشی دووەم

ڕۆحی کورد لە بن دەستی ئیسلامیزم دا

لە بەشی پێشودا دۆزی کوردمان لە گۆشەنیگای نەتەوایەتیەوە خوێندەوە و لەوە تێگەشتین کە کورد وەک نەتەوە پرۆژەیەکی ناسیۆنالیزمانەی لەخۆ نەگرتبوو, بەلکو تەنها وەلامدانەوەیەکی سادەی سەرەتایی بوو بۆ دۆخی کورد و بە ئاستێکی نەتەوەبووندا نەڕۆشتووە. لەم بەشەدا هەولدەدەین دۆزی کورد لە گۆشەنیگای ئاینیەوە بخوێنینەوە, تا لەوە تێبگەین ئاخۆ بزافی ئیسلامی, کوردی بەو ئاقارەدا بردووە تا کورد وەک نەتەوەیەک بەرەو خۆدروستکردن بەرێت.

لە ناو کوردا ڕەوتێکی تر کە پتر لە چارەکە سەدەیەکە چالاکەو گوتاری سیاسی تایبەتی خۆی هەیە و بەباکگراوندێکی ئیسلامیەوە لە کێشەی کورد و دۆزی نەتەوایەتی کورد دەروانێت. ئەم ڕەوتە لە جیهانی ئیسلامی و لە کۆمەلگەی کوردیدا تا هەنوکەش کاریگەری بەربلا و پتەوی هەیە, بە پێچەوانەی ڕەوتی تەقلیدی و سۆفیگەری, تا ڕادەیەکی باش بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانی سوودی لە هۆکارەکانی دنیای مۆدێرنە وەردەگرێت و بەکاریان دەهێنێت. ئەم ڕەوتە چالاکە و ئاراستەی زۆرێک لە تاکەکانی کوردی گۆڕیوە و بە چەشنێکی بەرچاویش گوتاری خۆی بە ئاراستەی گوتاری ناسیۆنالیزمیدا بردووە.

ئیسلامی سیاسی لە کوردستاندا شتێک نیە هەروا کتوپڕ و پاش ڕاپەڕین سەری هەلدا بێت, بەلکو مێژوویەکی درێژی خۆی هەیە. هێندەی من ئاگادار بم بزاڤێکی ئیسلامی وەک ئیخوان ئەلموسلمین لە نیوەی سەدەی ڕابردووەوە لە ئێراقدا چالاکە و بانگەشەی خۆی دەکات. ئەم بزاڤە لەسەرەتادا هێندەی مۆرکی ڕەوشتگەری و سۆفیگەریان پێوە دیار بوو هێندە مۆرکی سیاسەتی پێوە دیار نەبوو, بەلام هێندەی پێنەچوو ئەم ڕەوتە لەگەل سەرهەلدانی کۆماری ئیسلامی ئێراندا لایەنی سیاسی تیایدا گەشەی سەند و لە ئێراق و ولاتانی عەرەبی هاتە گۆڕەپانی خەباتی سیاسیەوە – بەلام ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ کە پێم وا بێ ئیسلامیەکان دروستکراوی سیاسەتی ئێرانبن, نەخێر, بەلکو دیاردەیەکی ئاساییە کە مرۆڤ دەکەوێتە ژێر کاریگەری دەوروپشتی-. تەنانەت زۆری پێنەچوو چەندین گروپی چەکداریش لە ژێر سایەی ئەم ڕەوتە سیاسەدا واتە ئیخوانولموسلمین دەرباز بوون وخۆیان جیاکردەوە و دەستیان دایە چالاکی چەکداری, بەبۆچونی ئەوسای ئیخوان ئەم گروپانە لادەربوون لە ڕێبازی ئیخوان.

وەلێ ئەوەی گرنگە لێرەدا ئەوەیە کە ئەم بزاڤە لە دەرئەنجامی کاردانەوەیەکی سیاسی ئەوسای جیهانی سەرهەلدێنێت. ئەو سەردەمەی کە بزاڤی ئیخوان تێیدا سەری هەلدا سەردەمێک بوو, جیهانی عەرەبی لەهەمبەر جیهانی ڕۆژئاوا و کۆلۆنیالیزمدا ڕاچلەکی بوو. لێرەدا نامەوێ ئەم بزاڤە ناوبنێم بزافێکی هوشیارانە, چونکە لە ڕووی سایکۆلۆژیەوە جیاوازیەکی بنەڕەتی لە

نێوان ڕاچلەکین و هۆشیاربوونەوەدا هەیە. ڕاچلەکین لە ئەنجامی شۆکێک پەیدا دەبێ و پێویستە درێژە نەکێشێ و هۆشیاربوونەوەی بە دوادا بێت. دەشێ ڕاچلەکینەکە درێژە بکێشێ و هۆشیاربونەوەی بە ئەستەم بەدوادا بێت, ئا لێرەدا کەلتوور و مێژوو و جۆری بیرکردنەوەی ئەو کۆمەلگایە ڕۆلی خۆی لە دواکەوتن و پێشکەوتنی هۆشیاربوونەوەدا, ئەبینێ. لەو بڕوایەدام لە جیهانی عەرەبی و ئیسلامیدا و بە کوردیشەوە دۆخی ڕاچلەکین زۆر درێژەی کێشا و تا هەنوکەش هەر بەردەوامە. خودی بزاڤی ئیسلامیش فاکتەرێکی گرنکترە لە درێژەکێشانی ئەو ڕاچلەکینەدا. لە ووتارێکمدا کە لە سالی 2000 دا بلاوکرایەوە بە ناوی– خوێندنەوە و بە ناکامکردنی پرۆژەی ژیاری – لە وێدا ئاماژەم بەوە دابوو کە تەشەنەکردنی بزاڤی ئیسلامی لە حالەتی ڕاچلەکینداییە نەک ڕابوون. ئەم بۆچوونەم پێویست ناکا هیچ لایەک سەغلەت بکات. چونکە مەبەستی من زانستیانەیە و پشت ئەستوورە بەو واقعەی کە چەندین سالە گیرۆدەی بوین.

لێرەوە هەول دەدەم هەندێک بە مێژوودا بچمەوە تا بتوانین لەمرۆی ئیسلامی سیاسی کورد تێگەین. بە درێژایی مێژوو چەندین ململانێی مەعریفی و چەکداری لە نێوان ڕۆژ هەلات و ڕۆژئاوادا هەبووە, تا دەگەینە ئەو سەردەمەی کە ئیسلام وەک ئایینێکی نوێ و مەعریفەیەکی پێشبڕکێکەر لەگەل ئایینی مەسیحی و یەهودی و زەردەشتی سەرهەلدەدات و دەبێتە جێگەی سەرنج و سەرسامی نەک تەنها موسولمانەکان بەلکو گشت مرۆڤەکانی ناوچەکەو دەوروبەریشی. لەگەل تەشەنەسەندن و گەشەکردنی ئایینی ئیسلام هەم وەک دەسەلاتێکی مەعریفی و هەم وەک دەسەلاتێکی سیاسی و فەرمانڕەوایی, مەودای ئایینی یەهودی و مەسیحی بەرتەسک دەبووە وە . ئەم دۆخەی ئیسلام پاش چەند سەدەیەک لە پەیدابوونی, وایکرد مەسیحیەکان توشی ڕاچلەکین بکات و جەنگی خاچ پەرستان ڕوو بدات و بە بەردەوامیش موسولمانەکان لەو جەنگانەدا سەرکەوتوو دەبوون. هەرهەمان دۆخی ئیسلام بۆ موسولمانەکان بووە مایەی شانازیکردن و شکۆداری و متمانە بەخۆکردن, ئەم دۆخە کە درێژە دەکێشێ, مرۆڤ توشی لەخۆبایی بوون دەکات و خۆی بە جوانترین و چاکترین کەس دێتە بەرچاوو دوچاری خودشەیدایی دەبێ. وەلێ جیهانی ئیسلامی لەو گۆرانکارییە جەوهەرییەی کە جیهانی ڕۆژئاوا تیایدا سەدەی ناوەراستی تێدەپەڕێنێت و دەرەنجام سەردەمێکی نوێ سەرهەلدەدات, لەم نوێگەرییە جیهانی ئیسلامی لێبێبەش دەبێ. کاریگەری ئەم گۆرانکارییە لە پاش سەدەی نۆزدەوە لە جیهانی ئیسلامدا بەدەرکەوت. لە پاش سەدەی نۆزدەوە لە ڕۆژ ئاوا گۆڕانکاری گەورە و خێرای وا لە بواری فەلسەفە و زانست و تەکنەلۆژیا سەریهەلدا, بووە هۆی سەروبنکردنی مەعریفەی ئایینی و سیستەمی کۆمەلایەتی و سیاسی. ئەم گۆڕانکاریە بە شۆڕشێکی مەزن ناوزەند دەکرێ. چونکە لە دەرئەنجامی ئەم شۆڕشە, ڕۆژئاوایەکی دی سەریهەلدا کە جیهانی ئیسلامی سەرسام کرد. لاوازی سیستەمی سیاسی و کۆمەلایەتی و ئابوری و سوپایی جیهانی ئیسلامی بە تایبەتی جیهانی عەرەبی توشی شوک و ڕاچلەکین کرد و بۆ دەربڕین و گوزارشتکردن لەو بارە ناهەموارە ئەو جیهانە دابەش بوو بەسەر چەند بەرەیەکدا. هەندێ

www.pertwk.com

پێیان وا بوو دوورکەوتنەوە لە ئیسلامی ڕاست و دروست توشی ئەم بارە ناهەموارەی کردون, بۆیە گەڕانەوەیان بۆ لای ئیسلام هەلبژارد, وەک بزاڤی ئیخوان ئەلموسلمیین کە دەتوانین بەگشتی ئەم بزافانەی جیهانی ئیسلامی بەبەرەی گەرانەوە بۆ ئیسلام ناوزەد بکەین. هەندێ تر پێیان وا بوو زیندوو کردنەوەی هەستی نەتەوایەتی ڕێگە چارەیەو جەختکردنەوە لەسەر لایەنی نەتەوایەتی عەرەب بە گرنگتر دەبینرا و پێیان وابوو هەر نەتەوەیەک تایبەتمەندێتی خۆی هەیە و ناتوانین لەو سەردەمەدا کێشەی گشت نەتەوە جیاجیاکانی ناو ئیسلام پێکەوە ببەستنەوە, دەتوانین ئەم ئاراستەیەش لە ناو بەرەی نەتەوایەتی ناوزەد بکەین. هەندێ تر نە ئیسلام و نە نەتەوایەتیان هەلبژارد, بەلکو کەوتنە ژێر کاریگەری بیروبۆچونەکانی مارکسەوە. کێشەی جیهانی ئیسلامی لای ئەم بەرەیە کێشەی مرۆڤ بوو کە لە ململانێی چینایەتیدا دەبینرایەوە. گەر مرۆڤ بە چاوێکی بابەتیانەوە بروانێت, هەست دەکات هەریەکە لەم بەرانە راستیەکی پێیە, وەلێ هیچکامیان پرۆژەیەکیان پێنەبووە کە گشت رەهەندەکانی مرۆڤی جیهانی ئیسلامی بگرێتەوە, یان پێکەوە جیهانی ئیسلام یان مرۆڤی موسلمانیان بە ئاراستەیەکی هوشیاربوونەوەدا ببردایە. بەهەرحال جیهانی ئیسلامی کەرت بوو و ئەم کەرتبونەی جیهانی ئیسلامی کوردیش پشکی خۆی بەرکەوت. هەروەک بزاڤی نەتەوایەتی لە باشوری کوردستان سەریهەلدا, بزاڤی ئیسلامیش لەو بەشەدا گەشەی سەند.

ڕەنگە لێرەدا پرسیارێک زۆر گرنگ بێت, ئەویش ئەوەیە بۆچی بزاڤێکی ئایینی وەک بزاڤی ئیخوانولمسلمین دەتوانێ بەشێکی زۆری نەتەوەی کورد بە لای خۆیدا ڕاکێشێت؟ زۆرێک لە ڕۆشنبیران و سیاسەتمەدارانی کورد و تا ئێستەش هەندێکیان ئەم دیاردەیە – دیاردەی بەربلاوی بزاڤی ئیخوانولموسلمین لە ناو کوردا – بە پیلانی داگیرکردن ناوزەند دەکەن. بەلام بە بۆچوونی من ناکرێ دیاردەیەکی لەم جۆرە قول و ڕەگ داکوتاوە بە شێوەیەکی ئەوا سادە لێک بدەینەوە و ئەویش لە دەلاقەی پیلان و پیلانگێڕیدا ڕیزبەند بکەین. جگە لەوەش ئەم جۆرە شیکردنەوەیە بۆ بزاڤی ئیسلامی, هەروەک شیکردنەوەی ئیسلامیەکان وایە بۆ ڕێبازە نەتەوایەتیەکان, کە گوایە نەتەوایەتی زادەی بیری ڕۆژئاوایە و بە حەرامیان دەزانی. هەمیشە من لەگەل ئەم دوو بۆچوونەدا ناکۆک بووم. نە بزاڤی ئیسلامی و نە نەتەوایەتی بە پیلان دانانێم, بەلکو بەدیاردەیەکی سروشتی مرۆڤایەتی دەزانم, وەلێ ئەم مافە سروشتیە چۆن مامەلەی لە تەکدا دەکرێت, ئەوە کێشە بنەڕەتیەکەیە!

نەتەوەیەک کە نزیکەی هەزاروچوارسەد سالە هەلگری ئایینی ئیسلام بێت, شتێکی نامۆ نیە کاتێ بەشێک لەم نەتەوەیە ڕوو بکاتە بزاڤێک کە لە ڕێبازە تەقلییدیەکانی تری ناو ئیسلام مۆدێرنانە تر ئیسلام بخاتەروو. جگە لەوەش جیهانبینی ئەم بزاڤە بریتی بوو لە گەڕانەوە بۆ لای سەلەف (پەیامبەر و هاوەلەکانی) کە بە بۆچوونی ئەوان سەلەفیەت نموونەیەکی جوانی ڕەوشت و پەیوەندیەکی کۆمەلایەتی پتەوی خولقاند بوو. هەروەها لە ناو ئەم بزاڤەدا هەولێکی بەرچاو دراوە کە زانست لە لێکدانەوەی قورئاندا بەکار بهێنرێت. **سەرەڕای ئەوەش, ئەم بزاڤە تەنها بزاڤێکی سیاسی نەبوو بەلکو بزاڤێک بوو وەلامی پێ بوو بۆ ئەو پرسیارانەی کە مرۆڤ بە**

گشتی لەسەر ژیان و مردن لای دروست دەبێ. لەم لاشەوە هەروەک -لە پێشەوە ئاماژەمان پێدا- ڕێبازە نەتەوەییەکانیش نەیانتوانیوە گوزارش لە ڕوحی نەتەوەی کورد بکەن و ئەو ڕەهەندە ڕوحیەی بۆ پڕ بکەنەوە. بۆیە من هۆی دیاردەی ڕەگ داکوتانی ئەم بزاڤە عەرەبیە ئیسلامیە لەناو کوردا بە دیاردەیەکی سروشتی دوور لە پیلان دەخوێنمەوە, بە تایبەتی کە کورد وەک نەتەوە خۆی هیچ وەلامێکی بۆ ئەو پرسیارە وجودیانە پێنەبێت. جگە لەوەش هەلەی ئیخوانولمسلمین لەوەدا نەبووە کە بە نیازی پیلانگێڕان خۆیان خزانبێتە ناو کوردەوە, بەلکو هەلەی ئەوان, وونکردنی مێژوویەکی سروشتی و ئاسایی ئیسلام خۆی بووە, ئەوان بازێک لە سەدەی بیستەوەمەوە بەسەر ئەو مێژووە پڕ ململانێ مەعریفی و فیکریەدا دەدەن بۆ سەردەمی سەرەتای دامەزاندنی ئیسلام. بۆیە هەلگرانی بیری ئیخوان زۆر گرنگی بە زانیاری پرۆسەی مێژوویی درێژی ئیسلام نادەن. هەلەی کوردیش لە چونە ناو ئەو بزاڤە لەوەدایە لە لایەکەوە لایەنێکی مەزنی مەعریفەی مێژووی ئیسلامیان لە کیسچوە و, لە لایەکی ترەوە کێشەی ناسنامە و بوونی کوردیان لەدەستداوە. جیاوازی کورد و عەرەب لەوەدایە کە عەرەب ناسنامەی خۆی هەبووە, وە لێ وونیکردووە, بە ڕێگای هەلە و ڕاستکردنەوە ڕۆژێک لە ڕۆژان ڕێی لێ دەکەوێتەوە. بەلام کورد هێشتا ناسنامەی تایبەت بە خۆی بۆ دروست نەبووە, تا بە دووی عەرەبیشەوە بێت , هەر بۆی دروست ناکرێت. واتە کورد و عەرەب لە دوو دۆخی زۆر جیاوازدان و ناتوانن پێکەوە ڕێگا بکەن. ئەگەر هەر بیانەوێ پێکەوە بمێننەوە, ئەوا کورد هەر برابچوکە و بەکەمتر لە عەرەب سێردەکرێت. هەروەک فارسەکان بە گالتەجارییەوە بەو کوردانەی کە داوای سەربەخۆییان کردبوو, پێیان وتبوون گەر کتێبی سەعدی ئێمە نەبێت ئێوە لەشەوانی زستاندا چیتان هەیە شەوگاری پێبەرنە سەر, هەرواش عەرەب پێمان دەلێن گەر قورئانی ئێمە نەبێت چی ئێوەی لە سەرلێشێواوی رزگار دەکرد. ڕاستیش دەکەن, چونکە کورد لە ڕێگەی ئیسلامەوە بە بەردەوام بە عەرەبەوە لکاوە و ناتوانێ لێی جیا بێتەوە. ڕەنگە لێرەدا ئەو پرسیارە بکرێ کە نەتەوەی تریش هەن و موسولمانیشن و ڕادەی تەبەعێتیان بۆ عەرەب بەو شێوەیە ئەستور نیە و ئیسلامیش نەبووەتە ڕێگر تا خۆیان دروست بکەن!! ئەم پرسیارە لەجێی خۆیدایە, وەلێ پرسیارێکی دیش دێتە کایەوە ئەی کورد بۆ نەیتوانی وەک ئەوان خۆی دروست بکات. وەلامیش ئەوەیە کە ئەو کات هەم مەعریفەی ئیسلامی لە ئاستێکدا بووە کە ئەو نەتەوانە بتوانن بۆ خۆدروستکردن سوودی لێ ببینن, هەم نەتەوەکانیش خۆیان لە ڕووی هۆشیارییەوە لەو ئاستەدا بوون کە بە یارمەتی مەعریفەی ئیسلامی بتوانن خۆیان دروست بکەن. بەلام کورد ئەو کات لەو ئاستە هۆشیاریەدا نەبوو, ئێستە کە هۆشیاربووەتەوە و هەست بەوە دەکات دەبێ خۆی دروست بکات, مەعریفەی ئیسلامی ئەو توانا و ووزەیەی پێنەماوە کە کورد وەک هۆکارێکی یارمەتیدەر بەکاری بهێنێت. دەبێت خوێنەر لەوەش بێگومان بێت کە مەرجیش نیە ئەو نەتەوانە لە – هەست –وە ئینتمای نەتەوەییان بۆ خۆدروستکردن تیا جولا بێ, بەلکو دەشێ –نەست – ئەو ئینتمایەی جولاندبێ و ئەو ململانێیەی لەگەل عەرەبدا پێ دروستکرد بن تا ئەو مالە جیایە لە ناو مالە

www.pertwk.com

گەورەکەی ئیسلامدا بۆ خۆیان بخولقێنن. ئەگەر مێژووی ململانێی عەرەب و فارس و عەرەب و تورک بخوێنینەوە ئەوا بە ئاشکرا هەست بەو ئینتماو مال جیایە دەکەین.

هەرچەن ئەمرۆ لە کوردستانی باشووردا, ئاراستەیەکی ئیسلامی مەیلەو نەتەوەیی دروست بووە و ڕەواجیشی هەیە, وەلێ ئەم ئاراستەیە کاردانەوەیەکی سیاسی ڕووتە و پەیوەندی نیە بە دروستبوونەوەیەکی ڕوحی و گەڕانەوە بۆ لای خودی مرۆڤی کورد خۆی. چونکە هەموان هەلگری بیروباوەڕێکن کە گوایە خودای ئەم گەردوونە بە عەرەبی ئیسلامی وەک دوا ئایین بۆ گشت مرۆڤایەتی ناردووە و ئیتر دەسەلاتی ئەمانی تێدا نیە و ناتوانن بە ئاراستەیەکی تردا بیر بکەنەوە. کێشەی بنەرەتی کوردی موسلمان ئەم ترسەیە کە لە پەلوپۆی خستووە و ئیرادەی ئیفلیج کردووە. هەرکاتێ کورد ئەم دۆخە بەستەلەکە بشکێنێت, ئەوا هەست بە ئازادییەک دەکات کە دەتوانێ نەک تەنها عەرەب بەلکو تورک و فارسیش ناچار بکات ڕێزی لێبگرن ودانی پێدا بنێن و نەک هەر ئەمە, بەلکو ئەوانیش تێپەڕێنێت و ڕێگە بۆ تورک و فارسیش خۆشکات تا سەربەخۆتر بیرکەنەوە.

ئەو تاکە کوردانەی کە بزاڤی ئیخوان لموسلمینیان هەلبژاردووە هەست و نەستی ئینتمای نەتەوەییان تێدا نەجولاوە. ئەمەش نەک لە بەر ئەوەی شانازی بە کوردبوونی خۆیانەوە ناکەن, بەلکو لەبەر ئەوە بووە کە ئەم بزاڤە لە ئیسلامەوە هەلقولاوە و وەلامی ئەو پرسیارانەیان دەداتەوە کە لە سەر ژیان و مردن بۆیان دروست دەبێ. واتە بزاڤێکی ئاینی خۆڕسک نەبووە تا ناسنامەیەکی کوردانە و ئینتمایەکی نەتەوەیی لێوە دامەزرێت و جیهانبینیەکی خۆمالی هەلقولاوی ڕوحی کوردی لەسەر بونیاد بنرێت و ئیتر کورد هەست بە دوالیزمی ڕەهەندی ئایینی و نەتەوەیی نەکات. هەستکردن بەم دوالیزمە لە نەستەکۆی نەتەوەکانی تردا کە عەرەب نین هێندەی کورد بە زەقی بەدی ناکرێت. چونکە ئەوان خاوەنی وولات و دەستووری خۆیانن, ئەم دوالیزمیە وەک کێشەیەکی ناوخۆیی قسەی لێدەکرێت و هێندە کاریگەری نیە بەسەر داهاتووی دروست بوونیانەوە و ململانێی نەتەوەکانی دراوسێ ناتوانێ دوو لەتیان بکات, وەک چۆن کورد دەبێتە دوو بەرەیی جاش و پێشمەرگە. لێرەشدا کە قسە لەسەر ئاینی خۆرسک دەکەم, مەبەستم گەڕانەوە نیە بۆ ئاینی زەردەشت, وەک هەندێک کورد بۆی دەچن, یەکەم لەبەر ئەوەی ئاینەکان گشتیان بۆ ئیمرۆ دەچنە چواچێوەی ئەفسانەیەکەوە کە بە ئیمڕۆی زانستی ئەزمونگەری ناخۆن, دووەمیش ئێستا باوەرم وانیە کە زەردەشتی ئاینێکی کوردی بووبێ, چونکە کورد وەک نەتەوەیەک لەوسەروبەندەدا هیچ چەشنە سیمایەکی نەتەوەیی پێوە دیارنەبووە و نەبوبوە ئەو مەخلوقەی کە سنورێکی نەتەوەیی پێوەدیاربێت, تا هەنوکە بلێین کورد پەیامبەری خۆی بووە. کە کورد خۆی نەبوبێت, ئیدی چۆن پەیامبەری دەبێت. لەهەمووی گرنگتر ئەوەیە کە هەنوکە کورد ئامادەگی ئەوەی نەبێت خۆی بۆخۆی بیرکردنەوەی تایبەتی سەبارەت بە خوداو گەردوون هەبێت, چۆن سێ هەزار سال لەمەوپێش ئەو توانا مەعریفیەی بووە تا بتوانێ لە ئاستێکی هوشیاری ئەوتۆدا بێت پەیامبەری تێدا هەلکەوێت.

مەخابن ئەو کوردانەی کە ڕوحی ئاییندارى جا بە هەر هۆیەوەکەوە بووبێ, بەسەریاندا زاڵە هێندە هۆشیار نەبون تا هاوکێشەکان ئەوا لێکبدەنەوە, ئەمەش لەو ئایدۆلۆژیایەوە هەڵدەقوڵێت کە دەڵێ خودا ئایینی ناردوە و ئاواش ناروودوێتی و هەر ئاواش دەبێ بمێنێتەوە. گەر مرۆڤی کورد لەوە هۆشیار بوایە کە خودا وەک ئەو هەناسەیە وایە مرۆڤ بە بەردەوام پێویستی پێیەتی و ناکرێت و ناشێت ئەو هەناسەیە لە کات و ساتێکدا بوەستێنرێت. هەر مرۆڤە و هەر نەتەوەیەک بە گوێرەی ئاست و توانستی خۆی ئەو هەناسەیە وەردەگرێت و دەداتەوە, ئەلبەتە ئەو بزاڤە ئاینیە بە ئاراستە و ئاقارێکی تردا دەڕویشت و بێ ئەوەی دژایەتی ئیسلامیشی لێبکەوێتەوە. من پێم وایە موحەمەد کاتی خۆی لەم ئاستە ڕوحیە هۆشیار بووە و ویستویەتی ئایینەکان و نەتەوەکانی تریش بەوە قایل بکات کە خودا دەبێت بۆ هەموو نەتەوەیەک پەیامبەرێکی خۆی هەبێت بۆیە قورئان دەڵێت (و ما ارسلنا من رسول الا بلسان قومە لیبین لهم) دیارە ویستویەتی بەم ئایەتە ئەو دۆگما باوە بشکێنێت کە گوایە پەیامبەران لە نێوان یەهودی و مەسیحیەت نابێت دەرچێت. دیارە ئەم بیروباوەڕە کاریگەری بەسەر عەرەبیشەوە هەبووە هەروەک چۆن ئێستا ئەم ئایدیۆلۆژیایە کاریگەری بەسەر کوردیشەوە دیارەو ناتوانێ لە دەرەوەی ئەو بازنەیەوە بیر لە ئاین بکاتەوە. وەلێ لە هەمان کاتیشدا قورئان لە چەند جێگایەکی تردا ئاماژە بەوە دەدەات کە ئیسلام ئایینی گشت مرۆڤایەتیە و موحەمەدیش دوایین پەیامبەرە, هەر ئەم ئایەتە و ئەم پەیامە زیاتر لەو ئایەتەی پێشوو جێگیر دەبێ و دەبێتە ئایدۆلۆژیایەک و بە تەواوەتی لە دل و گیانی مرۆڤگەلی عەرەب و کورددا, بەوانەشەوە کە خۆیان لە ئایین بە دوور گرتووە, ڕەگ دادەکوتێ. ئیتر هەموان لەوە بێ هیوا بوون کە دەشێ مرۆڤ بە بەردەوام بتوانێ خۆی لە خودا و ژیان و بوون تێبگات و ناکرێ بۆ هەتا هەتا مرۆڤایەتی چاوەڕێی کەسێک و کتێبێک بێ. ئەو دۆگمایەی کە یەهودیەکان خولقاندبویان و پەیامبەرانیان لە بەنی ئیسرایلدا گیردابوو و موحەمەد توانی بیشکێنێت, مەخابن کورد هێشتا نەگەشتۆتە ئەو ئاستە کە ئەو دۆگمایەی ئیسلام خولقاندویوتی بیشکێنێت. هەر هیچ نەبێ گەر کورد خۆشی لەوە بگات کە ئەوە ئەنجامی کارلێکردنی نێوان مرۆڤ و گەردوونە وا دەکات مرۆڤ وێنایەک بۆ خودا و ژیان و بوون دانێت و لەگەڵ گۆڕان لەو پەیوەندیەدا , وێنای بۆ خودا و بوونیش دەگۆڕێت. واتە مرۆڤ لە ئەنجامی پێویستیە ڕۆحیەکانی و بەرزبوونەوەی ئاستی بیرکردنەوەی, پەیوەندی لەگەڵ خودا دەبەستێ و لە دوای هەوڵ و تێکۆشانێکی زۆر وێنانەیەک بۆ خودا و مرۆڤ و گەردون و پەیوەندیەکانی نێوانیان و مردن و ژیان دادەتاشێ و لە ئەنجامدا دەستوور و یاساشی لەسەر دادەمەزرێنێ. ئەگەر مرۆڤی کورد لەمە هۆشیار بوایەتەوە, هەلبەتە بزاڤێکی ئایینی جیا لە بزاڤی ئیسلامی لە ناو کوردا سەری هەڵدەدا, ئەو کات ڕێبازی نەتەوایەتی و ڕێبازی ئایینی هەردووک گوزارشیان لە ناسنامە و ڕۆحی کود دەکرد. ئەوەی لێرەدا مەبەستمە ئەوەیە کە مرۆڤی کورد تا هەنووکەش ئەو ئامادەییەی تێدا نیە خۆی بە زمانی خۆی و بە ڕوحی خۆی, ڕەهەندی ئایینی نەتەوەی کورد تێر بکات. بۆیە کە بزاڤی ئیخوان بە شێوەیەکی مۆدێرنە تر هاتە گۆڕەپانی کوردیەوە, پێشوازی لێکرا, چونکە ئیخوان هەر وەک لە پێشەوەش ئاماژەم پێدا ئەو جیهانبینیەی ئیسلام و لە هەمان

کاتدا گوتارێکی سەردەمانەی لە خۆ گرت بوو. بوارێکی گونجاو بوو بۆ ئەو تاکانەی ڕەهەندی ئایینی تێیاندا بە هێز ترە لە ڕەهەندی نەتەوایەتی. بۆیە ئم بزاڤە مەلا و کوڕە مەلا و شێخ و کوڕە شێخ و هەژار و زەنگین و لە هەموو چین و توێژە جیاوازەکانی کۆمەلگەی کوردی لە خۆ گرت.

هەروەک چۆن ئیسلام لە ڕێگەی نەتەوەی عەرەبەوە بە کورد دەگات, هەرواش ئیخوان لە ڕێگەی عەرەبی عێراقەوە بە کورد دەگات. لەبارترین ژینگە بۆ بیری ئیخوان لە سەرەتاوە شاری هەلەبجە و دەوروبەری بوو. ئەم بزاڤە لەسەرەتادا لە نێوەند توێژی مەلا و مەلازادەکاندا تەشەنە دەکات و پاشان دادەبەزێتە ناو خەلکی سادە و بەتایبەتی لاوان. من خۆم یەکێک بووم لەو لاوانەی کە لە پۆلی سێهەمی ناوەندیدا بووم لە ناوچەی هەلەبجەدا ئیخوانم پێگەییشت و چەند سالێک لە تەمەنم پێی سەرقال بووم. هەرگیز نوکولیم لەوە نییە کە ئەو ساتەوەختەی ئەو بیروبۆچونەم پێگەییشت, زۆر خۆشحال بووم. بۆ ماوەی ئەو چەند سالەش چێژێکی زۆرم لێوەردەگرت, ئەویش لەبەر ئەوەی لەو سات و وەختەدا گوتاری ئیخوان گوتارێکی ڕوحی و ڕەوشتی و پەیوەندی خودا و مرۆڤ بوو. هەر مرۆڤێکیش هەتا لەو مەستی و ناهۆشیاریەدا بمێنێتەوە, هەلبەتە ئامادە نیە دەستبەرداری ئەو خۆشیە ببێت. کە وشەی ناهوشیاری لێرەدا بەکاردەهێنم مەبەستم ئەوەنیە مرۆڤی دیندار ناهوشیارە, بەلکو مەبەستم لەو ئایدیۆلۆژیایەیە کە مرۆڤی موسلمان هەستی پێناکات تا ئاستی ڕۆشنبیری بەرزنەبێتەوە. پاش ئەو ئاستە دەزانی ئەفسانەی لێبووە بە هەقیقەت. بەلام ئیسلام وەک مەعریفە نرخ و بەهای هەر دەمێنێت.

هێندەی من ئاگادار بم بزاڤی ئیخوان تا کۆتایی هەفتاکانی سەدەی ڕابردووش, هێندەی گرنگی بە تقوسەکان و جێبەجێکردنی ڕەوشتەکان و زیکرکردن و خۆموحاسەبەکردن دەدا, هێندە گوێی بە کاری سیاسی نەدەدا, هێندەی خەمی پاراستنی عەقیدە و ناسنامەی ئیسلامی لەم بزاڤەدا بە هێز بوو , هێندە ئامانجی دەسەلات گرتنە دەست لە ئارادا نەبوو. تەنانەت بۆ ئەوەی فیتنە نەکەوێتە نێوان موسولمانانەوە, بە گژاچوون و جەنگ دژ بە دەسەلاتدارانی وولاتاتی عەرەب و ئیسلامی بە حەرام لە قەلەم دەدرا. گوتاری نەتەوایەتیش بڤە و حەرام بوو, چونکە ئەمان پێیان وا بوو نەتەوایەتی گوتارێکی ڕۆژئاواییە, تەنانەت پێیان بوو کە ڕۆژئاوا بیری نەتەوایەتی بۆ نانەوەی دووبەرەکی لە نێوان وولاتانی ئیسلامیدا بەکاردێنێ. جگە لەوەش لە گوتاری ئیسلامیدا مرۆڤە باوەڕدارەکان لە هەموو نەتەوەو ڕەگەزە جیاوازەکان هەروەک قورئانیش ئاماژەی پێدەکات, برای یەکترن. بۆیە ئەوان پێیان وابوو ئەمە تاقە ڕێگەیەکە بۆ لە ناوبردنی ڕەگەزپەرستی لە نێوەند مرۆڤەکاندا. دیارە ئەم ئاماژە یە لە قورئاندا بۆ برایەتی و دژایەتی کردنی ڕەگەزپەرستی لەسەر بنەمای عەقیدەیەک, واتە گۆڕینی حالەتێکی کۆمەلایەتی کە جیاوازیکردن بوو لەسەر بنەمای بنەمالە و هۆز و قەبیلە پەرستی بۆ حالەتێکی تر لە جیاوازی کردن لەسەر بنەمای باوەڕهێنان یان قبولکردنی بیروبۆچونێکی نوێ بۆ ئەو سەردەمە کە یەکتاپەرستی بوو, قۆناغێکە لە بەرزکردنەوەی ئاستی هوشیاری مرۆڤ و پێشخستنی کۆمەلگە. ئەمە ڕاستیەکە نوکولی لێناکرێ. وەلێ لەم سەردەمەدا مرۆڤ خوازیاری بیرکردنەوەیەکی لەوە فراونترە. واتە

www.pertwk.com

جیاوازی کردن له نێوه‌ند مرۆڤه‌کاندا له‌سه‌ر بنه‌مای بیروباوه‌ڕ ئاستێکی نزمه و ده‌بێ قۆناغی به‌رزتر ببڕێ. بۆیه جیاکردن له‌سه‌ر بنه‌مای بیروباوه‌ڕ مرۆیانه نیه, به‌لکه هه‌موو مرۆڤه‌کان برای یه‌کترن و مرۆڤ خۆی سه‌نتراله نه‌ک بیره‌باوه‌ڕ, نه‌ته‌وه, ره‌گه‌ز یان ره‌نگ. خۆ ئه‌مه‌ش مانای ئه‌وه نیه که تایبه‌تمه‌ندێتی تاک, گروپ, نه‌ته‌وه له‌به‌رچاو نه‌گیرێت. ئه‌و ئه‌لته‌رناتیڤه‌ی که من له بری ره‌گه‌زپه‌رستی دامناوه, ره‌گه‌زناسیه. ره‌گه‌زناسی واته ده‌کرێ هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ک تایبه‌تمه‌ندێتی خۆی و ئه‌ویدیش له‌به‌رچاو بگرێ. ئه‌مه‌ش به ناسینی خود و ناسینی ئه‌ویدی ده‌بێ.

مه‌به‌ستی من له‌م ڕوونکردنه‌وه‌یه ئه‌وه بوو که ئه‌گه‌ر خۆت زۆر هۆشیار نه‌بی , به ناوی برایه‌تی و یه‌کسانیه‌وه ده‌که‌ویته داوی ئه‌ویدی و هه‌رچی تایبه‌تمه‌ندی خۆت هه‌یه له‌کیس ده‌ده‌ی. چونکه زۆر ئه‌سته‌مه هه‌موو سه‌رده‌مێک هه‌موو مرۆڤه‌کان بتوانن وه‌ک یه‌ک له ده‌سته‌واژه‌ی سه‌رده‌می خۆیان به باشی تێبگه‌ن و جێبه‌جێی بکه‌ن. نه‌ته‌وه‌یه‌ک بۆ ئه‌وه‌ی بتوانێ له‌گه‌ل ئه‌وانی دی به یه‌کسانی و برایه‌تی بژی و له هه‌مانکاتدا تایبه‌تمه‌ندی خۆی له‌کیس نه‌دا, واته ره‌گه‌زناس بێ و نه‌بێته ره‌گه‌زپه‌رست, ده‌بێ هه‌میشه له ئاستێکی هۆشیاری و بێداری و ئه‌قلانی به‌رزدا بێت. به‌هه‌مان شێوه نه‌ته‌وه‌یه‌ک بیه‌وێ په‌یامی برایه‌تی و یه‌کسانی خۆی به‌وانی دی ڕاگه‌یه‌نێ و له هه‌مانکاتیشدا تایبه‌تمه‌ندیان له‌به‌رچاو بگرێ, دیسانه‌وه ئه‌سته‌مه. چونکه تالێکی زۆر باریک له نێوان ره‌گه‌زپه‌رستی و ره‌گه‌زناسیدا هه‌یه و که‌چی زۆریش له‌یه‌کدی جیاوازن. ره‌گی ره‌گه‌زپه‌رستی بۆ خۆپه‌رستی و ئه‌ویدی بێنرخکردن ده‌گه‌رێته‌وه و ره‌گی ره‌گه‌زناسیش بۆ خودناسی و ئه‌وناسی ده‌گه‌ڕێته‌وه.

ئه‌وه‌ی ده‌مه‌وێ ڕوونتر بیلێم که مرۆڤی کورد له باشوری کوردستاندا که په‌یامی بزاڤی ئیخوانیان وه‌رگرت, وه‌رگرتنێکی زانستیانه و هۆشیارانه نه‌بوو, به‌لکو له‌سه‌ر بنه‌مایه‌کی سۆزداری ڕووت بوو. لێره‌دا دیارده‌یه‌ک به نموونه دێنمه‌وه, ئه‌ویش دیارده‌ی ناولێنانی مناله له لایه‌ن ئه‌و خانه‌واده کوردانه‌ی که چووبوونه ناو بزاڤی ئیخوانه‌وه‌و به ناوی هاوه‌لانی موحه‌مه‌د به بیانوی پیرۆزی و جوانی په‌یام و خوره‌وشتیان ناوی ئه‌وانیان لێده‌نان. ده‌کرێ مرۆڤ یان نه‌ته‌وه‌یه‌ک بکه‌وێته ژێر کاریگه‌ری جوانی په‌یامی مرۆڤێک یان نه‌ته‌وه‌یه‌کی دی و لاساییشی بکاته‌وه, زۆر جاریش له مێژوودا ڕوویداوه, به‌لام کێشه‌که له‌مه‌یاندا ئه‌وه‌یه که ئه‌و مرۆڤه یان ئه‌و نه‌ته‌وه‌یه جه‌وهه‌ری په‌یامه‌که‌ی له بیرچێته‌وه و خۆی خه‌ریک بکات به لاساییکردنه‌وه‌ی ناو و جلوبه‌رگ و ڕووکه‌ش و هه‌ندێ دابو نه‌ریتی ساده‌ی ڕۆژانه. له‌وه‌ش مه‌ترسیدارتر به‌ناوی خواو پیرۆزیه‌وه ئه‌م کاره ئه‌نجام بدرێت. ئه‌م دیارده‌ی ناو لێنانه تا سه‌ره‌تاکانی سالانی نه‌وه‌دیش کاری پێده‌کرا. ته‌نانه‌ت من خۆم له‌سه‌ر ناونانی مناله‌که‌م به کوردی و ڕیش نه‌هێشتنه‌وه, له‌لایه‌ن دوو ئه‌ندامی سه‌رکردایه‌تی ئێستای پارتێکی ئیسلامیه‌وه سه‌رزه‌نشت کرام. به‌بۆچونی یه‌کێکیان که من ناوی عبدالرحمان, عبدالله , مصعب و صهیب .. هتد له مناله‌که‌م نه‌ناوه, چۆن له ڕۆژی دواییدا وه‌لامی خوا ده‌ده‌مه‌وه. بێگومان ئێسته ئه‌م دیارده‌یه به‌ره و کزبوون ده‌ڕوات و له‌وانه‌شه هه‌ر ئه‌و به‌ڕێزانه خۆشیان ئه‌م بۆچونه‌یان گۆڕابێت و ره‌نگه نه‌ک هه‌ر ڕیش

بەلکو سمێلیشیان خستبێتە بانی. من لەمەدا لاریەک نابینم چونکە مرۆڤ دەبێ بۆچونی بگۆرێت. لە هێنانەوەی ئەم نموونەیە مەبەستم گلەیی و گازندە نیە , بەلکو پیاچونەوە و بیرخستنەوەی واقعێکە و ناکرێ هەروا بەجێی بهێلین. دیارە مەبەستی سەرەکی منیش لەم نموونەیە, ئەوەیە گەر ئەو مرۆڤە هوشیارنەبێت لەو توخمە پیرۆزگراییە ی ئایندارانی جەختی لەسەر دەکەنەوە چۆن بیری ئایین بە ناوی خواوە مرۆڤ ناهۆشیار دەکات.
بۆ ئەوەی مرۆڤ لەو قۆناغە دەرباز بێت پێویستی بە هۆشیاریەکی بەرزی مەعریفی زانستی و ئایینیش هەیە. چونکە تێگەیشتنێکی دروست لە ئایین خۆی یارمەتی دەرێکە بۆ هۆشیار بوونەوە و دامەزراندنی پەیوەندیەکی دروست لە نێوان مرۆڤ و خودا دا.

توندڕەوی و کوردی ئیسلامی

هەر گۆڕانکاریەک لە بزاڤی ئیخواندا لە میسر یان لە عێراق ڕوویدەدا, کاریگەری لەسەر کورد بەجێدەهێشت. بۆ نمونە سەرهەلدانی بیری سەیدقوتب لە ناو ئیخواندا کاریگەری لەسەر کوردیش دەرخست. بۆچوونەکانی ئەو جۆرێکی تری لە بیرکردنەوە لەناو ئیخواندا وورووژاند کە لەوەپێش جێگەی سەرنجی ئەم بزاڤە نەبوو, وەک بە ناوزەندکردنی کۆمەلگە و حکومەتەکانی ئەو کاتەی عەرەبی بە جاهیلیەت. ئەمە بووە هۆی دروستکردنی تەنگەژەیەکی توند لە نێوان حکومەتە عەرەبیەکان و ئەندامانی ئەم بزاڤە. تەنانەت لەم دوایەنەدا وایلێکەوتەوە کە سەیدقوتب وەک دروستکەرێکی بیری تیرۆرستی لە ناو بزاڤی ئیسلامیدا لە قەلەم بدرێ. ئەم بۆچوونە زیاتر لە لایەن ڕۆشنبیرانی کوردەوە پێشوازی لێکرا. هەرچەن من نوکولی لەوە ناکەم کە بۆچوونەکانی سەیدوقتب توندیەکی پێوە بوو لە چاو بۆچوونەکانی حسن بەننا, دامەزرێنەری ئەم بزاڤە, لە هەمانکاتیشدا داوای گۆڕینی حوکمی دەرکرد, وەلێ لەگەل ئەوەدا نیم کە ئەو ڕاستەوخۆ پەیوەندی هەبێ بەم تیرۆرەی کە ئەمڕۆ لە ئارادایە.
لە ناو کوردی باشووردا دوو بەرە لە ناو بزاڤی ئیخواندا دروست بوو, بەرەیەکی توندڕە و بەرەیەکی میانەڕەو. لە دوای ڕاپەڕین ئەم دوو بەرەیە لە بزووتنەوەی ئسیلامی و یەکگرتووی ئیسلامیدا خۆی بینیەوە. ئەوەی ئاشکرایە ئەم دوو بەرەیە لەسەرەتادا دۆزی کورد گرفتی سەرەکیان نەبووە. هەرکات باسیان لە نەتەوایەتی کرد بێ هەولیان داوە وەک کێشەیەکی نەتەوایەتی لە ناو ئیسلامدا شەرعیەتی بۆ بدۆزنەوە. ئەوان هەرگیز پەیان بە بنەڕەتی کێشەی کورد لە ڕووی زانستیەوە, نەبردووە. تا ئێستەش لای ئەم دوو بەرەیە ئەوە چەسپاوە کە خودا دواهەمین ئایین و دواهەمن پەیامبەر و دواهەمین کتێبی ناردووە , ئیدی مرۆڤ بۆی نیە لە دەرەوەی ئەو چوارچێوەیە لە کێشەکانی مرۆڤ بڕوانێ. ئەوان بۆ شەرعیەتدان بە کێشەی کورد پێشوەخت بۆ قورئان دەگەڕێنەوە وەک سەرچاوەیەکی شەرعی, تا بتوانن قسە لەسەر نەتەوایەتی بکەن. ئیتر زانست و فەلسەفەی ئەمڕۆ چی دەلێ لای ئەوان گرنگ نیە یان هەر لێی بێ ئاگان. ئەو لێکۆلینەوە و تیۆریانەی قسە لەسەر نەتەوە و نەتەوەبوون دەکەن و زانست و فەلسەفە لەم بارەیەوە چی دەلێت, بۆ ئەوان نەبۆتە کێشە. ئەوەی لای ئەوان کێشەیە ئەوەیە ئایا

www.pertwk.com

خودا ڕێگەی داوە کە موسلمان باسی نەتەایەتی بکات؟ پاش ئەم پرسیارە ئیدی ئایەت و فەرموودەی زۆرو زەبەندە دەهێننەوە, تا بیسەلمێنن بەلێ کورد بۆی هەیە باسی نەتەوایەتی بکات. گەر بەلگەی شەرعی نەدۆزیتەوە ئیدی کوردایەتی کردن حەرامە. پرسیارەکە لەوەدایە, گەر بلێیت ئیسلام پەیوەندی بە نەتەوە و کەلتوری عەرەبەوە هەیە, ئەم جۆرە کورد پەروەرە ئیسلامیانە دەچن بە ئاسماندا, بەلام بۆ نەتەوەیەکی تر کە شەرعیەتی نەتەوایەتی کردنی لێوەرگرن, دەگەرێنەوە بۆ لای ئەو قورئانەی کە خۆی پەیوەندی بە هیچ نەتەوەیەکەوە نیە. بانێکەو دووهەوا. ئەم پرسیارەم قسەی زۆرتر هەلدەگرێت ئەگر بەوردی بە دوایدا بچین, بەلام هەر بۆنمونە هێندە بەسە. ئەوان لە نمونەکانیاندا ئایەتی (شعوبا و قبائل) دەێننەوە, وەلێ ئەو ئایەتانەی کە تایبەتمەندێتی عەرەبێتی لەخۆگرتووە لە ئاستیا چاوو گوێی خۆیان دادەخەن. قورئان خۆی بە ئاشکرا دەلێت من پەیامێکی عەربیم, کەچی ئەم ئیسلامیانە دەلێن نەخێر تۆ هەر بۆ عەرەب نیت, بۆ گشت مرۆڤیت. ئەمەش ئەوە ناگەیێنێت کە لە قورئاندا هیچ جۆرە ئاماژەیەکی تێدا نەبێت بۆ جیاهنبینی, بەلێ لەو ئاگادارین, وەلێ چ پەیامێکی مەعریفی لە مێژوودا بووە ئەم ئەم دوو ڕەهەندەی واتە لۆکالی و جیهانی, کەلتوری و مرۆیی لەخۆی نەگرتبێت. ئەو ئایەتانەی کە لۆکالێتی قورئان دەردەخات زۆرن, بەلام لە هەموویان گرنگتر ئەو ئایەتانەن کە بە ئاشکرا وشەی عەرەب وەک نەتەوە و زمان بەکاردێنێت. وەک: (لسان عربی) بروانە سورەتی (النحل 103– الشعراء 195) قورئانی عەرەبی بروانە(یوسف 2– طه 113- زمر 28- فصلت 3- شوری 7– زخرف 3), لەم ئایەتانەدا دەشێ ئەو تەئویلە بکرێت کە خودا دەبێت هەر بەزمانێک پەیامەکەی بنێرێت, وەلێ لەم ئایەتەی تردا کە قورئان دەلێت خودا حوکمی عەرەبی ناردووە ئیدی هیچ بواری تەئویل نامێنێتەوە, چونکە حوکمی خودا نابێت حوکمێکی عەربی بێت, دەبێت بێ ڕەگەز بێت, چونکە خودا بێڕەگەزە. بروانە سورەتی (رعد 37).

ئاشنابوونەوە بە خود

عەقیدە و ئایدۆلۆژیای لەم جۆرە مرۆڤ لە خۆی نامۆ دەکات. لەوێشەوە سەر بۆ ئەوە دەکەشێت کە نەتەوەیەک توشی نامۆیی ببێت. بەلام کێشەی گەورە لەوێدا هەر وەک چۆن ڕێبازە ئایینیەکان کوردیان بە خۆی نامۆ کردوە, ڕێبازە نەتەوەییەکانیش کوردیان لە خودی خۆی نامۆ کردوە. ئاشنابوونەوە بە خود و نامۆ بوون لە خود چیە؟

 ئاشتبونەوە لەگەل خود و ئاشنابوونەوە بە خودیش پرۆسەیەکی سایکۆلۆژی ڕوحیە. دیارە لەوەش ئاگادارم کە ئاشنا بوونەوە بەخود کارێکی هەروا سادە و سانا نیە کە جەماوەرێک یان تاکەکانی گەلێک بتوانن دەرک بە پێویستی ئەو پرۆسەیە بکەن یان بتوانن جێبەجێی بکەن. خۆ ئەگەر پێشەنگی ئەو کۆمەلگایە یان ڕۆشنبیرانی ڕێبازێک یان سەرکردەیەک, لەو حالەتە سایکۆلۆژیە هۆشیاربێتەوە و لە خودی خۆیدا جێبەجێکات, ئەوا کاریگەری ئەو پرۆسەیە ووردە

ووردە لە ناو جەماوەردا تەشەنە دەكات. كاتێ ئەوان لە خودی خۆیاندا ئەو پرۆسەی ئاشنابوونە بەخود جێبەجێی ئەکەن, جەماوەریش دەبێتە چاولێکەریان.
هەروەک ئاشنابوونەوە بەخود پرۆسەیەکی سایکۆلۆژی و رۆحیە, هەروا نامۆبوون لە خود و نامۆبوون بە خودیش پرۆسەیەکی سایکۆلۆژی و رۆحیە. لەو رۆژەوەی مرۆڤ دێتە دنیاوە بە شێوەیەکی زۆر بێدەنگ و خشکەیی و لەسەرخۆ ئەو پرۆسەیە دەست پێدەکات. هەر لەو رۆژەوە مرۆڤ پێویستی بە کۆمەلێک پرۆسەی کۆمەلایەتی و کەلتوری و دابونەریت و گوتار هەیە, بەردەوامی و دوبارەبونەوە و چەسپاندنی ئەو دابو نەریت و کەلتورانە بە درێژایی مێژوو وا لە مرۆڤ دەکەن لەسەریان رابێت و بێ لێپرسینەوە جێبەجێیان بکات. ئەم پرۆسەیە پێیدەوترێ پرۆسەی بە کۆمەلایەتیکردن. پرۆسەی بەکۆمەلایەتی بوون مرۆڤ لە خودی خۆی بیردەباتەوە کە ئەو کێیە و چی دەوێ, بەمەش ئەوترێ نامۆ بوون لەخود. ئەمە ئەو مانایە ناگەیێنێت کە مرۆڤ لە دەرەوەی گۆمەلگە بژی لە پێناوی ئەوەی خودهوشیار بێ و نامۆ نەبێت, نەخێر, گرنگ ئەوەیە یەکەم هوشیار بێت لەم کاریگەرییە و دووەم لە هەموو ئان و ساتێکدا ئامادە بێت بۆ گۆرانکاری گەر پێویست بێت.
پرۆسەی بە کۆمەلایەتی کردن چیرۆکێک بۆ ژیان دەهۆنێتەوە, ئەو چیرۆکە لە مرۆڤ دەبێتە هەقیقەتی رەها و ژیان و مان و نەمانی خۆی لەسەر بونیاد دەنێ. هەرکاتێ مرۆڤ بە پرۆسەی پێ بە پێی هۆشیاربوونەوە, بە ئاسۆی رۆشنگەریدا سەردەکەوێت, دەتوانێت لە ژێر باری ئەو چیرۆکە دەرچێت و ئازادی وەرگرێتەوە و بکەوێتە حالەتی بە تاک بوونەوە. لێرەوە جارێکیتر ئەم مرۆڤە ژیان و مان و نەمانی خۆی بۆ خۆی دەهۆنێتەوە و لە وێدا هەستی نامۆبوون تێدەپەرێنێت و بە خودی خۆی ئاشنا دەبێتەوە. هەرکاتێ ئەم مرۆڤە بتوانێ پرۆژەیەکی وا دامەزرێنێت کە کۆمەلگەکەی لە رۆحی خۆی تێ بگەیەنێت و بتوانێ ئەگەر بە لاساییکردنەوەش بێت فێری جێبەجێ کردنیان بکات ئەوا پتەوی و یەکرێزی لە ناو کۆمەلگادا دەخولقێنێت و ناسنامەیەک دروست دەبێ کە جیهانبینی و ئینتما بۆ یەکدی, ئایین و نەتەوە پێکەوە گرێدەدات و لەگەل نەتەوەکانی تردا نەک ململانێیەکی سیاسی و دەسەلات, بەلکو ململانێیەکی مەعریفی دەخولقێنێت. ئێمەی کورد ئەم جۆرە پرۆژەیەمان نە لە بزاڤی ئایینی و نە لە بزاڤی نەتەوایەتی نەدی. بەلکو هەریەکە و بە ئاراستەی جێبەجێکردنی مەرامی پارتایەتی خۆیان یان مەرامی تایبەتی دەچێت. نەبوونی پرۆژەیەکی وا لەناو کوردا دەگەرێتەوە بۆ نەزانی و ناهۆشیاری. نەزانی لەوەوە سەرچاوە دەگرێ کە لای ئێمە هەمیشە و تا هەنوکەش رەهەندی ئایینی و رەهەندی نەتەوایەتی لە مرۆڤدا بە جیا سەیرکراوە. جگە لەوەی کە ئایین لای ئێمە هێشتا هەر لە سراکتورە تەقلیدیەکەیدایە و نەچوتە سراکتوری مۆدێرن و پۆستمۆدێرنە دا.
بۆیە دەبینین بزاڤی ئیسلامی سیاسی لە گۆرەپانی کوردستاندا پاش راپەرین هیچێک لە رەفتار و سیستەمس حیزبایەتی و دروشمەکانیاندا, جیاوازیەکی نەبوو لەگەل بزاڤی نەتەوایەتی ناو کورد. بۆ نموونە یەکگرتووی ئیسلامی هەمان دروشمی کەرکوکچێتی دەلێتەوە کە پارتی و یەکێتی بازرگانی پێوە دەکەن. ئەمە ئەگەر بە هەلەدا نەچوو بم لە دروشمی سیانزەمین سالیادی

دامەزراندنی یەکگرتوو دا بینی, کە دەڵێ: کوردستان بێ کەرکوک ناتەواوە. ئەمە ڕێک دووبارەکردنەوەی (کەرکوک دلی کوردستانە, کەرکوک قودسی کوردستانە) یە . کە ئەمڕۆش ئیسلامیەکان گوتاریان بە ئاراستەی کوردایەتیدا ئەبەن, هەر جوینەوەی هەمان وشە و دروشمەکانی پارتی و یەکێتیە. ئیسلامی سیاسی شەرعیەتی بوونی پارتی و یەکێتی پتەوتر و توندو تۆلتر کردەوە, هەروەک چۆن پەیامبەرێکی وەک موحەمەد دۆگمای سەرۆک خێل و عەشرەتەکانی عەرەبی شکاند, ئیسلامی سیاسی کورد نەیتوانی ئەو دۆگمایە بشکێنێت کە ئەوان خۆیان لەسەر ڕاگرتووە. ئەو هێزو تینەی موحەمەد هەستی پێدەکرد لەوەوە بوو کە ئەو لەخودی خۆیدا پەیامێکی سازکردبوو, لە نەتەوەیەکی دی وەرینەگرتبوو. هەر بەوەش شەرمەزاری دەکرن ئایا ئەم قورئانە عەرەبی نیە, ئەی بۆ تێناگەن. کەچی ئەم حالەتە لای ئیسلامیەکانی کورد پێچەوانەبۆتەوە, لەبری بوێری شەرمندەی کردوون. ئیسلامیەکانی کورد شەرمێکی بێدەنگ لە ئاست پارتی و یەکێتی دایگرتوون لەمەر کێشەی نەتەوایەتی کوردا, چونکە ئەوان بەوە تاوانبار کراون هەلگری ئایدیۆلۆژیای عەرەبن و ئەوانیش مل بۆ زۆر شت کەچ دەکن تا ئەم لەکەیە لەخۆیان بکەنەوە. کێشەی بنەڕەتی مرۆڤی کورد ئازادکردنی ڕۆحیەتی و ڕاهێنانیەتی لەسەر خۆگرتنەوە لە ئاست غەریزەی دەسەلات و دامەزراندنی پرۆژەیەکی ئەوتۆی عیرفانی تا بتوانێ هەوێنێک بۆ شیری نەمەییوی کورد بخولقێنێت.

هەرچەندە ئێستا بازاڕی براڤی ئیسلامی لە کوردستانی باشوردا گەرمە, بەلام پێدەچێ هەمان ئاکامی بازاڕ کزی ئێستەی مارکسیزمی بەسەردا بێت . چونکە مێژووی جیهانی ئیسلامی هەرسێ براڤەکەی کە لە پێشەوە ئاماژەمان پێدا بەخۆوە دی. براڤی ئیسلامی کۆتایی بەو مێژووە دەهێنێت بێ ئەوەی جیهانی ئیسلامی گۆرانێکی جەوهەری بەخۆیەوە ببینێت. نە براڤی نەتەوەیی و نەبراڤی مارکسی و نە براڤی ئیسلامیش ئەو توانستەیان نیە دیموکراسی جێبەجێ بکەن. چونەکە دیموکراتخواز نابێت ڕەهاخواز بێت. دیموکراتی بوون, واتە گۆرانکاریەکی بنەرەتی لەو کۆمەلگەیەدا. گۆرانکاری بنەرەتی, واتە دەسکاریکردنی هەست و نەستی تاک و نەستەکۆی کۆمەلگە. بەواتایەکی تر دەسکاریکردنی ڕۆحی مرۆڤە. ئەو مرۆڤەی سەدان سالە بگرە هەزاران سالە ئایدیۆلۆژیایەک یان چەند ئایدۆلۆژیایەک دروستی دەکات. لەمەودوا هەول دەدەین ئەوە ڕوونکەینەوە بۆ بەم باوەڕەی هەنوکەی ئیسلام ناتوانین دیموکراسی بین!

جیهانی ئیسلامی و دیموکراسیبوون[9]

ئەم پەرەگرافە بەم پرسیارە دەستپێدەکەین: ئایا دیموکراسیبوون هوشیاربونەوەیەکی جۆرەکی دەخوازێت یان هەروا لەخۆرا و بە دروشم و گوتار بەرێدەچێت؟ ئایا دیموکراسیبوون بەدەسکاریکردنی تەنها فۆرم دروست دەبێت یان سترەکتوری تاک و کۆمەلگش دەبێ سەروبن بکرێت؟

دیموکراسی بەتەنها سیستەمێکی سیاسی نیە و ڕەهەندەکانی تری ژیان وەلا نێت, نەخێر دیموکراسی سیستەمێکە سەرتاپای ڕەهەندەکای تری ژیان دەگرێتەوە, وەک لایەنی ئابوری کە

www.pertwk.com

بازاری ئازاد دەخوازێت, وەک تاک کە بەهای خۆی لە ئاست کۆمەڵدا وەرگرێتەوە, وەک خێزان کە باوکسالاری یان دایکسالاری سەروەری وەرنەگریت, مرۆڤ وەک مرۆڤ نرخی خۆی هەبێت و گشت مرۆڤێک بە سەرکردەو جەماوەرەوە لە هەمبەر ئەو بەهایەدا یەکسان بن, لە هەمووی گرنگتر یەکسانبوونی عەقیدەکانە لە ئاست یەکدیدا, واتە دەسهەڵگرتنە لە ڕەهایی عەقیدەیەک. ئەم دوا ڕەهەندەیان بۆ ئێمە تا بڵێی گرنگە قسەی خۆمانی لەسەر بکەین. چونکە گرفتی جیهانی ئیسلامی وا لەم خاڵەدا و هەستی پێناکرێت.

لێرەدا هەوڵدەدەین بەڕێگەی دەروونشیکاری بچینە ناخی موسلمانێکەوە. ئەو موسلمانەی هەڵگری عەقیدەیەکە کە پێیوایە خودا ڕاستەوخۆ پەیامی خۆی بۆ ناردووە. پرسیارەکەی ئێمە لێرەدا ئەوەیە: ئایا ئەم عەقیدەیە لەگەڵ دیموکراتیدا دەگونجێت؟ بێگومانم لەوەی کە وتار و کتێبی زۆروزەبەن لەوبارەوە نوسراون کە ئیسلام دژ بە دیموکراتی نیە و ڕەنگە لە هەندێ شوێنیشدا وا بێت وەک موسلمانەکان دەیلێن, چونکە ئەو نوسینانە قسەیان لەسەر یاسا و دەستورەکانی ناو مێژووی ئیسلامە. بێگومانیشم لەوەی گەر بە مێژووی ئیسلامدا بگەڕێیت, نمونەی دیموکراتیش و نمونەی دیکتاتۆریش دەدۆزیتەوە. وەلێ گرفتەکە لەوەدایە کە ئیسلامیەکان نمونە جوانەکانی مێژووی ئیسلام دەخەنە ڕوو و ناحەزانی ئیسلامیش نمونە دزێوەکانی مێژووی ئیسلام دەدۆزنەوە. ئەگەر مێژوو مێژووی مرۆڤ بێت, هەڵبەتە لە هۆردوو نمونەی دزێوی و جوانیش دەتوانرێ ببینرێتەوە. مێژووی شارستانی هیچ کۆمەڵگەیەک بەدەر نیە لەم ڕێسایە, بەم شارستانیەتەیشەوە کە هەنوکە ڕۆژئاوا خاوەنیەتی. بەهەمان شێوە دەتوانین نمونەی جوانی دیموکراتی لە ئاینەکانی تریشدا لە ساتێک لە ساتەکانی مێژوودا یان لە تێکستێک لە ناو کتێبە پیرۆزەکانیاندا بەدیبکەین. هەر بۆنمونە لە وتارێکی بودادا بۆ قوتابیەکانی جوانترین گوزارشی دیموکراسی تێدا یە کە لەگەڵ سیستەمی دیموکراسی ئیمرۆدا پێکدێتەوە, هەروەک دەتوانین بڵێین حوکمی عومەری کوری عەبدولعەزیز گەر بەراوردی بکەیت لەگەڵ خەلیفەکانی پێش ئەودا سیستەمێکی جوان بوو بۆ ئەوکات. وەلێ ئەم دیموکراسیەی ئیمرۆی ڕۆژئاوا توخمی زۆری تێدایە کە لە دوێنێدا بەدی ناکرێن. دیموکراسی هەنوکەی ڕۆژئاوا بەتەنها سیاسەتی حوکەکردن ناگرێتەوە, بەلکو ناخی تاک و عەقیدەی کۆمەڵگەشی گرتۆتەوە, هەر دەسکاری سیستەمی کۆمەڵگەی نەکردووە, بەلکو دەسکاری سایکۆلۆژیای تاکیشی کردووە.

لەم وتارەدا قسە لەسەر مێژووی ئیسلام ناکەم, بەلکو قسە لەسەر ئەو مرۆڤە دەکەم کە ئەم مێژووە خولقاندویەتی. قسەی من لە سەر کتێب و ڕوداوەکانی ناو مێژووی ئیسلام نیە تا بەشوێن نمونەی جوان یان دزێودا بگەڕێم, قسەی من لە سەر دەستورو یاساکانی ئیسلام نیە تا ڕایبگەیێنم ئەم دەستورە یان ئەو یاسایە بۆ ئیمرۆ دەگونجێت یان ناگونجێت, قسەی من لە سەر شتەکان و ڕوداوەکا نیە کە بەسەر چوون, بەلکو قسەی من لەسەر خودی ئەو مرۆڤەیە کە ئیمرۆ خۆی بە موسلمان دەناسێت. ئەو مرۆڤەی مێژوویەکی هەزاران ساڵە لە پێکهاتنی کاراکتەریدا دەستی هەیە. قسەم لەسەر موسلمانی ئیمرۆیە نەک موسلمانی دوێنێ, قسەم لە سەر ئەو

مرۆڤەیە کە کتێبەکانی پێشوو و ڕوداوەکانی پێشوو و وتارەکانی پێشوو لە دروستکردنیدا دەستیان هەبووە.
لەم پرۆسەیەدا مرۆڤێک خولقاوە, پێکهاتەیەکی عەقلی و دەروونی وای بۆ ڕەخساوە, نەستێکی ئەوتۆی بۆ دامەزراوە لەگەل دیموکراسی ئیمرۆدا گونجاندنی سەختە. مانای ئەوەنیە هەولی گوجاندن نەدراوە, چونکە ئیسلامیەکان دەتوانن نمونەی زۆر و زەبەندی ئەو ولاتانە بێننەوە کە ئیسلامی حوکم دەکاو دیموکراسیش پیادە دەکرێت, هەلبەتە مەبەستی منیش هەر ئەمە نیە, بەلکو مەبەستم ناخی ئەو مرۆڤەیە کە دیموکراسیبوونەکەی لە سەنگی مەحەک بدرێت. ئایا دیموکراسی هەرتەنها هەلبژاردنە و بوونی پارتی جۆراوجۆرە وەک لە تورکیادا بەتایبەتی دەیبینین؟ نا, نەخێر دەمەوێ ئەوە روونکەمەوە ئەو تاکە تا چەند ئەخلاقی دیموکراسی لە ناخی خۆیدا هەلگرتوە. دەنا ئەمەش وەک هەروەک ئەو باوەر بەخوابوونەی لێدێتەوە کە دەلێ باوەرم بە خودایە, وەلێ تا چەند توخمی بە خوابوونی لەناخی خۆیدا هەلگرتووە. واقع یان روداوێک ئەو ناخەمان بۆ دەردەخات تا چ ڕادەیەک ئەو مرۆڤە لە گەل باوەڕەکەیدا ڕاستگۆیە. هەر بۆنمونە دەسەلاتدارانی تورک بە ئیسلامی و بە عیلمانیەوە تا چ ئاستێک دەتوانن دیموکراسی بن لە ئاست دۆزی کوردا. وەلامدانەوەی دەسەلاتی تورکی بۆ ئەم کێشە واقیعیە ڕادەی باوەری ئەوان بە دیموکراسی دەردەخات. پرسیارێکی دی ئەوەیە بۆ مافی کورد لای دەسەلاتدارانی خۆرئاوا هێندە ئالۆز نیە و بە مافێکی ئاسایی دەزانن, کەچی تورک و عەرەب و فارس بە مافی ڕەوای نازانن؟ هەروەک ڕاستێی ئیمان کردەوە دەری دەخات, ئاوهاش ڕاستێتی دیموکراسیبوون کردار دەریدەخات.
ئەو ناخەی موسلمان هەلگریەتی گەر وەرچەرخانێکی جۆرەکی تیادا ڕوونەدات, دامەزراندنی سیستەمێکی دیموکراتی تا بلێی ستەمە و سەختە. وەرچەرخانێکی جۆرەکی لە بیرکردنەوە, وەرچەرخانێکی جۆرەکی لە عەقیدە, وەرچەرخانێکی جۆرەکی لە وێناکردنی مرۆڤ, وەرچەرخانێکی جۆرەکی و سەرەکی لە چەمکی خوایەتی. چەمکی خوایەتی هەرکۆمەلگەیەک ئاوێنەی ناخی ئەو کۆمەلگەیە نیشان دەدات. هەرکەسێک ئاگاداری سایکۆلۆژیای ئاین بێت یان ئاگاداری سۆفیگەری بێت لەم مەبەستەم چاک تێدەگات. بەتایبەتی لە ڕێبازە سۆفیگەریەکەی فەریدەدینی عەتتاردا ئەو پەیوەندیەی نێوان چەمکی خوایەتی و ناخی یا نەستی مرۆڤ بە ئاشکرا دەردەکەوێت. کە دەلێم موسلمان هەرتەنها ئیسلامیەکان ناگرێتەوە, بەلکو ئەوانەشی کە خۆیان بە پارتی عیلمانی دەزانن, دەگرێتەوە. لەبەرئەوەی ئەوانیش لەو کەلتورەدا گەورەبوون و هەمان هەوایان هەلمژیوە. بۆ راستێتی ئەم بۆچونەم چەند مانگێک لەمەوپێش لەگەل چەند کەسێک کە مێژوویەکی درێژیان لەگەل کۆمەلەی ڕەنجدەران بووە, کە بۆچونی خۆمم لە هەمەبەر ئیسلام ئاشکرا کرد و پێشنیاری ئەوەم کرد کە کورد تا ڕۆحی خۆی سەربەخۆ نەکات ناتوانێت سەربەخۆیی خاک و ولاتیشی دەسکەوێت, زۆربەی ئەو بەرێزانە ترسێکیان لێنیشت. ئەو ترسە بردنیەوە دۆخی نەستی خۆیان کە چەندین سالە مێژووی ئیسلام دایدەڕێژێت. من هەولم دەدا ئاین لە ئاستێکی بەرزتر لەوەی ئیسلام ڕوونکەمەوە و لەم سەردەمی پۆستمۆدەرنەیەدا

چۆن ئاینخوازبین, کەچی ئەو بەرێزانە بەرگریان لە ئیسلام دەکرد, کە لەوانەیە هەندێکیان لە ژیانیاندا بۆ جارێکیش رکعاتێک نوێژیان نەکردبێت. خۆشم زۆرچاک لەوە هوشیارم کە ئەم خواستەی من تا بلێی بۆ کۆمەلگەی کوردەواری سەختە و هەرس ناکرێ, وەلێ دەبێ ئێمەش لەوە هوشیاربین کە کاری سەخت مرۆڤ فێردەکات و گەشەی پێدەدات, هەر مرۆڤی هوشیاریش چاکتر لە خواستەکانی خوا تێدەکات, ئیدی دەبێ ئەم هوشیاربونەوەیە چ پێچەوانەیەکی ویستی خوای تێدابێت. هەلبەتە لێرەدا مەبەستم لایەنی مەعریفەی ئیسلام نیە کە وەک ئەبستمۆلۆژیایەک وینای ژیانێکی میسالی بۆ مرۆڤ دەکێشێت, هیچ کاتێک لاریم لەم مەعریفەیە نەبووە ە تا هەنوکەش ئەم مەعریفەیەی ئیسلام سەرقالی کردووم, مەبەستم ئەو ئیسلامە ئیدۆلۆژیەیە کە تێکەل بەکەلتوری کۆمەلگە بووە و بە ناوی خوداوە دەخرێتە ڕوو. گشت ئاینێک دوو ڕەهەندی ڕۆحی و کەلتوری لە خۆ گرتووە. هەرچەندە ئەو ڕەهەندە ڕۆحیەش لە ئاینێکەوە بۆ ئاینێک و لە سەردەمێکەوە بۆ سەردەمێک و لە کۆمەلگەیەکەوە بۆ کۆمەلگەیەک دەگۆڕێت, بەلام گشتیان رووی مرۆڤ ئاراستەی ئەو ڕەهەندە شاراوەیە دەکەن و بەرەو هوشیاربونەوەیەکی تایبەتی دەبەن. هەزاران سال ئاشنا بوون بە یەک ئایدیۆلۆژیا, سانا نیە وەرچەرخانی رووگەی ئەو مرۆڤە بەرەو جۆراوجۆربوونی ئایدیۆلۆژەکان.

ئەوا نزیکەی هەزار و چوارسەد سالە پەیتا پەیتا و نەوە بەنەوە ئەو ئایدیۆلۆژیایە بە گوێ موسلماندا دەدرێت, کە ئەو خاوەنی دوا پەیامی خوایە, شوێنکەوتووی دوا پەیامبەرە و هەلگری هەقیقەتی ڕەهایە. مرۆڤێک کە هەلگری عەیدەیەکی وەهابێت, چۆن ڕازی دەبێت بچێتە ڕیزی مرۆڤێکی دی کە هەلگری عەقیدەیەکی دی بێت. ئالێرەدایە ناکۆکی ڕاستەقینە و جەوهەری لە نێوان دیموکراسیبوون و موسلمانبوون. خۆ ئەگەر موسلمان بەوە ڕازی بێت کە عەقیدەکەی لە ئاست عەقیدەی ئەوانی دیدایە هەلبەتە ئەوە ئەو وەرچەرخانە جۆرەکیەیە کە من مەبەستمە. ئیدی ئیسلام دەتوانێ ئەو ئیسلامە بێت کە هەنوکە موسلمانان شانازی پێوە دەکەن؟ چونکە دیموکراسیبوون یانی تاکگەرایی, ڕێژەگەرایی, جا چ لە سیستەمی بیرکردنەوەدا بێت یان لە سیستەمی حوکمدا بێت. لەم سیشتەمەدا چەمکی خوایەتی کە تاقە پەیامێکی بە ڕێگای گەلێکی تایبەتەوە ناردبێت کۆتای پێدێت. ئایا موسلمان بەرگەی ئەم وەرچەرخانە دەگرێت؟ ئەم وەرچەرخانە لە ڕۆژئاوادا نزیەکەی چوارسەدەی خایاندووە, داخۆ لە ولاتانی ئیسلامیدا چەند دەخایەنێت؟ خۆ ئەگەر دەشلێن ئیسلام لە مەسیحی جیاوازە, ئەوەش مافێکە موسلمان بۆی هەیە وەریگرێت, وەلێ پێویست ناکات بانگەوازی دیموکراسیەت بکەن, هەقوایە باس لە چۆنیەتی تەتبیقی شەریعەت بکەن و بیسلمەنێن کە لە دیموکراتیەت باشترە بۆ ئیمرۆی مرۆڤایەتی.

ئیدی موسلمان یان جیهانی ئیسلامی یان تاکەکانی ولاتانی ئیسلامی بە موسلمان و نا موسلمانەوە دوو ڕێگەی لەبەردەمدا دەمێنێتەوە, یان ئەوەتا بلێت, بەلێ گشت ڕێباز و ئاین و فیکرەکانی دیش هی خودان و پەیامی خودایان لەخۆ گرتووە, واتە گشت شتێک و دیاردەیەک خودابیە (پیرۆزن), یان ئەوەتا باوەر بەوە بێنن کە گشت شتەکان مرۆڤ خۆی بۆیان تێدەکۆشێت و پێیدەگەن و بۆ خودا گشتیان وەک یەکن و شتەکان یان دیاردەکان گشتیان ناخودان (ئاسایین). لەیەکێک لەم

دوو دۆخەدا نەبێت, مرۆڤەکان ناتوانن بگەنە ئاستێک تا بتوانن باوەڕ بە دیموکراسی بێنن و لە ژیانی ڕۆژانەدا ڕەنگداتەوە.

بەشی سێیەم

ڕۆحی کورد لەبن دەستی مارکسیزم دا

لە لاپەڕەکانی پێشودا ئاماژەم بەوەدا کە جیهانی عەرەبی لە دەرئەنجامی شۆکی ئیمپریالیزم و لە هەمان کاتدا بیری پێشکەوتو و بالادەستی ڕۆژئاوا, سێ جۆر تەوژمی تێدا پەیدا بوو: تەوژمی نەتەوەیی و تەوژمی ئیسلامی سیاسی و شانبەشانی ئەم دوو تەوژمەش تەوژمێکی تر کە بیریی مارکس ڕابەرایەتی دەکرد, هاتە ناو گۆڕەپانی کۆمەلگەی ئیسلامیەو. لەم بەشەشدا هەول دەدەین کورتە باسێکی مێژووی بیری مارکسیزم و چۆنیەتی کاریگەری لەسەر کۆمەلگەی کوردی باشوور بخوێنینەوە. بە پێویستی دەزانم لێرەدا کورتەیەک لە مێژووی سەرهەلدانی بیری فەلسەفەی مارکس بخەمە ڕوو:

فەلسەفەی مارکس لەو هەستەوە سەرچاوە دەگرێ کە گوایە سیستەمی سەرمایەداری لەوسەردەمەدا لەگەل ڕۆحی مرۆڤایەتیدا ناگونجێت و ڕۆحی مرۆڤ وێران دەکات و لەبەردەم گەشەکردن و پەرەپێدانی توانا شاراوەکانی زۆربەی مرۆڤگەلی ئەو کۆمەلگەیە ڕێگر دەبێ. مارکس لەم کەلەبەر و کەلێنەوە جارێکی تر لە کۆمەلگەی ڕۆژئاوا دەڕوانێت و دەیەوێت هۆ و فاکتەرەکانی دیاری بکات بۆ ئەوەی لەوە تێبگات, بۆچی ئەو کۆمەلگەیەی ئەوی تێدایە وا ڕۆحی تاکەکانی شپرزەبوون. لەوێوە ڕەخنە لەو سەرچاوانە دەگرێت کە بوونەتە هۆکاری دامەزراندن و بەردەوامیدان بەو سیستەمە سەرمایەداریە. ئەو دوو سەرچاوەیەش کە ئەو دەیانخاتە ژێر ڕەخنەوە ئایین و فەلسەفەیە. ئایین بە هۆشبەری کۆمەلگە و فەلسەفەی ئایدیالیزمی پێش خۆیشی بە پالپشتی ئەو هۆشبەرە دادەنێت. بۆ هەلوەشاندنەوەی ستروکتوری ئەو کۆمەلگەیە مارکس بە باشی دەزانێت ئەو توخمانەی کە پێکهاتەی ئەو سیستەم و کەلتورەن تال تال و دانە دانە هەلوەشێنێتەوە[10]. بێگومان پێکهاتەی ئاوا سەرمایەدار, مێژوویەکی ئایینی و فەلسەفی درێژی لە پشتەوەیە و بەبێ ئاگا ئەو کۆمەلگەیە کەوتۆتە داوی ئەو ئایدیۆلۆژیایەوە. کێشەکەش لەوەدایە کاتێک هەر مرۆڤگەلێک دەکەوێتە داوی هەر سیستەم و ئایدیایەکەوە, کۆمەلێک بەرژەوەندی تاک و کۆمەل و ماددی و مانەوی بەو سیستەمەوە دەیبەستێتەوە, ناتوانێ بە ئاسانی دەستبەرداری بێت. دەستبەردار بوونیش تێکۆشانی بەردەوام و میتۆدی پڕمانای گەرەکە. هەر لەو چارەکە سەدەیەدا کە مرۆڤی کورد ناسیۆنالیزمی و ئاینگەرایی تیایدا تەشەنە دەسێنێت, پشکێکی باشیشی لە مارکسیزمی وەبەردەکەوێت. بە تایبەتی پاش سالانی 1970 لە ناو کوردا بیری مارکسیزمی وەک بیرێکی پێشکەوتنخواز و مەدەنی خۆی دەخستە ڕوو. هەروەک ڕێبازی نەتەوایەتی شەرعیەتی خۆی لەو ڕاستیەوە وەردەگرێ کە مرۆڤ پێویستی بە ئینتمای نەتەوەیی هەیە, ڕێبازی ئایینش شەرعیەتی خۆی لەو ڕاستیە وەردەگرێ کە مرۆڤ پێویستی بە تێرکرکردنی ڕەهەندی ڕۆحی هەیە, بە هەمان شێوە مارکسیزمیش شەرعیەتی خۆی لەوێوە وەردەگرێ کە مرۆڤ پێویستی بە شیکردنەوە و شەن و کەوکردنی گرفتە هەنوکەییە

www.pertwk.com

کۆمەلایەتیەکانە. ئەمان پێیان وابوو ڕێگەچارەسەر لە گەڕانەوە دایە بۆ ململانێی چینایەتی و قسەکردن لەسەر کێشە هەنوکەییە کۆمەلایەتیەکان و دوورکەوتنەوە لە ئایین. بە بۆچوونی ئەوان ئاین کۆنەپەرستیە و نەتەوایەتیش ڕەگەزپەرستیە و سەردەمیش سەردەمی مرۆدۆستی یە.
لە هەموومان ئاشکرایە کە مارکسیزم لە هەلومەرجێکی ڕۆژئاواییدا هەلقولاوە و پەیوەندیەکی قول و پتەوی بە پرۆسەی مێژوو بە کۆمەلایەتیکردنی ئەو کۆمەلگەوە بووە. مارکسیزم دەرئەنجامی ململانێیەکی قولی فەلسەفی نێوان ماتریالیزم و ئایدیالیزمە. کاریگەری فەلسەفەی کۆن و نوێ و ئایینی یەهودی و مەسیحی بەسەر بیری مارکسەوە دیارە.
 مەخابن مارکسیە کوردەکان نەیانتوانی ئەم قولایەی فیکری مارکس بگەیننە ناو کورد, بەلکو ئەوەی ئەوان گەیاندیان چەند ڕووکەش و ڕووخسارێک بوو وەک ناشرینکردن و سوککردنی وەزیفە و ڕەهەندی ئایینی بوو. خۆ ئەگەر ئەوان ئەم مەبەستەشیان نەبووبێ بەلام لە ناو ڕای گشتی و خەلکانی ئاساییدا بە لایەنگیران و نەیارانیانەوە وا کەوتەوە کە گوتاری مارکس گوتارێکی دژ بە ئایین و خوایە و ئەم ناوزراندنەی بیری مارکسی وای لە مرۆڤی کورد گەیاند کە مارکسیزم بانگەوازییە بۆ بێ ڕەوشتی و کورد لەوە بێبەش بوو تا بەم فەلسەفەیە بەهرەمەند بێت. مەبەستم ئەوەنیە کە مارکس پیاوێکی دینداربووە و مارکسیە کوردەکان پێچەوانەی ئەوەیان نیشان داوە, نەخێر, مەبەستم ئەوەیە بۆ مارکس دژ بە ئاین وەستایەوە, گرنگە بزانرێت. چونکە بۆ کۆمەلگەی کوردەواری ئێمە سەختە قسەرکردن لەسەر بێئاینی و نەبونی خوا. لەم ڕووە ڕەخنەی زۆر لە مارکس گیراوە لە ڕۆژئاوا, وەلێ زۆریش سودی لێوەرگیراوە بۆ ڕاستکردنەوەی چەمکی ئاین وخودا.
ئایا دەکرا هەلگرانی بیری مارکسیزم بۆ کۆمەلگەی کوردی بەجۆرێکی دی سودیان لە فەلسەفەی مارکس وەرگرتایە؟
وەلامدانەوەی ئەم پرسیارە کارێکی ئەستەمە, لەکاتێکدا کە مرۆڤگەلی کورد نە مێژووی دینی و نە فەلسەفی بە خۆیەوە دیوە, چۆن لە بیر و بۆچوونی مارکس تێدەگات. هەلبەتە ئەمە ئەوە دەگەیەنێ کە مرۆڤی کورد- بە هەوادارانی مارکس و نەیارانیشیەوە- هەرگیز لە مارکس تێنەگەیشتون, تەنها ئەوە نەبێ کە خوا نیە و ئایین کۆنەپەرستیە. لە بەرامبەر ئەوانیشدا مارکسیزمی وا ناسراوە کە تەنها بەرەللایی و بێ ڕەوشتیە. لەم ململانیەدا مرۆڤگەلی کورد بێبەش بوون لەوەی کە لێکۆلینەوەی زانستیانە بۆ کۆمەلگەی خۆیان بکەن, هەروەک چۆن مارکس و هەوادارانی لە ڕۆژئاوادا جێبەجێیان کرد. هێندەی من لە ڕێبازی مارکسیی لە ناو کوردا تگەیشتبم, ڕێبازێکی سیاسی بووە نەک زانستی. بەلگەشم بۆ ئەم بۆچوونەم ئەوەیە کە شیوعیەکان کە خۆیان بە ڕۆلەی شەرعی مارکس دەزانن لە سالی 1974 لە جەنگی نێوان بارزانی و حکومەتی ناوەندیدا, چوونە بەرەی حکومەتی ناوەندیەوە. لە کاتێکدا مارکسیەت پێش ئەوەی ڕێبازێکی سیاسی بێ, ڕێبازێکی زانستی بووە بۆ شیکردنەوە و بەرگرتن لە سیاسەتی بۆرژواکان.
هەروەک بیری نەتەوەیی یەک تاکە فەیلەسوف و زانایەکی لە پشتەوە نە بوو, بزاڤی ئیسلامی سیاسیش تاقە سۆفیەک یان عارفێکی نەخولقاند, هەرواش مارکسیزم نە فیکرێک و نە زانایەکی لە ناو کوردا نەئەفراند. بە بۆچونی من ئەوەی ئەم سێ ڕەوتەی خولقاند گوتار بێژ بوون,

گوتاربێژی سیاسی گوتاربێژی ئاینی و گوتاربێژی بیری نوێ. میتۆدی زانستی بۆ گۆڕانکاریەکی جدی لای هیچ لایەکیان دەست ناکەوێ. خۆ ناهەقیشیان ناگرم نەئاستی نەتەوەیی و نە ئاستی ئاینی و نە ئاستی بیرکردنەوەی نوێ لە ناو کوردا لەو سەردەمەدا لە ئاستێکدا نەبوو بتوانن لە بنەڕەت و ناوەڕۆکی ئەم کێشانە تێبگەن. ئەم سەرنجە تەنها جەماوەری ڕەش و ڕووت ناگرێتەوە, بەلکو هەلگرانی ئەو ڕێبازانەش دەگرێتەوە کە هێندە بە ڕووکەش و ڕووخساری ئەو ڕێبازانەوە سەرقال بوون, هێندە ئاستی جەوهەر و قولایی ڕێبازەکان سەرقالی نەکرد بوون.

بۆچی ئایین لای مارکس بوو بە هۆشبەری کۆمەلگە؟

لەو سەردەمەی مارکس تێیدا ژیاوە هیچ فەیلەسوفێک نەیتوانیوە لە کاریگەری فەلسەفەی هیگل قورتار ببێ. تیۆلۆژەکان گفتووگۆ و ووتووێژیان لەسەر ئەوە بووە خودا گەردوونی بۆچی دروستکردووە ؟ بۆچی خودا ئەو ماندوو بوونەی کێشا تا گەردوون دروستبکات ؟ ئم گەردونە کە ئەو خوایە دروستی کردوە بۆ پڕە لە کارەسات و تاوانکردن و کەموکوڕی. گەر خودا خۆی کامل و تەواوە , ئەی بۆچی دنیایەکی ئاوای لە دەرەوەی خۆی خولقاندووە کە پڕە لە تاوان و گوناه. ئەو کامل و تەواوە ئیشی بەو دنیا ناتەواو و نا کاملە چیە؟ تیۆلۆژەکان هەولیان داوە ولامی ئەم پرسیارانە بدەنەوە. وەلامی هیگل لەو سەردەمەدا هەتا بلێی وەلامێکی نایاب و شاکارانە بوو کە دەلێ خودا واتە ڕۆحی ڕەها خۆی بەبێ گەردوون نابێتە ڕۆحێکی گەشەسەندووی کامل. لێرەدا مەبەستی هیگل ئەوە نیە کە هەموو ڕێکخراوێک ڕێکخەرێکی گەرەکە. بەلکو ئەو مەبەستە گشتیەی هەیە کە گشت کەسێک بێ ئەوەی بەویدی بگات ناتوانێ خودی خۆی بناسێت. خوداش هەروەک ئەو کەسانە دەبێت بابەتێکی دەرەکی کە _خودا خۆی نەبێت _ بۆ ئەوەی خودا لەوەوە خۆی بناسێت و خۆی پێناسە بکات. خودا لە ڕێگەی پەیوەندی کردن بە گەردوونەوە و کارلێکردن لەگەل گەردووندا مەعریفەی خودناسین وەردەگرێت. دەرئەنجام ئەوەیە کە چیرۆکی مێژووی مرۆڤایەتی وا لە چیرۆکی خۆناسینی خودا دا. واتە مێژوو مێژووی خودایە و مرۆڤ بۆ پرۆسەی خودناسینی خودایە, مرۆڤ تەنها ئەکتەرێکەو چیدی نیە. لێرەدا ویستی مرۆڤ و نیازەکانی لە ناو نیازو ویستی خودادا وون دەبن.[11]

هەر لەو سەردەمەدا لە ناوهیگلە نوێکاندا ئەو بۆچوونە گەلالە بوو بوو, کە ئایینی مەسیحی بە ووتەیەکی سادە و ساکار وەهمێک بووە و ئەوانەیش باوەڕیان پێهێناوە هەلخەلەتاون. فەیلسوفێکی وەک فیۆرباخ پرسیارێک دەوروژێنێت و دەلێ: ئەگەر ئایینی مەسیحی وەهم بێت چۆن ئاوا کاریگەری لەسەر مرۆ دەبێت. وەلامەکشی ئەو ئەرگومێنتەیە کە دەلێ خودا ئێمەی لە شێوەی خۆی نەخولقاندووە, ئەوە ئێمەین خودامان لە شێوەی خۆماندا خولقاندووە. ئەو مەبەستی لەوەیە کە مرۆڤ هەلگری توانستێکە کە بەهۆیەوە دەتوانێ لە هزرێکی سنورردارەوە سەرکەوێ تا ئایدیایەکی بێ سنوور بخولقێنێ و ئەو ئایدیایە لە دەرەوەی خودی خۆیدا دامەزرێنێ. بەم ئایدیایەوە دەتوانێ هەموو ئەو خەیال و سیفەتانەشی پێوە بلکێنێ تا بیکاتە خودایەکی لەوچەشنەی هەزاران سالە لە ناو کۆمەلگەی مرۆڤایەتیدا کاریگەرە. لێرەدا خوێنەر

www.pertwk.com

دەبێت لەوە ئاگادار بێت هێندە باس لەوەیە مرۆڤ خۆی چۆن دەتوانێ لە چەشنی خۆی خودا دروست بکات (وێنا بکات) هێندە باس لە بوون و نەبوونی خودایەک نیە. وەلێ گرنگ ئەوەیە بگەینە ئەو شوێنە کە چۆن مارکس گەشتە ئەو بۆچوونەی ئایین بکاتە هۆشبەری کۆمەلگە. لێرەدا ئەو مێژووەی پێش ئەوەی مارکس بگاتە ئەو دەرئەنجامە, دەخوێنینەوە.

فیۆرباخ دەگاتە ئەو ئەنجامەی کە بلێت : بۆ ئەوەی ئێمە هەقیقەتی خۆمان و توانستی ڕاستەقینەی خۆمان بناسین و کۆمەلگەیەک دروست بکەین کە مرۆڤانە بێت, دەبێ واز لە ئایین بهێنین, تا هیچ بەربەستێک نەمێنێت ڕێگە لە دەرکەوتنی توانستەکانی مرۆڤ لەسەر گۆی زەوی بگرێت.[12]

ڕەخنە گرتنی فەیلەسوفەکانی پێش مارکس لە ئایین و ئەو پرۆسەیەش کە بەسەر ئاییندا هات بە تایبەتی ئایینی مەسیحی و کەرتبونی مەسیحی بۆ کاسۆلیک و پرۆتستانت و سەرهەلدانی ئایینی سۆفیگەریانە بە تایبەتبی سۆفیەکی وەک مایستەر ئیکهارت لە ئەلمانیا کە کاریگەری لەسەر زۆر لە فەیلەسوفەکانی پاش خۆی جێهێشت بوو, فاکتەرێکی گرنگ بوو بۆ کاملکردنب بیر مارکس. ئەم پرۆسە مێژوویە مارکسی گەیاندە ئەو بیرۆکەیەی کە ئاین هۆشبەری کۆمەلگەیە و بەمەش ڕەخنە گرتن لە ئاین گەیشتە ئەو پەڕی. واتە مەبەست و مەرامی ئاین لە مرۆڤ ئاشکرا بوو, ئەمەش لەو دێڕەدا دەردەکەوێت : مرۆڤ کاتێ بۆ بەهەشتێک دەگەڕێت ئەوە جگە لە ڕەنگدانەوەی خەیالدانی خودی خۆی هیچ شتێکی دی نیە. مارکسیش هەروەک فیرۆباخ دەگاتە ئەوەی کە بلێ وێنای خودا داهێنراوی هزری مرۆڤە.[13] لەگەل ئەوەشدا مارکس بەو ووتەیەی هێندەی مەبەستی ئەوە بوو کە پلار و تانە لە سیستەمی سیاسی و کۆمەلایەتی و ئایینی کۆمەلگەی خۆی بدات, هێندە ئەو مەبەستەی نەبوو کە دژایەتی ئایین وەک ڕەهەندێکی ڕۆحی بکات. چونکە ئەو پێی وا بوو سیاسەتی ئەو سەردەمە لەسەر پایەی ئایین خۆی ڕاگرتووە. ئەو دەیویست خەلکی لەوە هۆشیار بکاتەوە کە بلێ سەبارەت بەوسیستەمە سیاسی و کۆمەلایەتیەی خۆتانی تێدان, پیاوانی ئایینی و دەسەلاتدارانی سیاسی ئێوەیان بەناوی ئاینەوە گێلکردووە. هەر لەبەر ئەوەش بوو مارکس و هیگلە نوێیەکان لە لایەن دەسەلاتدارانەوە دژایەتی دەکران و ڕێگەیان پێنەدەدرا لەسەر کاری خۆیان بەردەوام بن. مارکس پێی وا بوو مرۆڤ بۆیە ئایینی دۆزیوەتەوە تا فشاری ئازار و مەینەتی و کارەساتەکان لەسەر خۆی کەم بکاتەوە, بەلام کێشەکە لەوەدایە کە دەسەلاتداران هەمیشە ئەم حالەتەیان قۆستۆتەوە, تا بارودۆخی دەسەلاتی خۆیان بپارێزن.

کاتێ مارکس ئایینی پێناسە دەکا وەک هۆشبەری کۆمەلگە, دووجۆر مەستی تێدا دەبینیەوە, یەکێکیان ئازارشکێنە و ئەویتریان ناهۆشیارکردنە, بۆیە ئەویش دەیەوێ مرۆڤەکان لەم دۆخە سایکۆلۆژیە دژ بە دەسەلاتی سیاسی ئەو کاتە, هۆشیارکاتەوە. ئەو پێی وایە بۆ ئەوەی مرۆڤ خۆی بە ئازایانە بەرەنگاری ئازارەکانی ببێتەوە و لە دۆگما قورتار ببێ, دەبێت لە ژێر باری ئایین بێتە دەرەوە. ئەم بۆچونانە سەبارەت بە ئایین لە سەردەمی پۆستمۆدێرنەدا ئاراستەیەکی تری وەرگرتوە و خوێندنەوەیەکی تری بۆ ئایین هێناوەتە کایەوە و ڕەخنەی فەیلەسوفەکانی مۆدێرنە و بەتایبەتی ڕەخنەکانی مارکس سەبارەت بە ئاین ڕەتدەکاتەوە. وەلێ ئەوەی گرنگە و

www.pertwk.com

تاهەنووکەش فەلسەفە و زانایان لەسەری کۆکن ئەوەیە کە ئاین دەشێ لەلایەن دەسەلاتدارانەوە بۆ مەرامی تایبەتی ئیستغلال بکرێت و مارکسیش لەو سەردەمەدا جێی خۆی بووە ئەو رەخنەیە لە کۆمەلگەی خۆی بگرێت. مارکس گەیشتبووە ئەو دەرئەنجامەی کە ئایین جگە لە بێهۆشکردن هیچ ڕۆلێکی تری نیە. ئەم بۆچوونەشی دەرئەنجامی ئەو کۆنتێکستە بوو کە کۆمەلگەی ڕۆژئاوای لەو کاتەدا تێدا بوو, بەرهەلستیی ئەو سیستەمە سیاسیەی دەکرد کە زۆرجار بە پالپشتی ئایین مرۆڤەکانی دەستەمۆ کردبوو. دیارە بڕیارێکی لەم چەشنە هێندە بڕیارێکی پەرچەکرداری سەردەمی خۆی بووە هێندە ئەقلانی و زانستیانە نەبووە. چونکە ئاین کە لەسەرەتادا سەرهەلدەدات, جۆرێکە لە هوشیاری لەو سەردەمەدا دژ بە سیستەمی سیاسی و کۆمەلایەتی. کەواتە ئێمە لەو لایەنەوە کە ئاین دەشێ مرۆڤ گێل بکات و بێهۆشی بکات لە گەلیداین, بەلام ئاین هەر لەبنەرەتەوە ڕەتکرێتەوە ئەوە لەگەلیدا هاوڕانین.

بۆچی مارکس ڕێبازی ماتریالیستی هەلبژارد؟

گەر لە سەرەتای مێژووی فەلسەفەی مۆدێرنەوە دەستپێ بکەین و بمانەوێ وەلامی ئەم پرسیارانە بدەینەوە, ئاوا دەستپێدەکەین :

بنەمای پەیوەندی نێوان خود و گەردوون چیە؟ پرسیارێکی جدی ناو فەلسەفەیە و هەر ڕێبازێکی فەلسەفی وەلامی تایبەتی خۆی هەیە و لەویدی جیای دەکاتەوە. لێرەدا بە وەلامە بەناوبانگەی دیکارت دەست پێدەکەین کە دەلێ: ڕۆحی مرۆڤ پێکهاتەیەکی فیکری هەیە , بەلام جەوهەری گەردوون جەوهەرێکی ماددیە کە لە شوێندا جێگە دەگرێت. بەلام فیکر لە شوێندا جێگە ناگرێت و بێ قەبارەیە. لەم بۆچوونەدا ڕادیکالانە ڕۆح و گەردوون لە یەکدی جودا دەکرێتەوە و ڕۆح دەبێتە ئەو شتەی بریتیە لە بیرکردنەوە و دەکرێتە شتێکی سەربەخۆ و جیادەکرێتەوە لەو گەردوونەی کە ماتریالە. پرسیارەکە لێرەدا ئەوەیە ئەگەر گەردوون نەبێت مرۆڤ چۆن دەتوانێ مەعریفەی تری جیا لە خودی خۆی بزانێت. هەرکاتێ مرۆڤ گومانی بۆدروست بێت سەبارەت بە بوونی کۆنکرێتی گەردوون, چۆن بەرەو ڕووی ئەم گرفتە دەبێتەوە؟ دیکارت پێی وایە مرۆڤ بەناچاری پەنا دەباتە بەر خوایەکی ڕاستگۆ کە هەلخەلەتێنەر نیە, تا لەم گرفتە قورتار بێت. خۆ ئەگەر ئەم خودایە ڕەتکرایەوە هەروەک لای زۆر لە فەیلەسوفەکان ڕویداوە, ئەوا دەکەوینە ناو جیهانێکەوە یەکپارچە دەبێتە خودگەرایی.[14]

لە بەرامبەر ئایدیالیزمی یان خوداگەرایی دیکارت, ماتریالیزمی یان بابەتگەرایی تۆماس هۆبس لە ئارادا بوو. هۆبس وای لە مرۆڤ دەڕوانی کە یەکپارچە جیهانێکی ماتریالە. بەم بۆچوونە بوونی مرۆڤ وەک گشت شتەکانی تر لەسەر بنەمای یاساکانی سروشت دامەزراوە و دۆزی فەلسەفی گرفتێکی زانستی ڕووتە و هیچی تر. لێرەدا ئەگەر ئەو بۆچونە زانستیە وەرگیرێت کە جیهان جیهانی مۆلکیۆل و ئەتۆمە, ئەو گرفتە یان ئەو پرسیارە سەرهەلدەدات کە دەلێ: ئەدی چی دەمێنێتەوە بۆ چەمکەکانی وەک ئەقلانیەت, مورالیتی, ئازادی و ویستی مرۆڤ. بۆ نموونە

چاک لای هۆیس ئەو شتانەیە کە مرۆڤ خوازیاریەتی, خوازیاریش جولەیەکی ناوەکی مرۆڤە . واتە مۆرالیتی بریتیە لە لە جولەیەکی ناوەکی.[15]

لای ماتریالیستەکانیش ئەو بۆچونە زۆر تۆخ کرایەوە, کە مرۆڤ بوونێکە بەرهەمی دەوروبەریەتی, کە ئەگەر ژینگە گۆڕرا ئەوە ڕەفتاری مرۆڤەکەش دەگۆڕێ. بۆیە هەندێک زانا دەیانویست ژینگە باشتر کەن تا ڕەفتاری مرۆڤ چاکتر بێ. ئەم بۆچوونە وا لە مرۆڤ دەڕوانێ کە مرۆڤ بە تەواوەتی بوونێکی موسەیەرە و هیچ ئیرادەیەکی ئازادی نیە و گشتی بە دەوروبەریەوە بەستراوەتەوە. لێرەدا پرسیارەکە ئەوەیە چۆن مرۆڤ لە کۆتی موسەیەری ئازاد بکرێت. هەندێک زانا پێیان وابوو هەمیشە چینێک لە مرۆڤ هەن کە ناکەونە ژێر کۆت و باری موسەیەرییەوە و بەبەردەوامیش لە بیری ئەوەدان کە دەوروبەر بگۆڕن, ئەوانەش زۆرینەی خەلکی نین بەلکو کەمینەن.

لێرەدا مارکس هۆشیار دەبێتەوە و ڕەخنە لەم بۆچوونە دەگرێت و نەشتەری خۆی لێ دەوەشێنێت. چونکە ئەم بۆچوونە کۆمەلگا دەکات بە دوو چینەوە, چینێکی کەمینەی دەسەلاتدار و سوپەریۆر و لەسەرووی کۆمەلگەوە دەوەستێت و دەتوانێ قەدەری زۆرینەکەی کۆمەلگە بگۆڕێت. لای مارکس ئەم فەلسەفە ماتریالیستیە نەک هەر تەنها پڕ لە دژواریە بەلکو لەخزمەتی بۆرژواکانە. مارکس ئەمەی بە ماتریالیزمێکی ناتەواوو نەگەیی و دادەنا. هەروەها فەلسەفەی دیکارتیش ڕەتکردەوە کە بوون دەکات بە دوو بەشەوە: ڕوحی و ماددی. ئەم فەلسەفەیە دەلێت کە ڕوح هەروەک کامێرایەک زانیاریەکان لە جیهانی دەرەوە وەریدەگرێت و تۆماری دەکات.[16]

بۆ مارکس گرفتی ئەم فەلسەفەیە ئەوەیە کە ڕۆح لە بارێکی پاسیڤدایە. ئەم بۆچوونە ئەوە پشتگوێ دەخات کە مرۆڤ لەم جیهاندا بوونێکی ئەکتیڤە و دەتوانێ سروشت و ئەوەی دەبینێ بگۆڕێت. زۆربەی ئەو شتانەی لەلایەن یەکێکەوە لەم جیهانەدا دەبینرێت هەروا بە سادەیی ئەوە نیە کە لەوێدایە, تا ئەو یەکە بتوانێ هەروا بە ئاسانی لێی ووردبێتەوە و ئۆبسەرڤێرەی بکات. چونکە ئەو شتە بە هۆی تێکۆشانی مرۆڤەوە جا بە هەچ ڕێگایەک بووبێ, پێش ئەوە دروستکراوە یان بەلانی کەمەوە ترانسفێرمێرکراوە, واتە گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە. کورتیەکەی ئەوەیە کە مرۆڤ لای مارکس بوونێکی ئەکتیڤە نەک وەرگرێکی پاسیڤ. لێرەدا مارکس قەرزارباری فەلسەفەی ئیدیالیزم دەبێت بە تایبەتی فەلسەفەی ئیمانویل کانت کە بۆیەکەمجار دەرکی بەم مەسەلەیە کردووە. لەم بۆچوونەدا کە مارکس ئەکتیڤبوونی مرۆڤ ئاشکرا دەکات بە سیستەماتیک قسە لەسەر ئەو لایەنانەی مرۆڤ دەکات. لە شرۆڤەکانیدا توخمەکانی فەلسەفەی کانت دەبینرێتەوە. لەو بۆچوونەدا مارکس دەگاتە ئەو دەرئەنجامەی کە بلێ خودی مرۆڤ خۆی جیهان دروست دەکات, واتە جیهان دەستکردی مرۆڤە. بەلام مارکس بەوەشەوە ناوەستێت و کانتیش تێدەپەڕێنێت, ئەویش بە هۆی کاریگەر فەلسەفەی دیالیکتیکی – هیگل – کە باوەڕی وا بوو تەنها مرۆڤ کاریگەری لەسەر گەردوون نیە بەلکو گەردوونیش کاریگەری لەسەر مرۆڤە, واتە گەردوون و مرۆڤ بە بەردەوام کارلەیەکتر دەکەن. ئەم

پرۆسەیەش ناو نرا دیالیکتیک. بە بۆچونی مارکس هەرچەن هەقیقەت لای کانت و هیگل هێشتا شێواوە و ڕوون نەبووەتەوە, وەلێ ئەوان هەنگاوی گرنگیان ناوە بۆ ناسینی ئەو هەقیقەتەو هیگل تا ڕادەیەکی باشتریش لە هەقیقەت نزیک بووەتەوە. بەلام ڕەخنەی مارکس لە هیگل لەوەدایە کە تێکڕای شتەکان لای هیگل تەنها لە فیکر وزیهندایە نەک لە زەمینەی واقعدا. ئیدی لێرەوە مارکس ناڕەزایی خۆی بەرامبەر بە ئیدیالیزمیش ڕادەگەیەنێت.[17]
مارکس هەروەک لە ئایدیالیستەکان ڕازی نەبوو هەرواش لە ماتریالیستەکانیش ڕازی نەبووە. چونکە ماتریالیستەکان بە پێچەوانەی ئیدیالیستەکانەوە هیچ ڕۆلێکیان بۆ لایەنی ڕۆحی و ئیرادەی مرۆڤ, نەهێشتبووە و گشت پێکهاتەی مرۆڤیان لە ناو گەردون و دەورووبەردا وونکرد بوو. مرۆڤ وەک ڕۆبۆتێک وا بوو, خۆی هیچی بەدەستەوە نەبووە. مرۆڤ کاتێ دنیا دەگۆڕێ لە هەمان کاتتدا خۆشی دەگۆڕێ. گۆڕانکاری هەر لە فیکردا نیە بەلکو لە کۆمەلگەشدایە, کە بە هۆکاری ماتریالیەوە لە ڕێگەی پاچ و خاکەناز و شۆڤلەوە. نموونەی مارکس لێرەدا چینی کرێکار و هێزی کار و بەرهەمهێنانە.[18]
لێرەدا تێدەگەین بۆ لای مارکس کرێکار هێندە گرنگە و نامۆبوونی کرێکاریش لە سیستەمی سەرمایەداریدا بە هەند وەردەگرێت!! مارکس پێی وایە هەندێ شت لەسیستەمی سەرمایەداریدا هەلەیە و ڕێگرە لە بەردەم مرۆڤدا بۆ ئەوەی هەقیقەت و توانستی خۆی وەدی بهێنێت. مەبەستی مارکس لە نامۆ بوونی کرێکار ئەو مەبەستە نیە کە مرۆڤ ئاراستەی ناخی خۆی لێشێواوە و هەستی ئینتمای بۆ ئەو شوێنە نیە کە تێیدایە, ئەگەر چی ئەم نامۆبوونە لەمەش بەدەر نیە. واتە مەبەستی مارکس لە نامۆبوون هێندە مەبەستێکی بابەتگەراییە هێندە خودگەرایی نیە. مارکس پێی وایە چارەنوسی مرۆڤ لە ژیانیدا بە بێ ڕیالیزەکردنی هەقیقەت, نامۆبوونە. بۆ کەمکردنەوەی سانسۆر و ئازاری نامۆبوون مرۆڤ ناچارە ئایین بخولقێنێت.
ئەم دیباتەی پێشوو کە خستمە ڕوو سەبارەت بە مارکسیزم و ماتریالیستی و و ئیدیالیستی دلۆپێکە لە دەریایەک. دەتوانی بلێی لەوەتی مرۆڤ هەیە ماتریالیستی و ئیدیالیستی لە گفتوگۆدان. بەلام ئاراستە و ئاستی ئەو گوفتگویە لە قۆناغێکەوە بۆ قۆناغێکی تر یان لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر دەگۆڕێ. مەبەستی من ئەوەیە کە مارکسیزم هاتە ناو کوردەوە ئەم دیباتەی کە ئاماژەم پێدا, بەدی نەکرا ئەگەر چەمکی ماتریالیستی و ئیدیالیستی زۆر دەخرایە ڕوو, وەلێ هەرگیز بەو ئاستە قولە نەبووە کە لە ڕۆژئاوادا بەدیکراوە. چونکە کورد ئەو کاتە نەگەشتبوە ئاستی ئەو گفتگۆیە ئەگەر ئێستەش بگاتە ئەو ئاستە, ئەوا ئاستی گفتوگۆکە بۆ ئەم سەردەمە نزمە.

کۆمەلەی ڕەنجدەران و مارکسیزم

کۆمەلەی ڕەنجدەران یەکێک بوو لەو ڕێبازانەی لە پاش هەرەسی بزاڤی رزگاریخوازی کوردی لە سالی 1976 لە ناو کوردا سەریهەلداوە و ئەم ڕێبازە جیا لە ڕێبازەکانی دی هەولی داوە لە فەلسەفەی مارکس و لینین بەهرەمەند بێت, بێ ئەوەی تایبەتمەندێتی نەتەوەیی کورد وەلانێت.

www.pertwk.com

دیاره ئەگەر بە شێوەیەکی سادەش بوو بێت, هەڵگرانی ئەم بیرە دەرکیان بەوە کردووە, کە کورد دەبێت خاوەن فەلسەفەو دید و تێروانین و جیهانبینی سەربەخۆی خۆی بێت. لەگەڵ ئەو ڕاستگۆییەی ئەو کۆمەڵەیە بوویەتی, وەلێ دوو کەلێنی گەورە لە بیرکدنەوەیاندا بووە. ئەو دووکەلێنەش هۆیەکی مەزن بووە بۆ بەرەوپێشنەچوونی پرۆژەی ئەم ڕێبازە. یەکەم کەلێن پەیوەندی نێوان فەلسەی مارکس و ئاستی هوشیاری نەتەوەی کوردە و دووەمیان چۆنیەتی مامەڵەکردنی ئەم ڕێبازە بووە لەتەک ئاییندا.
فەلسەفەی مارکس و ئایدیای ئاینی پەیوەندیەکی ئۆرگانی پتەو پێکەوەیان دەبەستێتەوە, وەک لە پێشەوە ئاماژەمان پێدا. ئەو پەیوەندیەی لە ڕۆژئاوادا ئەم دوو دیدەی پێکەوە بەستبۆوە, تەواو پێچەوانەی ئەو پەیوەندیە بوو کە ڕێبازی کۆمەڵە دەیویست ئایین و فەلسەفە پێکەوە گرێ بدات.
لە ڕۆژئاوا ئاراستەی پەیوەندیەکە بەم شێوەیە بوو : گۆڕانکاری لە جەوهەری ئاییندا, دەبووە هۆی سەرهەڵدانی فەلسەفەیەکی نوێ, نەک بە پێچەوانەوە, واتە ڕێبازێکی فەلسەفەی بێت و بیەوێ ئایین کەنارخات یان بیگۆڕێ. ئەوە بوو گۆڕانکاری لە جەوهەری ئایینی مەسیحیدا مارکس و فەلسەفەی مارکسی گەیاندە ئەو تێزەی بلێ (ئاین هۆشبەری کۆمەڵگایە). وەلێ کۆمەڵە دەیویست بەفەلسەفە بیسەلمێنێ ئاین ئەفسانە و وەهمە, لەم ململانێیەدا فەلسەفە شکست دەهێنێت. بۆیە ئەم هەوڵە کاڵی و نافامی هەڵگرانی دەخاتە ڕوو. سەرەڕای ئەوەی گومان هەیە لەوەش کە ئەم ڕێبازە توانیبێتیان لە جەوهەری فەلسەفە تێبگەن. وەک بزانم هەر دەروێشانە قسەیان لە سەر فەلسەفە کردووە نەک زانستیانە.
ئەم ململانییەی نێوان ئاین و فەلسەفە لە ڕۆژئاوادا, نزیکەی چوارسەدەی خایاندووە, تا لە هزری تاکە هوشیارەکانی کۆمەڵگاوە دابەزیوەتە ناو هزری جەماوەری ئەو کۆمەڵگەیەوە. خۆ مەرجیش نیە ئەم ئەزمونە کە لە کۆمەڵگەیەکدا هێندەی خایاندبێت لە لایەکیتریشەوە هەردەبێت هێندە بخایانێت. نەخێر, چونکە ئەو ئەزمونەی ڕۆژئاوا پلانێکی تایبەتی بۆ نەکێشراوە, بەڵکو بە چەشنێکی ئاسایی و وەک پرۆسەیەکی مێژوویی گەشەی کردووە. هەروەک چۆن دیاردەیەکی زانستی سەدان ساڵ دەخوازێت تا ئاشکرا دەکرێت. وەلێ پاش ئاشکرابوونی ئەو دیاردەیە مرۆڤ خۆی دەتوانی بەکورترین ماوە لە شوێنێکی تردا یان لە کۆمەڵگەیەکی تردا, هەمان پرۆسە دووبارە بکاتەوە, چونکە یاساکانی ئەو پرۆسەیە بۆ مرۆڤەکان ئاشکرا بووە. بۆ نمونە زانستی بارانبارین, لەقامچی لێدانی فریشتەوە تا گەشتە زانستی ئیمرۆ زۆری خایاندووە, وەلێ هەنووکە بە چەند ساتێک زانایان دەتوانن باران لە تاقیگادا ببارێنن. هەمان یاسا و ڕێسا کە لە پرۆسەی گۆڕان لە دیاردە زانستیەکاندا هەیە دەگونجێ لە ناو پرۆسەی گۆڕان لە دیاردەی کۆمەڵایەتیەکانیشدا وەکار بخرێتەوە, لەگەڵ ڕەچاوکردنی هەلومەرجی ئەو کۆمەڵەی ئەو پرۆسەیەی بەسەردا جێبەجێ دەکرێت.
هەڵەیەکی تری کۆمەڵە ئەوەبوو کە لەتەک ئایندا نەیانتوانی زانستیانە مامەڵە بکات. نەتەوەیەکی وەک کورد کە لەناو جیهانی ئیسلامیدا دەژی و لەرووی هزری ئاینیەوە تاهەنوکە لە سەدەی ناوەراستدا دەژی, چۆن دەکرێ فەلسەفەیەکی بۆ بگوێزیتەوە کە خۆی بەو پرۆسەیەدا

تێنەپەڕیبێت تا بزانێ چ باسە. سەرەرای ئەوەی پێشرەوانی ئەم ڕێبازە خۆیان تا ئێستاشی بێتە سەر بەو پرۆسەیەدا تێنەپەریون. ئەدی چۆن پرۆسەیەکی ئاوها دەتوانرێ بکرێتە پرۆژەیەک کە لەگەل ئاستی هوشیاری ئەو نەتەوەیەدا نەگونجێت. گونجاندن پێشوەخت تێگەشتن دەخوازێت, تا هەنگاو بەهەنگاو ئەو نەتەوەیە بەرەو پێش بەرێت. واتە چۆن کەسێک خۆی ئاینی نەناسیبێت دەتوانێ دەسکاری ئاین بکات!!

گەر بە مێژودا بچیتەوە, سەرنجی ئەوە وەردەگریت کە هەمیشە دەسکاری کردنی ئاین, دەسکاری کردنی چەمکی خوایەتی دەخوازێت. دەسکاری کردنی چەمکی خوایەتیش, دەسکاری لە پێشدا نەست و پاشان هەستی ئەو کۆمەلگەیەی گەرەکە. ئەم دەسکاریکردنانەش پرۆژەیکی زانستیانە و ماندووبونی چەندین سالی دەوێت تا ئامادەبکرێت. ئەو زانستانەی کە زۆر گرنگن بۆ ئەم جۆرە پرۆژەیە و بۆ نەتەوەیەکی دواکەوتوو و پاشکۆی نەتەوەکانی دی وەک کورد, فەلسەفە, ئاین, گەردوونناسی و دەروناسییە. ئەم پرۆژەیە پێویستی بە ژوورێکی عەمەلیاتە و دێبات و لێدوان و گفتوگۆیەکی زۆر چڕوپڕ دەخوازێت, تا ئایدیایەکی وا بخەملێنرێت کە نەتەوەی کورد بتوانێ خۆی لەسەر راگرێت. بۆ ئەو چوار زانستە لەم ساتە وەختە گرنگە, نامەوێ لێرەدا درێژەی بدەمێ. هەرکاتێ ئەو ژووری عەمەلیاتە سازبێت, مرۆڤ دەتوانێ لەوێدا شتەکان روونتر بکاتەوە.

ئەگەر کۆمەلەی ڕەنجەدەران ماوە و ئامادەیە پرۆژەکەی تەواو بکات ئەوە خزمەتێکی باش بە کورد دەکات. مەبەسەتەکەش لێرەدا تەواو کردنی پرۆژەی کۆمەلە, بێ ئاینیکردنی کورد نیە, هێندەی بە زانستی کردنی ئەومامەلەیەیە لەتەک ئایندا . لە هەمان کاتیشدا مەبەست گەرانەوە نیە بۆ ئاینێکی دی ڕابورد و وەک هەنێک لە کورد لەمەر ئاین بۆی دەچن.

مەبەستی سەرەکی کارلێکردنی ئەو چوار زانستە (فەلسەفە, ئاین, گەردوونناسی و سایکۆلۆژیا) لە تەک یەکدیدا ئەوەیە کە زانایانی ئەو زانستە بتوانن لەگەل یەکدی بەبەردەوام لەو ژوری عەمەلیاتەدا, قسە لەسەر هەقیقەت بکەن و چیرۆکێکی زانستی بۆ ژیان و مانای ژیان و ڕێبازێکی مەعریفی و عیرفانی لەوێدا بۆ کورد داڕێژنەوە. مەرج نیە ناوەکەی هەر کۆمەلەی ڕەنجدەران بێت, دەشێ بکرێتە کۆمەلەی عارفان یان کۆمەلەی زانایان, یان هەرناوێک کە گوزارشت لە ئیمرۆی هەل ومەرجی کورد بکات. بەراستی کورد گەشتۆتە ئەو ئاستەی لە سەرکردایەتی سەرکردەی جەنگاوەرێکی سیاسیەوە بگوێزرێتەوە بۆ عارفێکی سیاسی. تا هەنوکەش سەرکردەکانی کورد جەنگاوەرێکی سیاسین و نەتەوەی کورد لەوە زیاتر بەرگەی ئەم جۆرە سیاسەتە ناگرێت.

ئەوەش بە پێویست دەزانم بیلێم ئەوەیە کە مەرج نیە کورد خۆی بەتاکە فەلسەفەیەکەوە سەرقال کات, چونەکە فەلسەفەش وەک هەر پرۆسەیەکی دی کۆمەلایەتی ناکرێ لە کەسێکدا یان لە جۆرە ڕێبازێکی فەلسەفی تایبەتیدا, گیربخوات. فەلسەفەش بەبەردەوام لە گۆراندایە و دەبێ خەمخواری نەتەوەی کورد ڕەچاوی ئەم هەلو مەرجە بکات, دەنا لە بری سود زیان بەو نەتەوەیە دەگەیێنێت. جیاوازیەکی زۆر لە نێوان فەلسەفەی کۆن و سەدەی ناوەراست و فەلسەفەی

ئیسلامی و مۆدێرنەو پۆستمۆدێرنەدا بەدی دەکرێت, گەرچی خاڵی هاوبەشیش لە نێوانیاندا هەیە. دەبێ ڕەچاوی ئەوە بکرێت کە مرۆڤ کائینێکی دینامیکیەو ناتوانێ لە قالبێکدا یان فەلسەفەیەکدا هەتا هەتایە گیربخوات. بۆیە ناکرێت خەمخوارانی کورد بەتەمای ئەوەبن کە تاکە فەلسەفەیەک یان زانستێک ڕێنیشاندەریان بێت.

پەراوێزەکان

[1] J.J.M. van Dijk, *Actuele Criminologie,*Denhaag 2002, p.265-266.
[2] Ella Wijsman, *Psychologie en Sociologie*,Groningen 1996, p.12.
[3] Actuele Criminologie, p.274.
[4] هەمان سەرچاوە,لاپەرە278
[5] Tussen Dader en slachtoffer, http://users.skynet.be/kern, centrum voor psychologie en relatievorming.
[6] هەمان سەرچاوە
[7] هەمان سەرچاوە
[8] Willem Zuidema, *Godspartner, ontmoeting met het jodendom,*Baarn 1998, p.175-180.
[9] هەفتەنامەی هاولاتی, ئازاد قەزاز, *دیموکراسیبوون*, ژمارە , 2007
[10] Jonathan Wolff, *Why read Marx today*? Oxford 2002 p. 13.
[11] هەمان سەرچاوە, لاپەرە15
[12] هەمان سەرچاوە, لاپەرە17-18
[13] هەمان سەرچاوە, لاپەرە18
[14] هەمان سەرچاوە, لاپەرە22
[15] هەمان سەرچاوە, لاپەرە22
[16] هەمان سەرچاوە, لاپەرە22
[17] هەمان سەرچاوە, لاپەرە26-27
[18] هەمان سەرچاوە, لاپەرە27-28

www.pertwk.com

سەرچاوەکان

1. **Ella Wijsman, *Psychologie en Sociologie*,Groningen 1996.**
2. **Jonathan Wolff, *Why read Marx today*? Oxford 2002.**
3. **J.J.M. van Dijk, *Actuele Criminologie,* Denhaag 2002.**
4. **Tussen Dader en slachtoffer, http://users.skynet.be/kern, centrum voor psychologie en relatievorming.**
5. **Willem Zuidema, *Godspartner, ontmoeting met het jodendom,* Baarn 1998.**
6. **ئازاد قەزاز**, ***سایکۆپۆلیتیك***, **چاپخانەی ڕەنج** 2007
7. **هەفتەنامەی هاوڵاتی**, ***دیموکراسیبوون***, **ژمارە**, 2007